

Biblioterapijska analiza emocijskoga opisa slobode u djelu "Veli Jože" Vladimira Nazora

Vranić, Maja

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:655271>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-28**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Maja Vranić

**BIBLIOTERAPIJSKA ANALIZA
EMOCIJSKOG OPISA SLOBODE U
DJELU „VELI JOŽE“ VLADIMIRA
NAZORA**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

MAJA VRANIĆ

**BIBLIOTERAPIJSKA ANALIZA
EMOCIJSKOG OPISA SLOBODE U DJELU
„VELI JOŽE“ VLADIMIRA NAZORA**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: izv. prof. dr. sc., Davor Piskač

Zagreb, 2022.

Biblioterapijska analiza emocijskog opisa slobode u djelu Veli Jože Vladimira Nazora

The bibliotherapeutic analysis of the emotional description of the freedom in the work "Veli Jože" by Vladimir Nazor

Sažetak

Emocije su dio svakog ljudskog života, no često zaboravljamo na njihovu važnost. Svoje emocije možemo bolje razumjeti uz pomoć književnosti. U tome nam pomaže literarna biblioterapija čija je svrha interpretacija književnih djela i stjecanje uvida. U ovom radu koristile su se metode literarne biblioterapije kako bi se uočile i interpretirale emocije vezane uz motiv slobode u djelu *Veli Jože*, hrvatskog književnika Vladimira Nazora. Ključna metoda je MED ciklus koja nam pomaže uvidjeti povezanost između misli, emocija i događaja u pojedinom komunikacijskom događaju iz djela. Uz pomoć MED ciklusa i sustavne interpretacije zaključili smo da se svih šest temeljnih emocija vezuje uz motiv slobode, ali da je pritom najzastupljenija emocija radost. Ostale emocije kao što su srdžba, strah, iznenađenje, tuga i gađenje doživljavaju se tijekom postupka ostvarivanja slobode ili kada je pojedincu sloboda ugrožena. Glavni lik djela, div Jože, iskazuje najviše emocija u interpretiranim citatima i kod njega također dominira emocija radost.

Ključne riječi: literarna biblioterapija, MED ciklus, emocije, Veli Jože, Vladimir Nazor

Abstract

Emotions are part of every human life, but we often forget their importance. We can understand our emotions better with the help of the literature. Bibliotherapy can help us with that because its purpose is to interpret the literary works and gain insight into our process of thinking, feeling and doing. The bibliotherapy methods were used in this paper to identify and interpret the emotions related to the motive of freedom in *Veli Jože*, written by the Croatian writer Vladimir Nazor. The key method is the MED cycle which helps us to see the connection between thoughts, emotions and events in a particular communication event from the work. With the help of the MED cycle and the systematic interpretation, we concluded that all six basic emotions are linked to the motive of freedom, but that the most common emotion is joy. Other emotions such as anger, fear, surprise, sadness and disgust are experienced during the process of exercising freedom or when the individual's freedom is threatened. The main character of the work, the giant Jože, expresses the most emotion in interpreted quotes and is also dominated by the emotion of joy.

Keywords: bibliotherapy, MED cycle, emotions, Veli Jože, Vladimir Nazor

Sadržaj

1. Uvod	2
2. Vladimir Nazor	4
2.1. <i>Lirika</i>	5
2.2. <i>Proza</i>	7
2.3. <i>Ostalo</i>	8
3. Hrvatska moderna	9
3.1. <i>Obilježja i periodizacija</i>	9
3.2. <i>Društveno-politička situacija</i>	10
3.3. <i>Manifesti i časopisi</i>	11
3.4. <i>Europska dimenzija hrvatske moderne i Vladimir Nazor</i>	11
4. Veli Jože	13
5. Emocije i njihova važnost	16
5.1. <i>Emocije kroz povijest</i>	16
5.2. <i>Emocije u književnosti</i>	17
5.3. <i>Empatija</i>	18
6. Metoda biblioterapijske analize	19
6.1. <i>Literarna biblioterapija</i>	19
6.2. <i>Identifikacija i katarza</i>	20
6.3. <i>MED ciklus</i>	20
6.4. <i>Kognitivna i afektivna interpretacija</i>	21
7. Biblioterapijska analiza djela Veli Jože	22
7.1. <i>Izbor izdanja</i>	22
7.2. <i>Metodologija</i>	23
7.3. <i>Hipoteze</i>	23
8. Rezultati i rasprava	65
9. Zaključak	70
10. Popis literature	71
11. Prilozi	73
11.1. <i>Popis slika</i>	73
11.2. <i>Popis tablica</i>	73

1. Uvod

Živimo u vremenu stalnih i brzih promjena koje utječu na svakodnevni život. U 2020. godini zahvatila nas je pandemija virusa Covid-19 koja je u potpunosti promijenila sve što smo do tada smatrali normalnim. Promijenili su se međuljudski odnosi, ali i sam čovjek. Ostali smo zatvoreni u svojim domovima i izolirani od okoline. Takva situacija dovela je do polarizacije društva i raznih teorija zavjera. Neki su epidemiološke mjere počeli smatrati udarcem na slobodu pojedinca što nas je dovelo do situacije u kojoj počinjemo promišljati što je zapravo sloboda.

Shvaćanje slobode razlikuje se od osobe do osobe i od kulture do kulture, a povezuje se s različitim emocijama. U modernom brzom tempu života često zaboravljamo na važnost emocija te nam u tome može pomoći literarna biblioterapija čija je zadaća kroz književna djela stvoriti uvid u emocije.

Tema je ovoga rada uočiti emocije povezane uz motiv slobode u djelu *Veli Jože* Vladimira Nazora koristeći metodu literarne biblioterapije. Glavni je cilj ovoga rada dati definiciju slobode kroz emocije koje se pojavljuju u *Velom Joži*, ali i uočiti koje se emocije pojavljuju u djelu te njihovu zastupljenost. Specifični je cilj istražiti koji lik ili skupina likova izražava najviše emocija te o kojim se emocijama radi. Pritom ćemo posebnu pozornost svratiti na glavnog lika, diva Jožu.

Prvi dio rada donosi pregled literature. Prvo poglavlje posvećeno je kratkoj biografiji Vladimira Nazora. Najviše doprinosi Nazorovoj biografiji dali su autori Šime Vučetić i Mirko Žeželj, no osim njihovih radova koristit će se i razni pregledi povijesti hrvatske književnosti kako bismo uočili kako Nazora vidi kritika i povjesničari književnosti. Drugo poglavlje posvećeno je periodu hrvatske moderne u kojem nastaje djelo. Pritom ćemo obratiti pozornost na ključne karakteristike razdoblja i periodizaciju, društveno-političku situaciju te najvažnije manifeste i časopise. Uz to, povezat ćemo prvo i drugo poglavlje tako što ćemo opisati specifičnost Nazorova opusa koji nastaje u doba hrvatske moderne te njegovu europsku dimenziju. Treće poglavlje posvećeno je *Velom Joži* uz kratki opis djela i pregled radova koji su se bavili tim djelom.

Drugi dio rada donosi opis literarne biblioterapije i metoda koje će se koristiti te svih pojmova važnih za razumijevanje literarne biblioterapije kao interdisciplinarnog područja. Najvažnija literatura za ovaj dio rada je knjiga Davora Piskača *O književnosti i životu* uz osvrt na ostalu literaturu koja se bavi biblioterapijom. Treći dio rada je analiza emocijskog opisa

slobode u djelu *Veli Jože* na temelju prethodno obrađene literature nakon čega slijedi rasprava o rezultatima i zaključak.

2. Vladimir Nazor

Vladimir Nazor je hrvatski književnik koji je stvarao gotovo pedeset godina. Pisao je različite književne vrste i forme pa se tako u njegovu opusu mogu pronaći lirske pjesme, pripovijetke, novele, romani, epovi, eseji, putopisi, ali i školski priručnici i udžbenici te dnevnici i rasprave, no najpoznatiji je po svojoj poeziji. Osim po književnom radu, poznat je i po političkoj ulozi u komunističkoj Jugoslaviji gdje je bio predsjednik Hrvatskoga sabora i predsjednik ZAVNOH-a (Prosperov Novak, 2003: 295).

Vladimir Nazor rođen je 1876. godine na otoku Braču, a umro je 1949. godine u Zagrebu. On je čovjek koji je proživio nekoliko političkih režima, ali i književnih razdoblja. Ipak, kritika ga najčešće vidi kao predstavnika hrvatske moderne te će Slobodan Prosperov Novak (2003: 297) za Nazora ustanoviti da je „ekskluzivni pjesnik hrvatske moderne“ pribrojivši ga vitalističkom djelu moderne, dok ga Evgen Paščenko (2000: 93) vidi kao „secesijskog slavista“. S druge strane, Branimir Donat (1987: 118) reći će za Nazora da je eklektik, ali i *poete fabera*, odnosno pjesnik koji se posvetio vlastitom pjesničkom umijeću. Skovao se čak i pojam nazorizam čije su glavne karakteristike djelovanje bez ideološkog opredjeljenja i svojevrsna sloboda djelovanja bez svrstavanja u određene književne škole ili pravce (Donat, 1987: 124-125). Važno je spomenuti da se Nazora svrstava i među pisce dječje književnosti te će ga u tom kontekstu Mladen Subotić (1991: 125) vidjeti kao pisca koji donosi pomak u hrvatskoj dječjoj književnosti u doba hrvatske moderne, s Jagodom Truhelkom i Ivanom Brlić-Mažuranić.

Postoji nekoliko glavnih odrednica Nazorova opusa od kojih su najvažnije mit i folklor s pastirsko-satirskom crtom te eksperimentiranje s tradicionalnim formama i oblicima. Uz njih, Nazor je posebno vezan uz idilu prirode i zavičaj koji se spaja s mitskim motivima i arhetipovima i pridonosi secesijskom te neoromantičkom ugođaju (Prosperov Novak, 2003: 295-298). Od motiva iz prirode najizraženije je more što možemo povezati s činjenicom da je Nazor veći dio života boravio blizu mora. Važno je spomenuti i Nazora kao velikog domoljuba što ga je posebno nadahnulo za lirska djela te ga patriotska inspiracija prati od samog početka stvaralaštva do posljednjih književnih radova. Često piše i o vlastitom djetinjstvu i sjećanjima s Brača pri čemu se razaznaje specifično intiman ton. Ne smijemo zaboraviti ni socijalnu karakteristiku Nazorova opusa koja se primarno očituje kod usmjerenosti na malog čovjeka te na raznovrsne odnose prema ljudima (Vučetić, 1976: 7-20). Najbolji zaključak o povezanosti karakteristika Nazorova opusa i smjera njegovih djela iznio je Šime Vučetić (1976: 18): „Ako

je maštarstvo vodilo Nazora u fantastiku a njegova sklonost stvaranja idealnih simbola u romantiku, njegova socijalnost vukla ga je k realizmu, opisu zbiljnih ljudi i opisu puka.“

Kao što je već spomenuto, Nazorov je opus opsežan i raznolik pa ćemo u nastavku ukratko obraditi najvažnija Nazorova djela podijeljena na liriku, prozu i ostalo u što spadaju eseji, polemike i prijevodi. Česte su polemike oko periodizacije Nazorova opusa te je u ovom kontekstu potrebno spomenuti da je Nazor živio dovoljno dugo da sam podjeli svoj opus na četiri perioda prkoseći time kritičarima i povjesničarima književnosti (Šicel, 2005: 152-153).

2. 1. *Lirika*

Vladimir Nazor počinje pisati poeziju već u srednjoj školi i objavljuvati ju u raznim časopisima. Prvo razdoblje Nazorove lirike proteže se okvirno od 1893. do 1910. godine. To razdoblje započinje u pesimističnom tonu s pjesmama ispunjenima sjetom i tjeskobom. Najviše utjecaja na Nazorovu ranu poeziju imali su Jovan Jovanović Zmaj, Rikard Jorgovanić, Petar Preradović i Silvije Strahimir Kranjčević s kojim je Nazor kasnije i surađivao. Do naglog pomaka u tematici dolazi 1894. godine kada Nazor otkriva ljepotu prirode kao bijeg od svakodnevnog malograđanskog života te počinje pisati idile, poeme i ditirambe koji odišu optimizmom i životnom snagom. Takva nagla promjena Nazorove tematike dovela je do novog poimanja onomatopeje u hrvatskoj književnosti koju Nazor afirmira kao simbol pjesnikova bića (Vučetić, 1976: 25-34). Osim toga, Nazor piše i legende u kojima se bavi vlastitim, ali i općeljudskim problemima koje uzdiže na mitološku razinu. U prvom razdoblju piše i ljubavnu poeziju te poeziju o povratku u rodni kraj. Neke od najpoznatijih pjesama prvog razdoblja su *Maslina* (1910), *Povratak* (1901), *U ognjici* (1903), *Morusa* (1904) i *Kiklop* (1910). Pjesme toga razdoblja Nazor je skupio i objavio u zbirci *Pjesme moje mladosti*, dok su neke postale i dio prve zbirke poezije *Lirika* iz 1910. (Vučetić, 1976: 34-48).

U prvom periodu izlaze i četiri knjige koje Šime Vučetić (1976: 51) nije svrstao ni u prozu ni u liriku, već ih je naznačio naslovom *O ljudskom sredstvom mita* i u tu kategoriju spadaju *Slavenske legende* (1900), *Živana* (1902), *Hrvatski kraljevi* (1912) i *Medvjed Brundo* (1915). *Slavenske legende* donose spoj mita, prirode i domoljublja u optimističnom tonu čime donose novost u stvaralaštvo tek rođene hrvatske moderne koja obiluje pesimizmom. Na ton *Slavenskih legendi* nadovezuju se i *Hrvatski kraljevi*, samo se umjesto slavenske mitologije Nazor okreće nacionalnoj prošlosti (Dorkin, 1985/86: 133-136).

Drugi je period Nazorove lirike iz ratnog perioda od 1910. do 1920. Tada Nazor slaže svoje *Nove pjesme* (1913.) s istaknutom pjesmom *Turris eburnea* u kojoj izražava svoj bunt i

tjeskobu zbog događaja na Balkanu i u Europi. U ovom periodu Nazor se odmiče od svojih legendi i mitskih ličnosti te se okreće čovjeku i neodoljivoj nadi u slobodu u romantičarskom duhu (Vučetić, 1976: 95-98). Krajem Prvog svjetskog rata Nazor se seli iz Kastva u Zagreb gdje s povjerenjem promatra novu državnu zajednicu, no uskoro se i u nju razočara i okreće sebi i svom unutarnjem doživljaju što je posebno izraženo u pjesmi *Pjesma moga ja* (1918). Nazorovo okretanje egzistencijalnim problemima rezultiralo je kraćim i zatvorenijim formama te zbirka *Intima* (1915) i *Pjesni ljuvene* (1915) (Vučetić, 1976: 99-115). U ovoj fazi nastaje i pjesma *Cvrčak*, Nazorova himna života (Šicel, 2005: 158-159).

Unutarnji svijet postao je glavna okupacija Vladimira Nazora u trećoj fazi njegova lirskog stvaralaštva u kojoj boravi u Crikvenici. Period do 1930. obilježavaju dvije zbirke, *Niza od koralja* (1922) i *Četiri arhanđela* (1927). Obje su zbirke okupacija vlastitim jastvom i krizom u koju je upao još krajem 20-ih godina pa je dominantna refleksivna i filozofska poezija. Dok je prva zbirka neka vrsta Nazorovih metamorfoza, druga je potraga za metafizičkom veličinom i traženje jedinstva Neba i Zemlje. U ovom razdoblju Nazor iz romantičkog okna prelazi u simboličko, dok je dominantna forma sonet (Vučetić, 1976: 137-150).

Četvrta faza dočekuje Nazora u zrelih godinama pa ostaje u domeni refleksivno-filozofske poezije. Zbirka *Pjesme o bratu Gavanu i o seki Siromaštini* (1930) simbolizira Nazorovu spoznaju o životu u egzistencijalnom siromaštvu koje se očituje u skromnosti i plemenitosti čovjeka. Nazor shvaća da ne može više živjeti u mašti i okreće se realnosti pa će navedenu zbirku Šime Vučetić (1976: 179) usporediti s Goetheovim *Faustom*. Nakon toga slijedi zbirka *Topuske elegije* (1933) u kojoj se otkriva nova nota Nazorove lirike u obliku humora i ironije što možemo pripisati činjenici da je zbirku pisao dok je bio na liječenju. Osim humora, u ovom periodu kod Nazora se primjećuje doza nihilizma koji se kreće prema anarhoindividualizmu. Nakon *Topuskih elegija* dolazi do stagnacije u lirskom stvaralaštvu da bi Nazor ponovo pronašao svježinu izraza s knjigama *Plima i oseka* (1939) i *Zagrebački soneti* (1939) gdje ponovo otkriva kozmizam i potpuno odustaje od romantičke koncepcije svojih ranijih radova. U tom periodu Nazor je već afirmirani pisac pa se posvećuje pregledu svojih ranijih radova i prijevodima stranih pisaca (Vučetić, 1976: 180-190).

Posljednju Nazorovu fazu u lirskom opusu obilježava ponovno rat, samo se ovaj put Nazor aktivno uključuje u borbu i pridružuje partizanima. Prije odlaska u rat objavio je ciklus *Posljednja žetva* (1942) koja spaja Nazorove ranije fantastičarske teme, ali i neposrednu ratnu stvarnost (Vučetić, 1976: 226-229). Ipak, najpoznatija zbirka ovog razdoblja su *Pjesme partizanke* (1944) koje izdaje nakon pridruživanja partizanima i svjedoči o autentičnom

doživljaju iz NOB. Nazor je tada pisao i koračnice da bi nakon završetka rata svoj lirski opus završio s pjesmama u uzvišenom himničnom tonu (Vučetić, 1976: 234-241).

2.2. Proza

Prozni opus Vladimira Nazora obilježava jednostavnost i približavanje prosječnom čitatelju te mladima. Ako za liriku možemo reći da ga je budila, onda se za prozu može ustanoviti da ga je smirivala i da je u njoj realizirao one sadržaje koji se nisu mogli izraziti u stihu. Počinje pisati prozu nakon 1903. i preseljenja u Istru te je upravo njegov prvi prozni opus poznat pod nazivom *Istarske priče* (1913). Iako je prvi Nazorov prozni tekst roman *Krvavi dani* (1908), tematika istarskih priča počinje s pričom *Veli Jože* (1908), a nastavlja se s pričama *Boškarina* (1910), *Albus kralj*, *Halugica*, *Šuma bez slavuja* itd. (Vučetić, 1976: 76-89). O *Velom Joži* govorit ćemo detaljnije u idućim poglavljima. *Istarske priče* fokusirane su na istarski puk i njegovu društveno-političku stvarnost, ali s uplivom likova iz mitova i legendi te povezanosti s idealističkim istarskim krajolikom. U periodu dok djeluje u Istri, Nazor aktivno surađuje u časopisima *Mladi Istranin* i *Mladi Hrvat* čime se, uz književni rad, približava statusu svojevrsnog istarskog preporoditelja (Vučetić, 1976: 89).

Nakon istarskih priča Nazor se djelomično odvaja od istarske tematike, iako i dalje u pojedinim pričama ostaje u istarskom krajoliku. Ključna knjiga drugog razdoblja je *Stoimena* (1916) koja uključuje *Priču o Stoimenoj*, *Gubavca*, *Snježanu* i *Oca*. Ključni motiv ovih priča je sloboda i neostvarivanje očinstva samog Nazora, dok se gotovo sve priče vežu uz slavensku mitologiju i fantastiku. Nakon *Stoimene* i priče u stihovima *Utva zlatokrila* (1916) završava razdoblje u kojem se Nazor oduševljava fantastikom i mitologijom te u raljama rata prelazi na socijalnu i autobiografsku prozu (Vučetić, 1976: 121-130).

Kao što je već prethodno spomenuto, prelazak u Crikvenicu donio je promjenu u Nazorovom opusu. Slično kao i u lirici, Nazor se do 1930. okreće svom unutarnjem svijetu i prošlosti što je rezultiralo romanom *Šarko* u kojem se antropomorfizira pas u kontrastu s likom simboličnog naziva On kojeg možemo povezati sa samim autorom. Osim *Šarka* Nazor piše i niz priča iz vlastitog djetinjstva i mladosti koje su kasnije skupljene u zbirku *Novele* (1946) (Vučetić, 1976: 158-162) te izlaze u zbirci *Priče s ostrva, iz grada i sa planine* (1925-26) (Hrvatska enciklopedija, 2021).

U tridesetim godinama 20. stoljeća Nazor se posvećuje još jednom romanu pod naslovom *Pastir Loda* (1939). U njemu prati život pastira-fauna Lode od antičkih vremena do suvremenosti. Pastir je besmrtni i živi na Braču te doživljava brojne važne događaje hrvatske

povijesti poput Hvarske bune, ali i upoznaje značajne Hrvate poput Petra Hektorovića i Andrije Kačića Miošića. Nazor je prvo izdanje *Pastira Lode* nadopunio tijekom boravka s partizanima. Osim navedenog romana, 1942. izlaze *Zagrebačke novele* koje progovaraju o potlačenim slojevima i bijedi Zagreba te u njima na površinu dolazi Nazorova istančanost za socijalnu tematiku (Vučetić, 1976: 208-219).

Posljednji dio Nazorova proznog opusa vezuje se uz boravak među partizanima i izašao je u knjizi simboličnog naziva *Partizanska knjiga*. Iz te knjige važno je izdvojiti dnevnik *S partizanima* (1943-1945) koji spaja realistični i fantastični sloj Nazorova stvaralaštva uz priložene autentične dokumente iz NOB. Osim dnevnika tu su i *Legende o drugu Titu* (1946) u kojima se Tito pojavljuje kao simbol borbe, baš kao što se nekada u sličnom kontekstu pojavljivao i Veli Jože (Vučetić, 1976: 255-261).

2. 3. Ostalo

Osim partizanskog dnevnika, Nazor je pisao i osobni dnevnik koji je poznat pod naslovom *Večernje bilješke*. Navedeni dnevnik Nazor je kasnije preuredio u knjigu *Kristali i sjemenke* koja je izašla u *Djelima Vladimira Nazora*. *Sabrana Djela Vladimira Nazora* je također uređivao sam Nazor pred kraj života, a osim toga pisao je i predgovore za neka svoja djela. Vladimir Nazor pisao je razne rasprave i članke najčešće kao odgovore kritičarima ili kao osvrte na književnike koji su mu bili suvremenici poput Kranjčevića. Bavio se i poetikom, najviše jezikom, metrikom i formom te je zagovarao akcenatski pristup u metrici oslanjajući se na hrvatsku narodnu pjesmu (Vučetić, 1976: 274-279).

Prevodio je strane autore za koje je smatrao da im nešto duguje poput Goethea, Carduccija i D'Annunzija, no najpoznatiji su njegovi prijevodi Heinea objavljeni kao *Heineove pjesme* (1932) (Žeželj: 1973: 365).

3. Hrvatska moderna

Opus Vladimira Nazora može biti putokaz za različite periode hrvatske književnosti. Kao što je već spomenuto, Nazor počinje djelovati u vrijeme omladinskog pokreta i hrvatske moderne, nastavlja u međuratnom razdoblju i razdoblju Drugog svjetskog rata da bi završio u poratnom razdoblju kada i umire (Subotić, 1991: 137). S obzirom na to da je fokus ovoga rada na djelu *Veli Jože* koje se prvi put cjelovito tiska 1908., obratit ćemo pozornost na period hrvatske moderne.

3.1. Obilježja i periodizacija

Hrvatska je moderna pokret nastao na smjeni generacija, kako bi rekao Matoš, na sukobu između starih i mladih, a okvirno obuhvaća period od 1895. do kraja Prvog svjetskog rata. Pritom su stari oni koji se priklanjaju tradicionalnoj realističnoj orijentaciji, dok su mladi oni koji se kreću u modernističkom smjeru. Početkom 20. stoljeća pišu se programi i manifesti te objavljuju časopisi u kojima „mladi“ propituju navike i metode prethodnog razdoblja (Dorkin, 1985/86: 129-130). Pavao Pavličić (2002) reći će da nema pravog sukoba između starih i mladih, već da se radi o „poetičkoj koegzistenciji“ (Pavličić, 2002: 8). Pavličić također smatra da je sam pojam hrvatske moderne prilično neodređen i da ga različiti kritičari koriste u različitim kontekstima pa on period moderne dijeli na tri kraća perioda s obzirom na dominantnu poetiku.

Prvi su period djela povezana s romantizmom poput Kranjčevića, s realizmom poput Kozarca i Gjalskog te s naturalizmom poput Kumičića. U drugi period ulaze oni pisci koji preuzimaju novitete, najviše simbolizam, kao što su Ogrizović i Begović u drami te Matoš i Leskovar u prozi. Osim simbolizma, snažan utjecaj ima i impresionizam u kojem se nastoji približiti vanjski osjetilni dojam što se jasno uočava kod Matoša. Treći poriv drugog razdoblja hrvatske moderne je secesija pod čiji utjecaj spada i Nazor, a očituje se u posebnom odnosu prema prirodi. Posljednja su skupina hrvatske moderne autori koji pomalo naginju avangardi ili ekspresionizmu poput Kamova ili Kosora, no paralelno oblikuju i individualnu poetiku bez osvrtnja na tendencije njihova vremena. Uzevši u obzir sve rečeno u ovom odlomku, možemo zaključiti kako u doba hrvatske moderne istovremeno postoje različite tendencije i poetike pa je jedno od glavnih obilježja hrvatske moderne upravo raznolikost odnosno pluralizam (Pavličić, 2002: 8-14).

Usput ćemo spomenuti i druge autore koji su se bavili periodizacijom i definiranjem moderne kao što su Milan Marjanović, Slavko Ježić, Antun Barac, Ivo Frangeš, Aleksandar Flaker, Viktor Žmegač i ranije obrađeni Pavao Pavličić. Od navedenih autora Barac najslobodnije označava modernu kao pokret na razmeđu 19. i 20. stoljeća, dok Žmegač odbacuje pojam moderna i upotrebljava nazive pravaca simbolizam, ekspresionizam, impresionizam i nadrealizam. Kako bi izbjegli povezivanje uz konkretne godine i događaje neki autori poput Šicela (vidi 3.2.) opisali su hrvatsku modernu preko opusa pojedinih autora. U tom konceptu najsažetiji je bio Barac koji je modernu predstavio kroz opuse Dežmana, Livadića, Marjanovića i Nehajeva (Zlatar, 2000: 12-13).

3.2. Društveno-politička situacija

Period od 1883. do 1903. godine u Hrvatskoj je obilježen vladavinom bana Khuena Hedervaryja koji je hrvatsko građanstvo pretvorio u korumpirani birokratski sklop pun nepovjerenja prema okolini. Takva situacija djelovala je nepovoljno za književnike koji su zbog kritike društva mogli završiti u zatvoru ili biti odbačeni u nekom malom provincijskom gradiću. To je rezultiralo spaljivanjem mađarske zastave 1895. na Jelačićevom trgu. Ubrzo na scenu stupa *Napredna omladina* s temeljnom jugoslavenskom orijentacijom i daje ritam društvenim zbivanjima sve do odlaska bana Hedervaryja. Nakon 1903. jača narodni pokret, a nameće se i politika „novog kursa“ predvođena Franom Supilom što će rezultirati Hrvatsko-srpskom koalicijom dvije godine kasnije. Uz već prisutne stranke, Stranku prava i Narodnu stranku, osniva se i Hrvatska pučka seljačka stranka te *Napredna stranka*. No, u samo nekoliko godina dolazi do potpune propasti koalicije te Hrvatska zapada u sve jaču mađarizaciju (Šicel, 2005: 15-28).

Do drugog preokreta dolazi 1911. s Vladimirom Čerinom i časopisom *Val* koji postaje nositelj nove generacije revolucionarne mladeži (Šicel, 2005: 15-28). U tu generaciju možemo ubrojiti i Vladimira Nazora kojeg je imenjaka Čerina prozvao „pjesnikom nas sutrašnjih“ (Šicel, 2005: 29). Omladinska koncepcija hrvatskog pitanja bila je pomalo nejasna i neujednačena, no s približavanjem balkanskih ratova rasplamsava se i žar omladine, neovisno o smjeru koji zastupaju (nacionalistički, radikalno-napredni, klerikalni). Do nove pobjede dolazi 1913. kada odstupa ban Cuvaj i Hrvatskoj se vraća ustav, no u takvom oduševljenju počinje i Prvi svjetski rat koji prekida hrvatsku omladinsku misao (Šicel, 2005: 29-32).

3.3. Manifesti i časopisi

Jedan od prvih časopisa hrvatske moderne je *Hrvatska misao* (1897) pokrenut u Pragu, dok je članak Milana Šarića *Hrvatska književnost* jedan od prvih ozbiljnijih manifesta u kojem poziva na okretanje narodu. Druga grupa hrvatskih modernista stacionirana je u Beču oko časopisa *Mladost* (1898) koji se ubrzo gasi i predaje primat almanahu *Hrvatski salon*. U *Hrvatskom salonu* izlazi i prvi pravi manifest *Naše Težnje* Milivoja Dežmana u kojem u prvi plan postavlja individualnost i sintezu idealizma i realizma prilikom književnog stvaralaštva (Šicel, 2005: 34-45).

Časopis *Život* izlazi samo 1900. i 1901., no uključuje se u europska kretanja i aktualnu književnu kritiku, dok u njemu objavljuju pripadnici zagrebačko-bečke grupe, ali i književnici koji ne pripadaju pokretu kao što je Vladimir Nazor. U tom periodu izlaze i đачki, studentski i zabavni listovi kao što je *Dom i svijet*. Važno je spomenuti i časopis *Nada* koji izlazi u Sarajevu i uređuje ga S. S. Kranjčević, a koji je također odigrao važnu ulogu u razvoju hrvatske moderne. Središnji časopis na prijelazu generacija bio je *Savremenik* koji je književnicima pružao izrazitu slobodu i toleranciju. Postojali su i časopisi pravaškog usmjerenja među kojima se ističu *Hrvatska smotra* i *Mlada Hrvatska*. Nekoliko časopisa pokrenuo je hrvatski kritičar Milan Marjanović, s kojim je rado surađivao Nazor, a pojavljivali su se i časopisi hrvatske moderne katoličkog usmjerenja (Šicel, 2005: 46-73).

3.4. Europska dimenzija hrvatske moderne i Vladimir Nazor

Ono što je hrvatska moderna posebno isticala je autonomija umjetnosti i sloboda koja je dovela do kozmopolitizma. Time se razbijaju okviri nacionalne književnosti i veću se važnost pridaje estetici pojedinog djela. Književnici hrvatske moderne studirali su ili boravili u europskim središtima poput Beča, Pariza ili Praga te su tako upijali europska književna strujanja i unosili ih unutar vlastite domovine (Pogačnik, 1991: 51-52). Prethodnu rečenicu možemo objasniti na primjeru Vladimira Nazora. Ranije su spomenuti Nazorovi uzori među hrvatskim književnicima, no postojali su i njegovi strani uzori poput Tassa, Homera, Heinea, Lamartinea i drugih. Iako je inspiraciju tražio u tim europskim klasicima Nazor je paralelno pisao o domaćem (istarskom) zavičaju slavivši pritom snagu prirode i optimizam. To nam govori da je Nazor u svoj opus unio i autentični sloj te nije samo slijepo slijedio europske primjere, no to ne isključuje da je u njima pronalazio inspiraciju (Pogačnik, 1991: 52). Jože Pogačnik (1991: 52) sve dosad rečeno sažeo je u rečenici: „hrvatski je pisac čitao stranog pisca na svoj način.“

U periodu hrvatske moderne Nator piše liriku i manji dio proze, uključujući i *Velog Jožu*. Njegov opus iz perioda hrvatske moderne počinje sa *Slavenskim legendama* 1900., a završava okvirno sa zbirkama *Nove pjesme* i *Intima* krajem rata. U tom periodu Nator piše velik broj pjesama koje se mogu brojčano mjeriti s onima A. G. Matoša. Upravo Natorov opus nastao u doba hrvatske moderne smatra se njegovim najuspjelijim i najkarakterističnijim djelom (Dorkin, 1985/86: 164-165).

Ton kojim je prožet Natorom opus moderne kontradiktoran je ostalim pjesnicima toga perioda jer opjevava optimizam i životnu energiju. Sam Nator rekao je da je u periodu moderne prvo bio Poganin, a zatim Nacionalist, no kritičari će izdvojiti tri faze: epsku, herojsku i ditirampsku koje se isprepleću tijekom cijelog razdoblja i nemoguće ih je jasno razdvojiti (Šicel, 2005: 152-156). Iako kontradiktoran po tonu, Nator se ipak uključuje u tok moderne jer kao i ostali književnici početka 20. stoljeća traga za nečim novim i drugačijim u aspektu forme, ali i sadržaja.

Nator spaja europska modernistička kretanja koja se očituju u secesionističkim obilježjima poput mita i fantastike, dok istovremeno sažima hrvatsku nacionalnu tradiciju. Takav spoj europskog i nacionalnog može se pronaći i kod drugih europskih naroda koji u tom periodu nemaju vlastitu državu kao što su Ukrajinci (Paščenko, 2000: 91-92). No, Nator ne crpi samo iz europske modernističke književnosti, već i iz modernog kazališta, slikarstva i arhitekture što je najviše izraženo u njegovim djelima slavenske tematike čime Nator postaje „osebujan predstavnik hrvatske moderne“ (Paščenko, 2000: 100-102).

4. Veli Jože

Kako bismo bolje razumjeli djelo *Veli Jože* potrebno je objasniti period u kojem nastaje djelo i konkretnu situaciju koja je inspirirala Nazora za priču o istarskom divu.

Vladimir Nazor bio je učitelj u Kopru od 1906. godine. Ondje je, kao i ranije u Istri, uočio neobično potlačen i krotak život seljaka koji su u grad donosili razne proizvode poput mlijeka, sira i kruha. Tada mu se javila želja da bol i položaj seljaka izrazi u tekstu, no nije mogao pronaći pravi način za to. U tom periodu Nazor je često odlazio na izlet u Motovun gdje je i dobio sudbonosni poticaj za kreaciju lika Velog Jože. Naime, tijekom proljeća 1907. svjedočio je sukobu građana i seljaka na motovunskom Kaštelu. Do svađe je došlo jer su u vojsku regrutirani samo seljaci, a gotovo nitko od građana što je naljutilo seljake jer osim što daju mladiće u vojsku za građane okopavaju polja i donose im hranu. U toj situaciji istaknuo se visoki mladić dugih udova imena Jože koji je poveo regrute u napad na građane, no građani su se zatvorili u svoje kuće i tako izbjegli sukob. Iz seljaka Jože rodio se Veli Jože i simboličko-alegorička priča o divu kmetu (Žeželj, 1973: 157-158).

Veli Jože je priča o divu Joži koji živi u Motovunu i služi motovunskim građanima. Oni ga smatraju kmetom i ne žele mu priznati njegova prava te ga često ismijavaju i omalovažavaju. U Motovun dolaze Mlečani koji vide da im Jožina snaga i veličina mogu biti korisne te se s građanima dogovaraju da im predaju Jožu. Nekoliko mjeseci kasnije Jože odlazi brodom u Kopar. Na brodu upoznaje galijota Iliju koji mu iznosi svoju životnu priču i potiče ga da postane slobodan. Brod ulazi u snažnu oluju koju je jedino Jože preživio. Nakon toga Jože okuplja istarske divove u zajednicu, no ubrzo počinju sukobi između divova. Jože upošljava građane kao najamne radnike u polju čime pogoršava nerazumijevanje među divovima. Divovima se pridružuje motovunski kamerlengo Civetta koji pod svaku cijenu želi vratiti Jožu u Motovun i razoriti zajednicu divova što čini raznim intrigama. Civettino djelovanje dovodi do velike svađe u kojoj dolazi do razdora između Jože i ostalih divova. Do konačnog raspada zajednice divova dolazi kada Jože ubija diva Liberata. Ostali divovi vraćaju se svojim gospodarima kao i Jože, no zadnji trenutak prije ulaska u Motovun Jože nestaje.

Veli Jože u kratkom je periodu stekao veliku popularnost zbog općeljudskog simbola diva i prikaza naroda u njegovom najboljem, ali i najgorem izdanju. Jože je postao istarska legenda i metafora koju su mnogi pokušali opjevati, a samo je Nazor uspio. S obzirom na to da je Nazor u vrijeme pisanja *Velog Jože* djelovao u Kopru nije neobično što je prvo cjelovito izdanje objavila Matica Slovenska 1908., iako je ranije priču u dijelovima objavljivao Milutin Cihlar Nehajev u časopisu *Balkan*. Ipak, kritika nije bila blaga prema nježnom divu. Antun

Gustav Matoš isticao je jedinstvenost i nacionalno obilježje djela, no optužio je Nazora za simuliranje povijesti i simbolike. Ante Tresić Pavičić zamjerao je Nazoru hiperbolizaciju bez dosljednih i psiholoških temelja (Žeželj, 1973: 158).

No u obzir treba uzeti kako je to alegorijska priča koja je inspiraciju pronašla u istarskoj svakodnevnici. Div Jože simbol je svih snaga i slabosti istarskog naroda. U toj priči Nazor je spojio elemente realističnog i fantastičnog, socijalnog i domoljubnog, ali i romantičnog na granici između prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Iako pisana u prozi, priča ima umetnute lirske pjesme poput *Galiotove pesan* pa ju možemo smatrati spojem lirskog i epskog (Dorkin, 1985/86: 156). Osim spoja različitih rodova, *Veli Jože* spaja i različitu publiku. Prvotno napisana kao bajka za odrasle u neoromantičkom duhu, a zatim prilagođena kao priča za djecu što i ne čudi jer je Nazor većinu radnog vijeka radio kao profesor ili ravnatelj (Prosperov Novak, 2003: 295).

Radnja *Velog Jože* razvija se na dva plana. Prvi plan je realističan, glavni lik pučanin Veli Jože suočava se s višim slojevima društva koje predstavlja kamerlengo Civetta. U taj plan spadaju i opisi krajolika te autohtono čakavsko narječje koje je konzistentno tijekom cijelog djela. Drugi sloj je simboličan. Sva lica u priči simbol su Istre, a među njima su najjači element divovi kmetovi koji označuju veličinu i snagu puka (Vučetić, 1976: 82). Simbolički sloj djela Branimir Donat (1987: 129) je protumačio na temelju semiotike znaka Charlesa Peircea. Po njemu, Veli Jože je znak, a označeno je istarska svakodnevica koja se kreće prema Nazorovoj viziji slobode.

Mladen Dorkin (1985/86: 156) prozvat će *Velog Jožu* istarskom „patriotskom budnicom“ u kojoj se očituje Nazorov optimizam za nacionalno buđenje naroda u Istri, ali i za sav hrvatski narod. S navedenim se slaže i Jevgenij Paščenko (2011) koji će dodati da je Nazor u *Velom Joži*, ali i ostalim istarskim pričama kreirao istarski mit. Istarski mit temelji se na idiličnoj prošlosti, sadašnjosti koja nije dobra, ali i nadi u budućnost. U tom kontekstu Veli Jože pojavljuje se kao osloboditelj. Osim toga, u istarskom mitu prisutna je i opozicija mi-oni. Iako je Nazor dobio realističnu inspiraciju za kreiranje diva Jože, priča ne bi bila potpuna da u nju nije ukomponirao i poznavanje folklornih izvora, ali i istarsku realnost koju pretvara u simbole. Pritom Nazor ne crpi inspiraciju samo iz slavenske, već i iz ostalih mitologija i kultura što spaja s elementima secesije i simbolizma (Paščenko, 2011: 149-150).

Nakon prve verzije prepune fantazije i nadnaravnih bića Nazor mijenja svog *Velog Jožu* da bi kasnije napisao i verziju za djecu. Ono što razlikuje prvo izdanje od ostalih je grafička oprema i dijalektalna komponenta. Naime, prvo izdanje popraćeno je crtežima slikara Saše Šantele u secesionističkom duhu, a dijalozi i pjesme unutar priče imaju čakavsku naznaku, no

još su uvijek u duhu štokavskog idioma. Karakterističnu kastavsku čakavštinu djelo poprima tek u idućim izdanjima (Bratulić, 1987: 188-189). Verzija koju poznajemo danas cjelovito je iznesena u izdanju *Istarskih priča* iz 1917. koje je uredio Branko Vodnik. Izbačeni su duži lirski opisi i elementi bajki poput vještica čime priča dobiva čvrsti i zatvoreni oblik (Bratulić, 1987: 192).

Šime Vučetić (1976: 84) usporedit će *Velog Jožu* s Rabelaisovim djelom *Gargantua i Pantagruel* te će zaključiti da ako nam Rabelaisovi divovi nisu neobični nema razloga ni da budu Nazorovi: „Ne čudimo se gorostasu Joži i njegovim ljudeskarama: njihova gorostasnost fantastičarsko je sredstvo koje spaja datost legende, povijesti i života i otkriva mukotrpan život puka, njegov put.“ (Vučetić, 1976: 84) Osim usporedbe s renesansnim divovima, *Velog Jožu* možemo vidjeti i kao nastavak toka koji je pokrenuo još Petar Zoranić u *Planinama*, a pokušali su funkcionalno nastaviti povijesni romani u razdoblju realizma. No, za razliku od povijesnih romana Nator se odmiče od naivnog historicizma i u svoje djelo unosi jednostavnu metafiziku koja je učinila *Velog Jožu* popularnim (Donat, 1987: 132-133).

Zanimljivo je *Velog Jožu* promotriti i u postkolonijalnom ključu¹. U tom kontekstu nailazimo na glavnu opreku između istarskih seljaka i Mlečana. Pritom su Mlečani kolonizatori, a Istrijani podčinjeni odnosno Drugi, dok je Istra Orijent poput onog kod Edwarda Saida. Nator pritom brani hrvatstvo korištenjem stereotipa o Mlečanima kao pokvarenim i koristoljubivim ljudima (Bešker, 2011: 42-43). Nator uzima romantičarski mit o naciji koji nam predočava Hrvate koji bi mogli postići puno i imaju snage za to, samo se ne mogu riješiti tuđinskih utjecaja te su pritom i međusobno nesložni. Takva upotreba mita i stereotipa ne čudi s obzirom na to da je Italija početkom 20. stoljeća iredentistička i ne skriva potrebu koloniziranja istočnog Jadrana (Bešker, 2011: 43-45). Jožina pozicija podčinjenog subjekta posebno se očituje u tome da ga Mlečani nazivaju „dobrim divljakom“. Iako nam priča predstavlja svojevrsnu revoluciju divova koji osnivaju vlastitu zajednicu i odcjepljuju se od kolonizatora, njihova zajednica ipak ne uspijeva te Nator svoju nadu prebacuje u budućnost u kojoj još postoji šansa da dođe do osamostaljenja (Koroman, 2015: 182-183). Uzevši u obzir sve navedeno, *Veli Jože* u postkolonijalnoj optici ostaje ambivalentan jer istovremeno uključuje i borbu za samostalnost, ali i egzotiku istarskog Orijenta (Koroman, 2015: 190).

¹ Boris Koroman u svom radu *Postkolonijalno čitanje Natorovog Velog Jože* (2015) ističe djelove teksta u kojima se mogu pronaći elementi produkcije i reprodukcije, prezentacije i reprezentacije kolonijalnog diskursa, kao i rekonstrukcija kolonijalnog subjekta. Pritom interpretira Natorovu ambivalentnost alatima postkolonijalne kritike.

5. Emocije i njihova važnost

Odgovoriti na pitanje „Što su emocije?“ izrazito je zahtjevno. Tim pitanjem bavili su se Sokrat i njegovi prethodnici još u antičkoj Grčkoj, no pogodne definicije nema još ni danas. Svaki put kada znanstvenici pokušaju definirati emocije stvori se nova teorija ili dođe do novih otkrića zbog kojih stara definicija postane neadekvatna. Filozofi emocije suprotstavljaju razumu i objašnjavaju ih upravo u boljem ili lošijem položaju s obzirom na razum, no u modernoj znanosti emocije su shvaćene kao višedimenzionalna karakteristika koju treba promatrati s aspekta kulture, biologije, ali i osobnog karaktera (Solomon, 2008: 3-4).

5.1. Emocije kroz povijest

Platon u svojoj *Državu* nije uključio emocije kao dio duše, dok je Aristotel emocije definirao kao ono što mijenja čovjekovo stanje i utječe na njegovo rasuđivanje, a popraćeno je zadovoljstvom ili boli. Pritom se Aristotel posebno bavio ljutnjom kao emocijom postavljajući ju u društveni kontekst i ispitujući njezine izvore. U srednjem vijeku povezivali su emocije s etikom, slično kao i Aristotel, no u kršćanskom duhu, izdvajajući pojedine emocije poput požude i pohlepe kao grijeh. Rene Descartes je emocije definirao kao strasti odnosno izvor životinjskog duha u nama iako je istaknuo i neke među njima koje su pozitivne poput ljubavi i radosti. Opširno je o emocijama pisao i David Hume koji će za emocije reći da su impresije koje ne nastaju same od sebe, već moraju biti potaknute idejama što je današnja kognitivna dimenzija shvaćanja emocija (Solomon, 2008: 5-8).

Kritičar praktičnog uma Immanuel Kant prvi će uzviknuti da se ništa veliko ne može učiniti bez strasti, a u tom tonu nastavit će i Friedrich Nietzsche s idejom da strasti imaju više razuma od samog uma. U 20. stoljeću anglosaksonska znanost neće pridavati veću pažnju emocijama pa će po tom pitanju napredovati europska znanost potaknuta razvojem fenomenologije. U tom kontekstu izdvajaju se Martin Heidegger i Jean-Paul Sartre koji su emocijama davali veliku ulogu u transformaciji modernog svijeta (Solomon, 2008: 8-9). Uzevši sve rečeno u obzir možemo zaključiti da se emocije sastoje od kognitivne osnove i određene namjere ili poticaja te da uključuju uvjerenja koja ima određena osoba. Naravno, o emocijama ovisi i biologija čovjeka odnosno mozga, ali i pripadnost određenoj kulturi (Solomon, 2008: 10-14).

Kada govorimo o povezanosti kulture i emocija važno je spomenuti da pripadnici različitih kultura na različite načine izražavaju emocije, no te emocije su kod svih izazvane na

isti način. Razlika je upravo u kodiranju različitih emocija. Osim toga, doživljaj emocija mijenja se i kroz različita povijesna razdoblja pa emocija koja je danas poželjna u prošlosti se možda nije smatrala pozitivnom. To znači da su emocije društvenokulturna, biološka, psihološka, ali i naučena činjenica jer ih usvajamo tijekom djetinjstva (Piskač, 2018: 56-57).

5.2. Emocije u književnosti

Emocije su komunikacija u kojoj skup signala prenosi emocionalno stanje osobe drugima. Ti signali mogu biti facijalne ekspresije, geste, ton glasa i još mnogo toga i razlikuju se od interpretacije koja pak ovisi o jeziku. Ovisno o tome postoje osnovne i kompleksne emocije. Osnovne emocije su urođene i posjeduju univerzalne neverbalne signale kao i univerzalne signale u mozgu. To su sreća, tuga, ljutnja i strah. Za razliku od njih, kompleksne emocije svojstvene su ljudima i aktiviraju se u skladu s određenim razlogom. Takve emocije su empatija, ljubomora, ponos i nelagoda. One su povezane s prefrontalnim korteksom mozga i ovise o njegovom pravilnom funkcioniranju (Johnson-Laird, Oatley, 2008: 103-104).

Umjetnost, uključujući i književnost, pomaže nam bolje razumjeti naše emocije. Kada čitamo neko književno djelo prvo prepoznajemo značenja riječi i njihovu gramatičku povezanost u određenom jeziku. Zatim na temelju tih značenja konstruiramo mentalni model o događajima i likovima koji se pojavljuju u tekstu koji smo pročitali. Emocije se aktiviraju kada se poistovjećujemo s likom odnosno kada kreiramo simulaciju djela u koju ulazimo u potpunosti. To podrazumijeva da je lik sličan nama i našim karakternim osobinama ili da prolazimo kroz slične probleme. Proces koji u tom slučaju doživljavamo naziva se empatija. Osim empatijom, emocije se mogu aktivirati i sugestijom, poticanjem simpatije ili sjećanja (Johnson-Laird, Oatley, 2008: 105-110).

Ipak, pristupiti emocijama u književnom tekstu mnogo je teže nego u svakodnevnom životu pa nam je za to potrebna interpretacija. Interpretirati se može na dva načina: individualnim doživljajem ili sustavnom interpretacijom. Individualni doživljaj je subjektivna interpretacija koja ovisi o karakteristikama čitatelja, na primjer o iskustvu ili emocionalnoj inteligenciji pa se na temelju takve interpretacije ne mogu izvući generalni zaključci o emocijama. S druge strane, sustavna interpretacija donosi objektivnu i usustavljenu metodu poput MED ciklusa o kojem će više riječi biti kasnije (Piskač, 2018: 135-136).

Emocije koje doživljavamo u svakodnevnom životu često imamo potrebu podijeliti s drugima, no to nije uvijek lako. Prirodno je da želimo da drugi ljudi imaju dobro mišljenje o nama pa pritom izabiremo komunicirati one emocije koje nas prikazuju u pozitivnom svijetlu.

Upravo iz tog razloga komunikacija o emocijama iz književnosti puno je iskrenija jer emocije ne selektiramo, već ih obuhvaćamo u cijelosti (Piskač, 2018: 138-139). Zato možemo reći „da je komunikacija o emocijama drugih u književnosti idealan i vrlo siguran način komunikacije o našim osobnim emocijama.“ (Piskač, 2018: 139)

Sljedeće pitanje koje nam se nameće je kako onda odabiremo određeno književno djelo? Kada dijelimo emocije iz svakodnevnog života obično ih dijelimo s prijateljima i ljudima koji su nam bliski ili slični. No, kada govorimo o izboru književnog djela potrebno je uvesti dva pojma, emocionalni paralelizam i komunikacijska komplementarnost. Emocionalni paralelizam je kada dvije osobe dobro razumiju jedna drugu, dok je komunikacijska komplementarnost kada dvije osobe izražavaju emocije na gotovo jednak način. Ako imamo potrebu izraziti određenu emociju izabrat ćemo književno djelo koje će s nama imati i emocionalni paralelizam i komunikacijsku komplementarnost, odnosno u tom slučaju knjiga će biti naš sugovornik (Piskač, 2018: 140-141). Književno djelo ne mora prouzročiti u čitatelju identičnu emociju kao i kod lika u djelu, već je dovoljno da proizvede empatiju o kojoj će više riječi biti u idućem poglavlju.

Zanimljiva je i povezanost emocija s estetikom. Naime, ako čitamo književno djelo s izraženim estetskim funkcijama naš mozak će informacije pamtit i na više različitih mjesta u mozgu te će ih i pojačano doživjeti. Takav proces zove se elicitacija. Elicitacija nije samo pamćenje, ona uključuje i motivaciju za daljnje čitanje, a pruža i poseban sklop emocija koji dovodi do stabilnosti karaktera (Bušljeta, Piskač, 2018: 30).

5.3. *Empatija*

Empatija nije emocija, ona je energija koja se transformira u pojedinu emociju. Najčešće se definira kao razumijevanje tuđih emocija ili stavljanje sebe u položaj drugoga. Postoji kognitivna i afektivna empatija. Prva se aktivira kada razumijemo osjećaje i misli druge osobe, a druga kada te emocije osjećamo u sebi. Kognitivna se empatija smatra kognitivnom funkcijom visoke razine. Pomoću empatije možemo razumjeti emocije likova u književnom djelu te lakše izraziti emocije (Piskač, 2018: 153-154). Uz afektivnu i kognitivnu empatiju postoji i djelatna empatija koja se često naziva suosjećanje. Razlikuje se od prve dvije jer uključuje akciju. To znači da osoba razumije tuđe emocije, no ne poistovjećuje se s drugim, već traži rješenje (Pang, Song, Ma, 2022).

Iako je djelatna empatija slična suosjećanju razlika je u tome da empatiju posjeduje samo odrastao čovjek, dok suosjećati mogu i djeca čak i prije nego postanu svjesni sami sebe.

Empatija nije ni simpatija jer je simpatija subjektivna naklonost, dok empatija zadržava poziciju objektivnosti (Vuković, Bošnjaković, 2016: 734). Ovdje je važno spomenuti i ograničenja empatije odnosno da nisu sve emocije koje se javljaju tijekom čitanja književnog djela prouzročene empatijom, već mogu biti prouzročene iz kompozicijskih ili stilskih razloga (Piskač, 2018: 154-156).

Empatija je u posljednjih trideset godina dobila i svoju znanstvenu potvrdu. Naime, otkriveni su zrcalni neuroni u mozgu koji se aktiviraju prilikom empatije s drugom osobom. Na primjer, ako gledamo drugu osobu koja proživljava određenu situaciju, u našem mozgu aktivirat će se neuroni koji procesiraju isto takvo stanje. Tako tuđa radost ili bol pogađa i nas same baš kao da smo ih mi sami i doživjeli tj. naši neuroni zrcale stanje neurona druge osobe. To znači da se empatiju može vježbati poput neke vještine i što ju češće proživljavamo bit ćemo bolji u njezinom razumijevanju (Vuković, Bošnjaković, 2016: 739-740; usp. De Vignemont, Singer, 2006). Unutar psihologije i neuroznanosti razvijene su i metode mjerenja empatije koje također pridonose boljem razumijevanju fenomena (Bošnjaković, Radionov, 2018: 137).

Kada govorimo o empatiji najvažnije je istaknuti da je empatija sposobnost koja se razvija i koja može postojati samo kada čovjek djeluje slobodno. Uz to, osim što nam pomaže da razumijemo druge i njihove emocije, ona nam omogućava i sagledavanje sebe. To nam ne omogućuje samo da bolje razumijemo sebe, već i da bolje razumijemo svijet oko sebe što je jedna od najvažnijih funkcija empatije. (Vuković, Bošnjaković, 2016: 753).

6. Metoda biblioterapijske analize

6.1. Literarna biblioterapija

Najjednostavnije objašnjenje što je biblioterapija donose autori Cornett i Cornett (1980: 8) kada kažu da je to korištenje knjige kako bi se pomoglo ljudima ili korištenje prave knjige u pravo vrijeme. Ipak, kako bismo konkretizirali što biblioterapija jest uključit ćemo nekoliko osnovnih čimbenika koji ju definiraju. Prvenstveno ona uključuje tekst i čitatelja te osobu koja čitatelja vodi kroz proces razumijevanja teksta, a to može biti terapeut ili neka druga vrsta adekvatno educiranog stručnjaka. Pritom je najvažniji proces koji se događa na relaciji tekst-čitatelj. No, za potrebe ovog rada koristit će se pojam literarna biblioterapija koja se definira na sljedeći način:

literarna je biblioterapija metoda stjecanja uvida putem isključivo književnih tekstova uz metodu upotrebe identifikacije, katarze i MED ciklusa, a njezini su temeljni alati afektivna i kognitivna interpretacija. (Piskač, 2018: 17-18)

U sklopu biblioterapije postoji i pojam „poetska terapija“ koja se razvila iz interaktivne biblioterapije, a čiji je primarni predložak poezija (Bašić, 2021). S obzirom na to da je cilj ovoga rada analizirati prozni tekst *Veli Jože* metodom literarne biblioterapije, poetsku terapiju nećemo detaljnije razrađivati.

U nastavku ćemo objasniti sljedeće pojmove navedene u definiciji literarne biblioterapije: identifikacija i katarza, MED ciklus, afektivna i kognitivna interpretacija.

6.2. Identifikacija i katarza

Metode identifikacije i katarze prethode provedbi MED ciklusa. Već je spomenuto da literarna biblioterapija stvara određeni odnos između čitatelja i lika u tekstu, no taj odnos ne mora biti potpuna i apsolutna identifikacija s likom. Identifikacija podrazumijeva uključivanje empatije kako bi se razumjelo psihološko stanje lika te kako bi ga se moglo sagledati u totalitetu. Nakon identifikacije nastupa katarza. Katarzu je prvi uveo Aristotel. Za njega katarza je emocionalno pročišćenje koje proživljavamo dok gledamo tragediju pri čemu su ključne emocije sažaljenje i strah. Katarza posjeduje svojevrsni terapijski učinak koji nas može osloboditi od negativnih emocija i potaknuti izražavanje vlastitih emocija, a njezina važnost očituje se u afirmativnoj validaciji emocija (Bušljeta, Piskač, 2018: 56-58). Za katarzu još možemo dodati i da otvara mjesto racionalnosti nakon otpuštanja emocionalnog naboja (Cornett, Cornett, 1980: 18).

Uz identifikaciju i katarzu vežu se još halo efekt i aha efekt. Halo efekt je pogreška u shvaćanju lika zato što ga tumačimo na temelju vlastitog iskustva. Halo efekt može se izbjeći pravilnim provođenjem MED ciklusa. S druge strane, aha efekt je trenutak u kojem se razumiju problemi i rješenja te se nova znanja mogu primijeniti (Bušljeta, Piskač, 2018: 58-59).

6.3. MED ciklus

Prije objašnjenja MED ciklusa potrebno je definirati osnovne pretpostavke kognitivne terapije. Ona nam govori da čovjekove emocije vezane uz neku situaciju ne uvjetuje situacija, već način na koji razmišljamo o situaciji i značenja koja joj pridodajemo. To znači da naše misli

uvjetuju emociju koju ćemo osjećati pri određenom događaju pa ako želimo promijeniti emociju prvo moramo promijeniti način na koji razmišljamo o konkretnom događaju. Na primjer, kada osoba izgubi posao može o tome misliti kao o bezizlaznoj situaciji pri čemu će osjećati potištenost, tugu ili neku drugu negativnu emociju. No, ako ista osoba o gubitku posla krene razmišljati kao o prilici za pokretanje vlastitog posla ili kao o prilici za okretanje sebi i poboljšanju vlastitih sposobnosti onda će se aktivirati pozitivne emocije. Uz to, ako doživljavamo neugodne emocije može doći do iskrivljavanja situacije u kojoj se nalazimo (Piskač, 2018: 47-49).

Ustanovili smo da je u postupku promjene emocija najvažniji segment misao. Misli su vrsta komunikacije osobe sa svojom psihom, ali i s okolinom. Takva komunikacija realizira se u jeziku, a njezin finalni proizvod je značenje. Sada ćemo uvesti pojam komunikacijskog događaja kako bismo objasnili sve prethodno rečeno. Komunikacijski je događaj, događaj unutar književnog djela koji ujedinjuje jezik, misao i emocije te donosi smisao. Upravo zato što je prisutan u književnom djelu, komunikacijski događaj može se ponoviti mnogo puta i svaki put ga se može interpretirati (Piskač, 2018: 51-54).

Komunikacijski događaj može se realizirati u psihi osobe koja čita određeno književno djelo. To znači da će misli kreirane čitanjem književnog djela dovesti do pokretanja određene emocije, dok će emocija dovesti do realizacije događaja. Takav proces naziva se komunikacijski ciklus ili MED ciklus. MED je skraćenica za faze komunikacijskog ciklusa kao što su spomenute ranije. Dakle, prva faza je misaona, druga emocionalna i treća događajna. MED ciklus je metoda literarne biblioterapije čija je svrha interpretacija književnih djela (Piskač, 2018: 61-62). Još jednom sažeto objašnjeno, komunikacijski događaj u književnom djelu pokreće MED ciklus u psihi čovjeka tako da prvo aktivira misaoni događaj. Zatim misaoni događaj potiče emocionalni događaj koji naposljetku postaje fizički događaj.

Krajnji cilj literarne biblioterapije je stjecanje uvida. Uvid je skup emocionalnih i racionalnih znanja koja smo stekli u prethodnom procesu. Takvo stanje može se opisati različitim izrazima kao što su „božanska moć“, „trenutak vizije“ ili „trenutak postojanja“ (Bušljeta, Piskač, 2018: 58-59). Ipak, čitatelj ponekad neće moći doseći uvid, već će se zaustaviti na fazi identifikacije ili katarze, što ovisi o knjizi, autoru, ali i osobi koja provodi proces biblioterapije (Cornett, Cornett, 1980: 18).

6.4. Kognitivna i afektivna interpretacija

U literarnoj biblioterapiji spajaju se kognitivna psihologija i književnost. Pritom kognitivna psihologija može literarnoj biblioterapiji ponuditi dva alata koji se nazivaju kognitivna i afektivna interpretacija. Kada se kognitivna interpretacija koristi u literarnoj biblioterapiji onda govorimo o modelu kognitivne literarne interpretacije. Kognitivna interpretacija stvara kulturni model interpretacije odnosno od više mogućih značenja pruža nam izbor. Pritom koristi tri pojma: stvarni kontekst, okvirne pretpostavke i okvirne zaključke. Stvarni kontekst znači da događaje i likove iz književnog djela pretpostavljamo kao stvarne odnosno žive. Okvirne pretpostavke pak donose ideju da su odnosi u književnom djelu jednaki stvarnim odnosima, uz pridavanje posebne pažnje žanrovima kao što su bajka i znanstvena fantastika koji u sebi nose događaje koje ne možemo predočiti kao stvarne. Okvirni zaključci nude izbor značenja. To znači da se hipotetski izabiru određena značenja koja se zatim dokazuju u tekstu. Kada uzmemo u obzir tri prethodno objašnjena pojma, dva pitanja koja se nameću kao najvažnija u kognitivnoj interpretaciji su Što? i Kako? (Piskač, 2018: 160-164)

Kao i kognitivnu interpretaciju, tako ćemo i afektivnu interpretaciju u ovom kontekstu nazvati modelom afektivne literarne interpretacije. Ona se bavi emocijama tj. izaziva identifikaciju s likom u književnom djelu kako bi osoba shvatila zašto je lik reagirao na određeni način. Afektivna interpretacija može pokrenuti empatiju i mnoštvo pozitivnih učinaka, no daleko ju je teže provoditi nego kognitivnu interpretaciju. Afektivna interpretacija najčešće se provodi intuitivno, a za razvijenu intuiciju potrebno je bogato životno iskustvo što može ograničiti pojedince prilikom pokušaja afektivne interpretacije. Zato je važno kombinirati kognitivnu i afektivnu interpretaciju kako bi se došlo do zaključka (Piskač, 2018: 164-167).

7. Biblioterapijska analiza djela *Veli Jože*

7.1. Izbor izdanja

U ovom radu koristit će se elektroničko izdanje knjige *Veli Jože* iz 2018. godine. Djelo je dostupno na web stranici e-lektire² na koju je moguće prijaviti se s AAI elektroničkim identitetom što znači da je dostupna svim ustanovama iz infrastrukture Ministarstva znanosti i obrazovanja. Razlog odabira ovog izdanja je upravo njegova široka dostupnost. Izdanja *Velog*

² <https://lektire.skole.hr/>, na stranici e-lektire postoji i audio verzija knjige *Veli Jože* za sve one kojima je lakše percipirati djelo na taj način

Jože u tiskanoj verziji ima mnogo pa niti jedna verzija ne bi mogla imati toliku rasprostranjenost koliku ima elektroničko izdanje, a pritom u obzir treba uzeti ograničenje pristupa knjižnicama i broja knjiga u njima te na potrebu kupovanja određenog izdanja u knjižarama.

7.2. Metodologija

Za potrebe ovog rada koristit će se metoda literarne biblioterapije pod nazivom MED ciklus uz pomoć afektivne i kognitivne interpretacije. Obje metode objašnjene su u prethodnim poglavljima (vidi 6.3. i 6.4.). Emocije uočene u djelu *Veli Jože* dokazat će se uz pomoć *Tablice odnosa emocija i njihovih sinonima* u knjizi *O književnosti i životu* Davora Piskača iz 2018. godine. Navedena tablica sadrži pet temeljnih emocija: radost, iznenađenje, tugu, strah, srdžbu i gađenje. Uz to, prikazuje na koji se način određena emocija može osjećati, kako se doživljava te s kojim riječima se može dovesti u vezu.

Veli Jože je preopširno djelo da bismo ga obuhvatili čitavog u ovom radu te smo iz navedenog razloga izdvojili samo one citate koji se mogu povezati uz motiv slobode. U istaknutim citatima prepoznali smo emocije, objasnili ih i doveli u kontekst MED ciklusa.

7.3. Hipoteze

U sklopu ovog rada postaviti ćemo tri hipoteze:

1. U djelu *Veli Jože* pojaviti će se svih pet temeljnih emocija: radost, iznenađenje, tuga, strah, srdžba i gađenje.
2. *Veli Jože* kao glavni lik iskazati će svih pet temeljnih emocija.
3. Najzastupljenija emocija kod lika *Velog Jože* je radost.

7.3. Analiza

U djelu se mogu promotriti različiti doživljaji slobode, prvi motovunskih stanovnika, zatim galijota Ilije te Jože i ostalih divova. Na samom početku djelu susrećemo se s divom Jožom te dobivamo sljedeći opis diva:

Orijaš, jak kao bik, kuštrave glave, razdrta odijela i prašan, buljio je u Mlečića i kesio zube, nalik na kudronju koji ne da na gospodarevo, ali i ne srće preko plota.“ (Nazor, 2018: 14)

Ovdje dobivamo fizički opis diva Jože, no i karakternu osobinu. Naime, ako Jože ne da na gospodarevo onda je pošten, ali istovremeno ne srće preko plotu pa nije hrabar, nego poslušan i krotak. No, to je samo dojam koji je Jože ostavio na providura, a nešto o Jožinoj emotivnoj reakciji može nam reći dio „buljio je i kesio zube“ čime je Jože izrazio svoje iznenađenje jer sreće nepoznate ljude na svom području, ali i strah od tih istih ljudi jer ne znam tko su i što žele. Time što je buljio i kesio zube Jože je pokazao da je izrazito uzbuđen te da nestrpljivo očekuje što će se dogoditi pa možemo reći da je Jože izrazito napet. S obzirom na to da dobivamo i objašnjenje da „ne srće preko plotu“ možemo zaključiti kako Jožin strah proizlazi iz njegovog podčinjenog položaja zbog kojeg se Jože osjeća inferiorno, a pridonosi njegovoj nesigurnosti. Situacija se razrješava u sljedećem citatu:

„Jože, klekni i poljubi skute gospodinu! To je naš gospodar! – vikne proto. I onaj div debelih nožurina, golemih šaka, koji je branio svoje sijeno od magaraca hvatajući ih za rep i bacajući ih u cerove grane, prignu se i kleknu pred niskim providurom.“ (Nazor, 2018: 14)

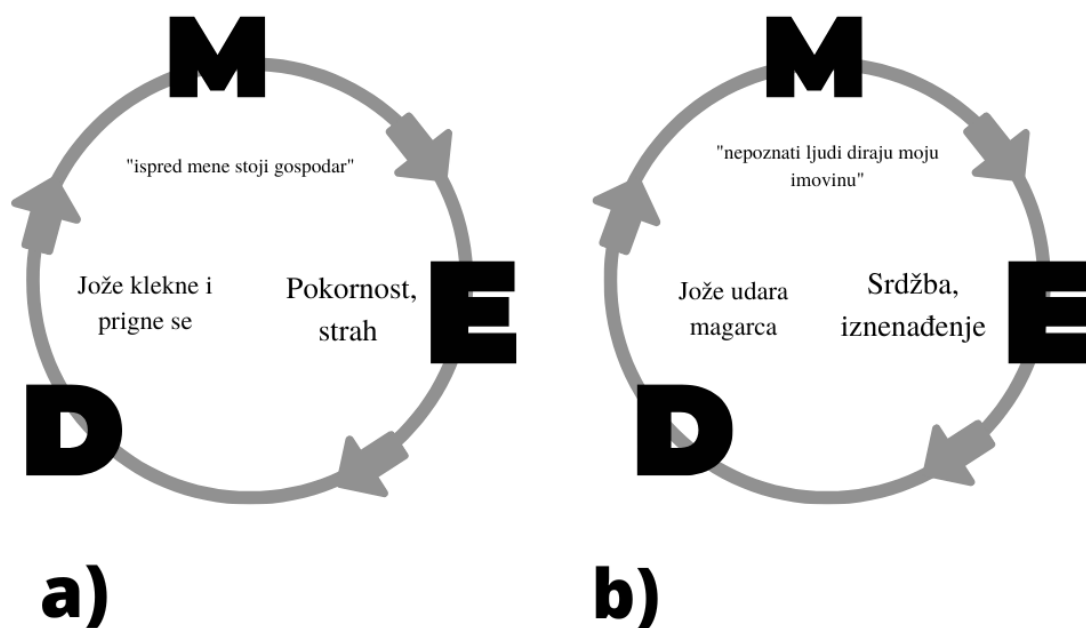
Jože je dobio izravnu zapovijed što da čini i objašnjenje tko je neznamac čime se njegov strah i iznenađenje pretvaraju u pokornost, no ako je prvi doživljaj straha bio nesigurnost možemo reći da je drugi podčinjenost što nam dokazuje dio u kojem se Jože prignuo i kleknuo pred providurom. Podčinjenost se realizira zato što se Jože osjeća bezvrijednim uz što vezujemo i njegovo strahopoštovanje prema gospodarima. Njegovu bezvrijednost dokazuje i kontrast između njegove fizičke građe („div debelih nožurina, golemih šaka“), reakcije („branio svoje sijeno od magaraca hvatajući ih za rep“) te njegovog konačnog djelovanja kada bez propitivanja klekne pred gospodarom. Takav nesklad između izgleda i djelovanja dokazuje da Jože nije svjestan sebe i svog potencijala, ali i da se njegovo poštovanje prema gospodarima temelji na strahu, a ne na zaslugama što ćemo jasnije vidjeti u idućim citatima. Ipak, treba obratiti pozornost na središnji dio citata u kojem stoji da je Jože „branio svoje sijeno...“ što znači da je svjestan da postoji nešto što je njegovo vlasništvo i što može braniti na primjeren način. U konkretnom primjeru Jože je djelovao nasilno jer je ubio magarca koji mu je taknuo sijeno što znači da ga je doživio kao neprijatelja. Prepoznavanje neprijatelja u magarcu dovelo je Jožu do srdžbe. No, ne mora nužno biti tako. Jožin napad na magarca može biti rezultat nesnalaženja u situaciji pri čemu je zbrka dovela do iznenađenja, slično kao i u prethodnom citatu gdje je Jože „buljio i kesio zube“ također zbog iznenađenja proizvedenog uzbuđenjem. S obzirom na to da u citatu nemamo dovoljno potpore za jednu od prethodno objašnjenih emocija, dopustit ćemo

moгуćnost da je Jožina reakcija bila kombinacija srdžbe i iznenađenja. Nadalje, proto razjašnjava Jožinu reakciju providuru:

„Magarac dirnuo u njegov plast, a Vi u njegov cer, pa se pomamio. Da ga ne udariste, bio bi lupnuo s Vama o pećinu, bacio Vas u oblake.“ (Nazor, 2018: 14)

Proto priznaje da su plast i cer zaista Jožini („njegov plast“, „njegov cer“), no on to tumači tako da se u Joži aktivirala određena požuda ili bjesnilo koje je rezultiralo nasiljem (nad magarcem koji je stradao). Zatim upozorava providura da se Jožina pokornost stvara ako se nad njim počini nasilje čime implicira i suprotno, dakle ako se nad Jožom ne provodi nasilje on će početi osjećati moć i ozlijedit će providura odnosno „lupnut će s njim o pećinu i bacit ga u oblake“. Pritom se sugerira da je magarac izazvao Jožu što je Jože doživio kao određenu provokaciju i reagirao agresijom koju povezujemo uz emociju srdžbe. Takav razvoj emocije srdžbe kod Jože je moguća ako ćemo magarca interpretirati kao provokaciju, a ne kao neprijatelja. Srdžbu osjećaju i dvojica Mlečana, no oni kreću od nasilja i kroz neprijateljstvo osjećaju srdžbu prema Joži. Za razliku od Jože, oni ne skrivaju da im je Jože neprijatelj, štoviše, čak i opravdavaju svoj nasilni čin svojim superiornim stavom prema divu. Ipak, Jože se na kraju pokorio providuru čime je pristao na podčinjeni položaj što znači da se doživio inferiornim i to je prouzročilo njegovu nesigurnost koja je dovela do straha objašnjenog u prethodnom odlomku.

Na slici 1. prikazana su dva MED ciklusa iz prethodnih citata iz kojih možemo uvidjeti kako isti događaj može proizvesti različite misli i emocije. Slova na krugu predstavljaju dijelove ciklusa, dok pojmovi i rečenice unutar kruga iskazuju kako se u tekstu realizirala određena faza.

Slika 1. *MED ciklusi prilikom Jožinog susreta s Mlečanima, izrada autora*

Providur počinje pokazivati interes za diva te se raspituje o njemu i njegovoj prošlosti što Jožu potakne na razgovor:

„Slabo se čega spominjem. Znam samo, da je jedanput sve drugačije bilo – drugačije, a i čuda lepše. Spominjem se da sam još otrok prišal u ovi kraj, i da je moj otac pomagao zidati grad na gori, i da smo va njem bivali. Pa je za neko vreme bilo svima dobro, nam velim, dokler smo bili sami.“ (Nazor, 2018: 16)

Joža izražava nostalgiju prema prošlim vremenima koja su bila drugačija i bolja, no ne sjeća ih se jako dobro („Slabo se čega spominjem“) pa ga to pomalo vuče prema krivnji. Jožina krivnja krenula je sa žaljenjem za boljim vremenima, a žaljenje koje se osjeća kao krivnja rezultira tugom. Jože kaže da je svima bilo dobro dok su bili sami odnosno slobodni te dok ih nitko nije sputavao pa se u ovom konkretnom primjeru motiv slobode veže uz boljitak, zadovoljstvo i dobrobit, sve pozitivne osjećaje. Upravo zato što uz prošlost veže ugodne osjećaje Joža se osjeća krivim jer ih se ne može bolje prisjetiti. Kada bi ih se mogao točnije prisjetiti možda bi ih mogao i projicirati u sadašnjost pa ga spoznaja ograničenosti njegova

sjećanja dovodi u tugu. No, Joža ne živi u prošlosti, već u sadašnjosti gdje robuje stanovnicima Motovuna. Kratko se odvajamo od Jože i posvećujemo providuru te ostalim Motovunjanima:

„Oni ga mrze, jer ga se boje; meni se pak pričinja krotak kao janje. To znači da sam ja osobit čovjek mislio je Barbabianka i gledao s visoka na one obične smrtnike“ (Nazor, 2018: 17)

U prethodnom citatu providur Barbabianka uviđa nešto o Joži što stanovnici Motovuna nisu primijetili pa zaključuje da je on bolji i značajniji čovjek od njih. Uvidjevši svoju važnost providur osjeća ponos i neobičnu radost jer je mogao „s visoka gledati obične smrtnike“. Ključna riječ kod promišljanja o providuru je značaj ili veličina. Kada je uvidio svoj značaj (u tekstu osobitost) providur se počeo doživljavati važnom osobom i osjećati ponos koji vezujemo uz emociju radosti. No, providur temelji svoj zaključak o Joži kao pokornom kmetu na prethodnom iskustvu kada je vidio da se Jožu može kontrolirati, a građani svoj strah manifestiraju kroz mržnju jer njihov strah aktiviraju misli o Jožinoj veličini i snazi. Jednostavnije rečeno, građani su preplašeni Jožinom snagom i veličinom što ih dovodi do situacije u kojoj osjećaju bojazan i naposljetku strah. Uz to, građani posjeduju i dozu nesigurnosti oko Jože, dok providura krasi snažno samopouzdanje (on je „osobit čovjek“) pa ne posjeduje nesigurnost. Nesigurnost dovodi građane do toga da Jožu doživljavaju kao prijetnju koja se povezuje uz emociju srdžbe. Strah i srdžba pokreću građane pa žele ukinuti prava Joži i dodatno ga poniziti što se najviše ističe u raspravi u gradskoj skupštini:

„Konservator, taj budni čuvar motovunskih zakona, tvrdio je da sva ta rasprava malo vrijedi, pače da vrijeda gradske štatute: za kmeta nema prava; njemu je samo nositi desetinu i rabotati“ (Nazor, 2018: 17)

Konservator najbolje potvrđuje strah Motovunjana. On ne želi pridati važnost raspravi o pravima Velog Jože jer smatra da on nema prava čime izrazito ponižava Jožu kao čovjeka. Konservator je čovjek koji poznaje zakone i zna kako su prava uređena pa se možemo zapitati čemu toliko srdžbe i ponižavanja, a kao odgovor nameće se prethodni citat, pokreće ga strah. Ranije je spomenuto da građani osjećaju strah zbog bojazni i preplašenosti, no kod konservatora se ipak jače primjećuje nemir odnosno uznemirenost („pače da vrijeda gradske štatute“) koja ga dovodi do straha. Brine ga rasprava koju vode njegovi sugrađani o Jožinim pravima jer nije u skladu s gradskim zakonima kojih se on snažno pridržava („budni čuvar motovunskih zakona“). Uz strah, konservator ne osjeća srdžbu poput građana, već omalovažava Jožu („za

kmeta nema prava“) čime ne odobrava njega kao čovjeka niti njegova prava što nam govori da konservator prema Joži osjeća gađenje. Slična se emocija javlja kada Mlečani pokušaju objasniti građanima koliko im je Joža značajan:

„Oni hranjeni i branjeni od kmeta i varvarina! Oni da sve to priznadu neotesanome stogu kostiju i mesa, onoj glupoj nesvjesnoj sili! Zbog njega da se ogriješe o gradske statute! Kamarlengo se Civetta urotio s protom Zuanom i uzdiže kmeta, da ponizi građane. I bez Jože će oni zidati kule, vrijeći pšenicu i ložiti drva. Da! Harač mora prestati!“ (Nazor, 2018: 18)

Građani su izrazito bijesni što ih dovodi do omalovažavanja Jože („glupa nesvjesna sila“). Osjećaju se osramočeno jer ih kamerlengo i proto ponižavaju, a brane se pravdajući vlastitu sposobnost („I bez Jože će oni zidati kule...“). Sada i građani osjećaju gađenje prema Joži što možemo uočiti u uvredama kojima ga obasipaju čime izražavaju odbojnost i odvratnost prema Joži („neotesanome stogu kostiju i mesa“). Prema *Tablici odnosa emocija i njihovih sinonima* odvratnost i odbojnost dovode do osjećaja odbijanja što se jasno uočava u ovom primjeru gdje građani tvrde da oni mogu sami raditi i da im Jože ne treba čime ga na svojstven način odbijaju od sebe. Još uvijek osjećaju i srdžbu zato što su ih Mlečani uvrijedili („uzdiže kmeta, da ponizi građane“). Vrijeđaju ih dogovori kamerlenga i prota koji žele priznati prava Joži što građani doživljavaju kao povredu vlastite vrijednosti i statusa. Cijela rasprava o Jožinim pravima i budućnosti ugrožava građane i njihovu slobodu pa emocije koje oni vezuju uz ugrožavanje slobode jesu strah, srdžba i gađenje. Istovremeno Jože započinje svoju pjesmu:

„Glas orijašev grmi i buči kao slap vode što s visoka pada na ravan da je poplavi. Njegova je pjesma jeka iz sretnijih vremena. Pjeva s njime cijelo pokoljenje divova koji su provodili život u radu i slobodi. Vinula se Jožina pjesma iz cerovih kora, iz litica, iz grude na njivi, iz bedara bikova, iz mišica i iz duše praotaca. Priča kako su orači proslavili u svome kraju trud svoj i pobjedu svoju. Škripa plugova, dahtanje volova, šum žrvnjeva, lupa kamenja, struganje greda uza zidove, sve se to čuje u Jožinu glasu...“ (Nazor, 2018: 20)

Za razliku od prvog puta kada progovara o prošlosti s dozom krivnje i nostalgije, u ovom slučaju Jože pjeva sa snažnom energijom u glasu. Prisjeća se vremena u kojima je divovima bilo dobro i s obzirom na to da je pozitivnu emociju projicirao u prošlosti, on ju osjeća i u sadašnjosti. Jože se nadahnua slobodnim životom svojih predaka i oni mu služe kao inspiracija za pjesmu, ali i za emociju. Jožino nadahnuće realizira se kao optimizam što dokazuje prva rečenica „Glas orijašev grmi i buči kao slap vode što s visoka pada na ravan da je poplavi“, ali

i „Njegova je pjesma jeka iz sretnijih vremena“. Naposljetku, jednostavan životni optimizam koji je Joža poprimio crpeći inspiraciju iz života svojih predaka donio mu je radost. No, to ne traje dugo, već prelazi u osjećaj žaljenja i tuge u nastavku pjesme:

„Vaj, umrét je teško, teško, kad si grad pir dogradil,
Kad si sreću uzidâl, kako drevo vas procvâl.
Još je teže robovâti na svojój rojènoj grüde,
Grudo motovunska!“ (Nazor. 2018: 21)

U prva dva stiha prenosi se žaljenje jer su se divovi odrekli vlastite sreće kada su pomogli u izgradnji grada Motovuna („Kad si sreću uzidal“), a već smo ranije uvidjeli da su kod Jože žalost i tuga povezani. Posljednja dva stiha izražavaju bol zbog robovanja na vlastitoj zemlji koja se pretvara u tugu. Bol vezujemo uz bespomoćnost koja prerasta u očajanje što nam govori da Jože emociju tuge osjeća kao spoj dva različita osjećaja, krivnje i očajanja. Osjeća se bespomoćno jer ne može učiniti ništa da promjeni svoju poziciju, no u očaj prelazi tek u posljednjem uskliku „Grudo motovunska!“. Ranije je spomenuto da Jože osjeća strah i srdžbu te da štiti vlastitu imovinu pa u ovom slučaju možemo vidjeti kako se te emocije transformiraju u tugu i bol kada osoba na vlastitoj zemlji djeluje kao rob. Rodno mjesto doživljavamo s posebnom dozom intimnosti i ljubavi, a takav odnos može se kod Jože primijetiti i u odnosu prema prirodi, no u taj odnos upliću se građani sa svojim zahtjevima pa Joži prouzroče bol. Jožin intimni odnos prema prirodi jasniji je u prvom djelu pjesmu kada se spominje niz motiva poput cerovih kora, litica, gruda itd. iz kojih Jože crpi svoju inspiraciju i širi pozitivnu energiju. Dakle, Jožina radost ne proizlazi isključivo iz nadahnuća prošlim vremenima, već iz intimnog odnosa prema rodnom kraju i prirodi. Kraj pjesme donosi i treći oblik radosti kod Jože:

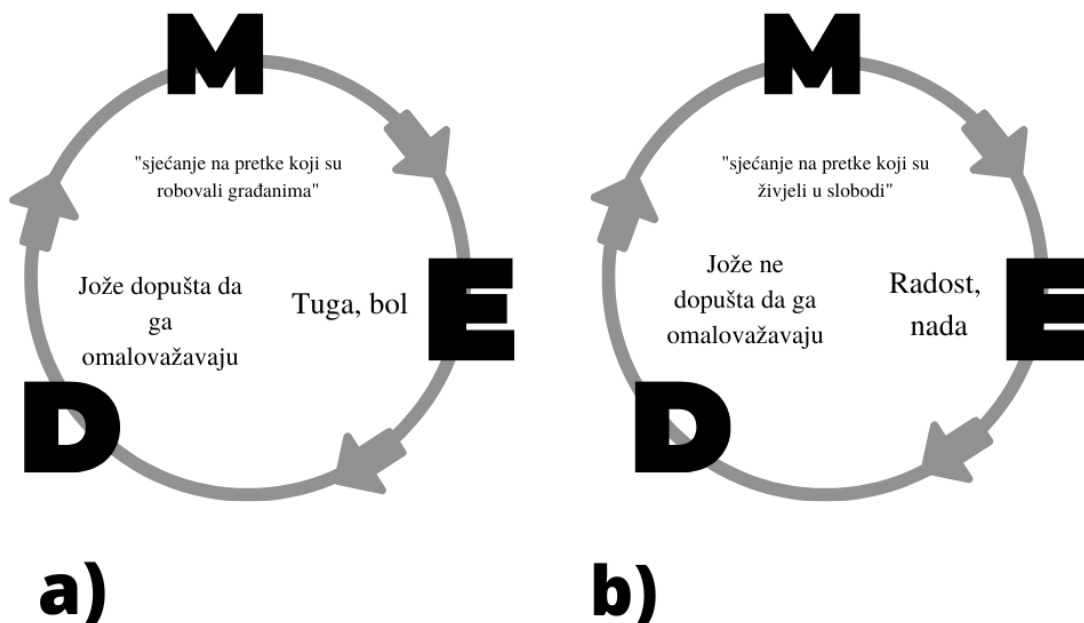
„Poput rijeke pune tihih muklih žamora teče pjesma iz orijaševa grla! Podsjeća na patnju, na rabotu. Tako tuži nevoljnik kojemu su ugrabili baštinu: to je bugarenje sužnja i naricanje roba. Kao voda razliježe se Jožin plač – ali grč popušta; nekoliko je kapi melema kanulo u more suza. Iz dubljine se duše nešto diže da ogrije i obasja. Oni su orijaši jošte živi.“ (Nazor, 2018: 22)

Iz tuge i boli koju smo uočili u prethodnom citatu Joža doživljava nagli pomak u djelu „ali grč popušta: nekoliko je kapi u melema kanulo u more suza“. Jože dobiva nadu i pronalazi radost jer shvaća da su njegovi preci živi u njegovom sjećanju, a sve dok se on sjeća njih i

njihovih briga postoji mogućnost da će se jednom nešto promijeniti. Takva spoznaja pruža mu mir.

Jožina pjesma započela je stihovima o slobodi divova predaka koji su obrađivali polja i uživali u plodovima vlastitog truda. Mислеći o sretnim i slobodnim predcima Jože je radostan, no čim se stihovi pjesme okrenu robovanju divova i njihovom podređenom položaju i Jožina emocija postaje tuga. Navedene emocije utječu na Jožino ponašanje. Kada djeluje pod utjecajem tuge, Jože je pokoran gospodarima i dopušta da ga zlostavljaju na različite načine, no kada djeluje pod utjecajem radosti, Jože dobiva snagu i reagira na zlostavljanje tako da se ustane i potrese gradski toranj, što ćemo promotriti u idućem citatu.

Jožina promjena načina razmišljanja jasno ocrta kako misli mogu u potpunosti promijeniti i emociju koju osjeća, što je grafički prikazano na slici 2.

Slika 2. MED ciklusi u Jožinoj pjesmi, izrada autora

Jože kojeg je nada pokrenula da uzvratí građanima i preplaši ih, ne priznaje sebi gotovo nikakvu vrijednosti čime se ponovo uviđa njegova podčinjenost potaknuta strahom:

„Zar se i oni mogu prestrašiti? Zar se zbilja građani mogu prepasti od njega, kmeta Jože, komu je suđeno da im robuje? »Ne! – misli gorostas, – oni se boje tornja, toga brata moga od kamena.«“ (Nazor, 2018: 22)

Jože se čudi kako je moguće da se građani boje baš njega koji im je pokoran, no umjesto da dođe do zaključka da ga se boje zbog njegove snage i moći, Jože sam sebe omalovažava i osjeća vlastitu bezvrijednost toliko snažno da će zaključiti da se građani boje tornja, a ne njega. Već ranije strah i tuga pojavljivali su se zajedno pa tako i u ovom slučaju. Spoznaja vlastite bezvrijednosti može biti i element tuge koji se osjeća kroz depresiju, a možemo ju uočiti u trenutku kada se Jože pita „Zar se zbilja građani mogu prepasti od njega“. S druge strane, za građane smo već utvrdili da posjeduju strah, no ne boje se samo Jože, nego i situacije u kojoj bi izgubili Jožu:

„Kad ne bi imali tog Jožu, valjalo bi potražiti drugoga, kupiti ga ma gdje bilo, pa i za skupe novce. A gdje ga naći? Iščezoše gotovo posvuda ti trudbenici zemlje; tko ih još ima, ne pušta ih od sebe. A naš Jože je upravo najbolje vrste: pokoran ko pašče, jak kao bik, zdrav kao kremen, a glup kao tele.“ (Nazor, 2018: 24)

Građani nailaze na nedoumicu, svjesni su da im div treba, no kada ne bi imali Jožu ne bi mogli nabaviti drugoga jer ih više nema. Upravo ta svijest da ne mogu pronaći Joži zamjenu dovodi ih do zaključka da je ipak njihov Jože dobar te da posjeduje kvalitete koje im trebaju. Iako su u početku u nedoumici koja se kroz osjećaj zbunjenosti realizira kao emocija iznenađenja, građani svoje misli usmjeravaju na pozitivne karakteristike koje vide kod Jože čime se njihova emocija transformira u radost. Radost se realizira preko zadovoljstva i motivirana je spoznajom da je Jože rijedak primjerak svoje vrste. Bez obzira na spoznaju iz prethodne rečenice, građani puštaju Jožu da ode u Kopar s protom čime prelazimo u dio bogatiji emocijama i događajima vezanim uz motiv slobode. Prvo ćemo promotriti Jožu i doživljaje s broda, a zatim uvesti u priču galijota Iliju:

„Gleda Jože i sve misli, kako bi to strašno bilo kada bi lađa ostala tu zauvijek, a on na njoj onako povaljen i kao prikovan. Div osjeti kako mu nema života daleko od motovunskih dolaca; osjeti pače – a to možda prvi put u životu – kako su ta gospoda nepravedna prema njemu. Čemu ga digoše iz njegove zemlje? Što će njemu Mleci? Ta lađa-grobnica? To more? I Jože se gotovo pokaja što se ne opre šjor Zuanu, kad ga proto prisili da ga slijedi u Kopar i uđe u tu lađu.“ (Nazor, 2018: 27)

Joži je sve nepoznato u novoj situaciji, i lađa na kojoj se nalazi, i ljudi koji ga vode, ali i kraj u koji odlazi te osjeća strah, u ovom citatu konkretno strah od ostanka na lađi. Jože odlazi iz rodnog kraja prvi put u životu zbog čega je uznemiren. Uznemirenost ga dovodi do toga da se pita što njemu sve to treba odnosno da propituje svoje prethodno djelovanje. Pritom žali što nije odbio otići iz Motovuna i što se nije suprotstavio Mlečanima. Ranije smo žalost kod Jože povezali s osjećajem krivnje i tugom koja u ovoj situaciji nastupa sa strahom koji se realizira kao uznemirenost te postaje kombinacija brige i nemira što vidimo u nizu pitanja koje Jože postavlja sam sebi. No, s obzirom na to da je Jože pokoran prilikom ophođenja s gospodarima teško je povjerovati da bi se suprotstavio. Situacija se mijenja kada Jože čuje pjesmu galijota Ilije:

„Pokle su me prikovàli zlizane za ove daski,
Ja nisán već doma videl ni svoje zaglèdàl majki.
Si l' cèlà mi, kuća bela? Si l' mi, majko, prebolèla?
More, more sinje!“ (Nazor, 2018: 26)

Ilija se osjeća sputano jer je prikovan za daske te pritom osjeća čežnju za domom i majkom. Čežnja mu stvara bol koja osnažuje njegovu bespomoćnost, a ona izrasta u očajanje pa Ilija tuguje na početku pjesme. Postavlja niz pitanja na koje ne zna i ne može znati odgovor, dok očaj kulminira u uskliku „More, more sinje!“.

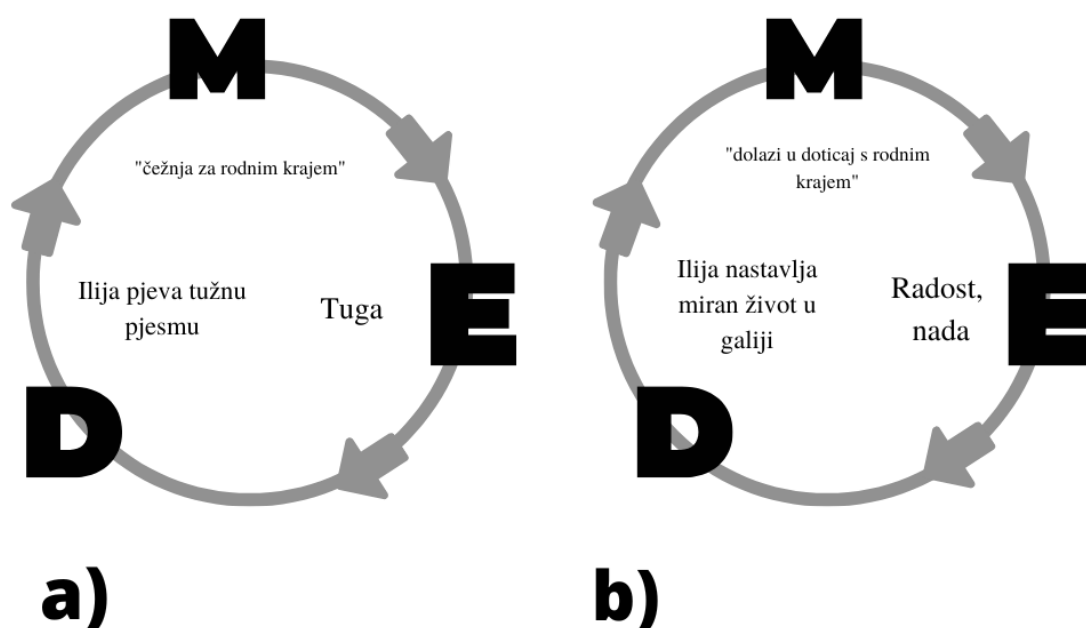
Pokle su me zakopàli va ovu drvènu rakvu,
Videl nis' borà va šume ni na nebe sunce žárko.
Si l' se, drevo, osùšilo? Si l' se, sunce, ugàsilo?
More, more sinje! (Nazor, 2018: 27)

Izoliran je od svijeta, otuđen od svega što mu je nekad donosilo radost. Sličnu takvu radost osjeća i Jože kada boravi u rodnom kraju. No, Ilijina izoliranost od svijeta donosi mu usamljenost kao još jednu manifestaciju tuge.

Pest Zemljì mi prnesite! Bašèlkà mi struk darújte!
Suho veslo će procväst mi i dùšà će utèšit se.
Pak ću onput mirno slušat, ča mi šapćeš skroz galiju,
More, more sinje!“ (Nazor, 2018: 27)

Ilija želi utažiti svoju žudnju za prirodom i za rodnim krajem jer smatra da će tako osjetiti radost i utjehu, ali i mir. Jože je u prethodnim citatima pjevao o prošlosti svojih ljudi i prisjećanje na bolja vremena donijelo mu je nadu i radost pa tako i Ilija želi doći u doticaj sa svojom zemljom kako bi osjetio mir. Dakle, slično kao i Jože ranije, Ilijina radost počiva na uzdanju u to da će doživjeti dio svoga rodnog kraja što u njemu budi nadu. Pobuđivanjem nade Ilija će osjetiti mir („Pak ću onput mirno slušati“) i naposljetku radost. Ranija Jožina pjesma počinjala je i završavala radosno, dok se u sredini osjećala tuga. Kod Ilije je nešto drugačije, počinje tužno i završava radosno. Kod Jože smo mogli promotriti djelovanje u skladu s dominantnom emocijom, što je kod Ilije nemoguće s obzirom na njegovu sputanost i ograničenost na prostor galije, no iz posljednjih stihova vidimo kako Ilija ni ne teži određenom djelovanju, već isključivo proživljavaju emocije.

Slika 3. prikazuje dva MED ciklusa koja se odvijaju u Ilijinoj pjesmi, a koja ilustriraju promjenu emocije na početku i na kraju pjesme.

Slika 3. MED procesi u pjesmi galijota Ilije, izrada autora

Jože je poslušao Ilijinu pjesmu koja ga je potaknula na razgovor s galijotom:

„Galeot ga slušaše, mrk i zlovoljan, kao da ga to Jožino pričanje samo ljuti.

– Čemu se tako puštaš?

– A ča bih?

– Ne daj se! Smrvi ih!

– Kako to?

– Čemu ti sva ta snaga?

– Da delam.

– A za koga?

– Ma za svakoga. Za gospodare čija je zemlja.

– Ne tako! Ruke su ti da radiš, ali prije svega za sebe i za svoje. One su ti da se njima braniš, da od sebe odbiješ nepravdu. A ona je zemlja tvoja; čuješ – tvoja!

I galeot se poče žestiti. Da je on slobodan kao Jože! Ali se ne može maknuti. Dvadeset je godina što su ga prijevarom zaslužjili dolje na jugu, pa mu odsjekli noge do koljena i turili ga u galiju, da im vozi. Sputan je sa sedmero lanaca koje ne može istrgnuti iz lađinih rebara, a da ta rebra ne prelomi i ne potone s galijom. Ali, on, Jože, tako jak i čil, pa – rob!“ (Nazor, 2018: 28)

Iliju ljuti Jožina priča o tome kako je pokoran gospodarima te mu ukazuje na njegovu snagu i veličinu kao i na mogućnost da bude slobodan. Ilijina emocija počinje od ljutnje prema Joži, pri čemu mu najviše zamjera što se nalazi u situaciji u kojoj robuje građanima. To ga dovodi do srditosti koja se naposljetku realizira kao frustracija, a izraz je srdžbe. Ilija je srdit jer nema slobodu i čezne za slobodom više od svega („Da je on slobodan kao Jože“), no istovremeno je svjestan svoje ograničenosti („Sputan je sa sedmero lanaca“) što u njemu stvara bijes pomiješan s očajem zbog bezizlaznosti vlastite situacije. Bijesan je i što Jože ,koi nije sputan kao on, ne uviđa da se može osloboditi. Bijes se, za razliku od frustracije, realizira kao ljutnja i još je jedna od manifestacija Ilijine srdžbe. Ipak, Ilijin izljev emocija uspio je dotaknuti Jožu:

„Nesvjestan dosada svoje nevolje i jada, Jože se ganuo nad tuđom nesrećom, a taj novi osjećaj užiče u njemu još neugledano svijetlo. Na to, o čemu mu galeot govori, nije Jože nikada ni pomislio; ta, njemu se uvijek činilo da je u Motovunu sve onako kako mora biti.“ (Nazor, 2018: 28-29)

Jože je u ovom citatu doživio uvid preko komunikacijske komplementarnosti i emocionalnog paralelizma što ga je dovelo do doživljavanja empatije uz koju je dobio novi

pogled na vlastitu situaciju. Naime, Joža i Ilija su vrlo slični, obojica su divovi i robovi kojima su oduzeta njihova prava te se pri traženju smisla okreću sjećanjima iz prošlih vremena. Uz to, slično izražavaju emocije što je pridonijelo Jožinoj empatiji („gano se nad tuđom nesrećom, a taj novi osjećaj užičao je u njemu neugledano svijetlo“). Joža nije mogao do takvog uvida doći iz vlastitog života, već mu je bio potreban Ilija da shvati vlastitu situaciju čime se dokazuje da je teško sam sebe mijenjati te da je lakše uvidjeti sebe proživljavanjem empatije s nekim tko nam je blizak. Jože ne može spoznati vlastitu važnost iz svoga života i o tom nam svjedoči raniji citat u kojem Jože nakon što prodrma toranj misli da se građani boje tornja, a ne njega. No, još se kratko vraćamo na Iliju:

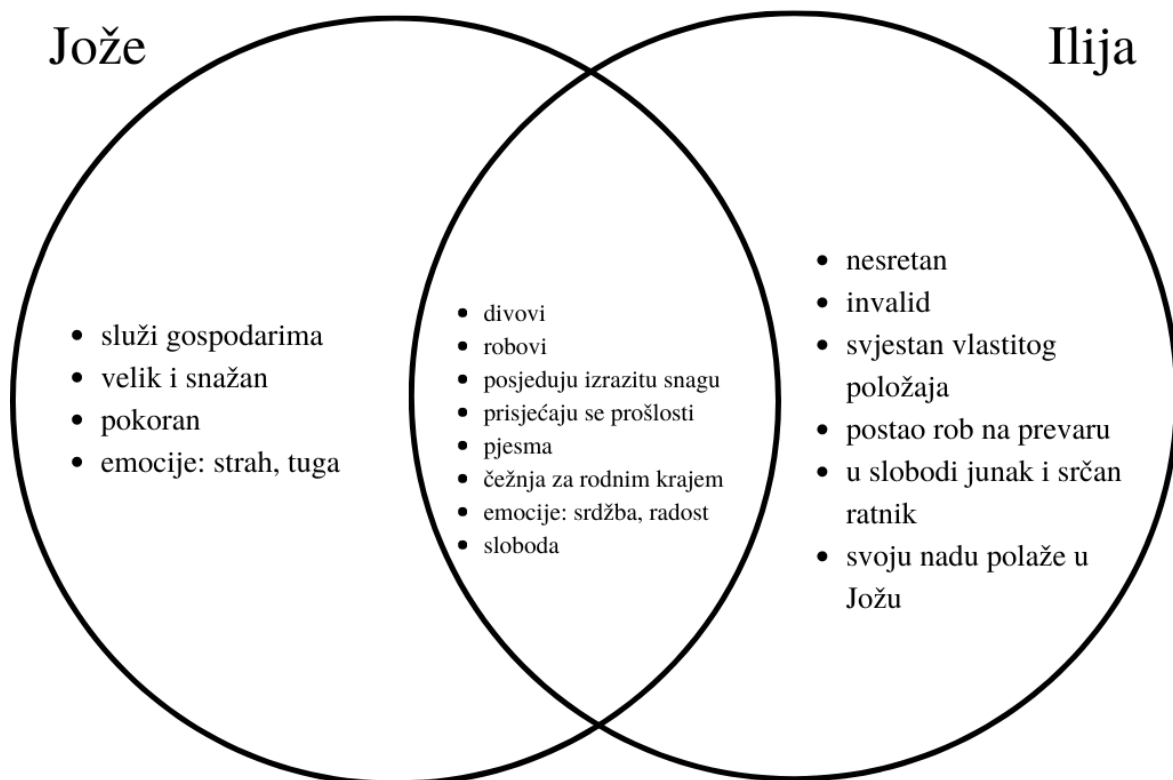
„Ja ću potonuti s galijom. Sputan sam; hrom u obje noge; vučem se po zemlji ko crv. Što bih, da se i spasim? Al ti si velik i jak; tebe ne može ni more tako lako progutati – iznit ćeš živu glavu. Čuj, Jože, moraš mi se nešto zakleti.“ (Nazor, 2018: 29)

Ilija, kao i ranije, uviđa vlastitu ograničenost i zbog nje se odriče mogućnosti da dođe do slobode. Svjestan je bezizlaznosti svoje situacije („Što bih, da se i spasim?“) pa svoju emociju prenosi Joži za kojeg smatra da može doći do slobode. Iz tog razloga traži od njega da mu se zakune. Kao i u svojoj ranijoj pjesmi, Ilija pronalazi nadu jer se uzdaje u Jožu te doživljava mir koji poznajemo kao izraz radosti. No, Ilija nastavlja svoju priču:

„E, brate Istranine – veli storuki galeot, bliješćeći očima u polumraku mrkoga sutona i prignuv glavu nad Jožino uho – e, da si nas ti vidio, kako smo gonili po moru brodove tih naših zlotvora! Kao strile nebeske letili smo mi s ušća rike na njihove galije. Zvečalo oružje, grmilo more – lupa, krik, zapomagaj, da se nebo tresu. I oni, dragoviću moj, padali u naše ruke kao miševi u mačje šape. Skoči na njihov brod, digni bokaportu – a u lađi robovi: momci i dica, sve naša krv, naša braća što ih krvnici pohvatali ili kupili u Grka i Židova, da ih prevezu u Polu i prodadu. A mi, udri mlatom po okovima i grli jadnike; Mlečiću konop za vrat, pa ga penji na križevu. – Vratili bismo se zorom na Neretvu. Sužnjevi plakali od radosti, a Mlečići visjeli kao gnjilo voće o grani. – Znaš, Jože, došuljali ti se mi jedanput lađama u Mletke, navalili i oteli im dvadeset djevojaka, sve mlade neviste, sve zlato još neizderato, s krunom na glavi, na bilom odilu, lipu i mile, brate moj, kao vile gorske. – Tako sam ti ja s njima, dok me ne uloviše, osakatiše i živa ne ukopaše u ovu tamnicu, da im vozim i vozim. A ti, visok kao planina, snažan kao medvid, pa trpiš, šutiš i robuješ. Sram te bilo, velim ti opet.“ (Nazor, 2018: 29)

Ilija pripovijeda o značaju i veličini njegova naroda dok je bio slobodan. On ističe nadmoć i srčanost njegovih sunarodnjaka koji su „gonili po moru brodove tih naših zlotvora“. Njihova srčanost prelazi u hrabrost koja rezultira manifestacijom moći u obliku nasilja kada otkriju robove u mletačkoj lađi. Smrt njihovih neprijatelja donijela im je oslobođenje koje vezujemo uz slobodu. Ilija se osvrće na drugi događaj kada su Mlečanima oteli mlade djevojke. S obzirom na to da ih Ilija opisuje kao „sve zlato još neizderato“ možemo im pripisati nevinost i naivnost, a to znači da je Ilijin narod u slobodi karakterizirala i snažna žudnja. *Tablica* nam sugerira da se sloboda doživljava kao užitak što nam prethodni citat i potvrđuje. Ako sumiramo sve navedeno, Ilijin narod uz slobodu veže osjećaje poput moći, srčanosti, zadovoljstva, užitka ali i žudnje za posjedovanjem te za osvetom onima koji im čine zlo što nam govori da se sloboda dominantno doživljava kao različite manifestacije emocije radosti. Ovdje je važno napomenuti da Ilija dok govori osjeća ponos („bliješteći očima“) koji se vezuje uz svijest o vlastitoj važnosti i značaju.

Slika 4. prikazuje sličnosti i razlike između Jože i Ilije u obliku Vennova dijagrama te služi kako bismo bolje razumjeli zašto Joža i Ilija postižu komunikacijsku komplementarnost i emocionalni paralelizam.

Slika 4: *Komunikacijska komplementarnost i emocionalni paralelizam između Jože i Ilije, izrada autora*

Opraštamo se od galiota Ilije i vraćamo glavnom liku, kmetu Joži:

„Galeot Ilija pjeva u mećavi svoju posljednju pjesmu, Jože se ne miče i udiše punim plućima olujni zrak. Sjeća se jesenjih noći kad bi prvi ledeni vjetar udario odjednom s gora kraj Buzeta niz dolinu motovunsku. Talasala se šuma pod udarcima vjetrine, kršile se grane i pucala hrastova debla. Pričinjaše se njemu, da šuma stenje uz riku medvjeda u klancu i uz tuljenje vučjih čopora koji srtahu kroz lugove. Spominje se Jože kako bi svu noć probdio usred šume, plašeći se toga užasa. – Sada je razgalio prsa da ga vjetar jače lupne. Okreće se prema valu da ga dočeka, ali ne kao neprijatelja, nego kao rvača, na kome će okušati svoju snagu. Osjeća da mu nešto novo prokipjelo žilama, prostrujilo srcem, sinulo u duši, nešto što je jako kao taj šum i što ga prenulo i promijenilo. Div pjeva.“ (Nazor, 2018: 31)

Još ćemo samo obratiti pozornost na Iliju koji u zanosu pjeva posljednju pjesmu, ali ne tužan ili bijesan, već radostan jer i on putuje prema svojoj slobodi u smrti u kojoj je razriješen svih briga i emocija koje će nastaviti živjeti u Joži. Jože je u tom trenutku miran i prisjeća se kako se jednom davno bojavao vjetra koji je udario u drveće, no sada se više ne boji jer je svjestan svoje snage i moći („da ga dočeka, ali ne kao neprijatelja, nego kao rvača“). Jože doživljava promjenu i u njemu se rađa novi osjećaj optimizma i sreće koju je u njemu potaknuo Ilija i time poslužio kao svojevrsna inspiracija što se nastavlja i u idućem citatu:

„No Jože se drži rukama za njene kukove, upire nogama i dočekuje prsima napadače. Spominje se priče po kojoj je praotac mu Vukan odolio pod motovunskim brdom navali divljih bikova, hvatajući ih za rogove i zavijajući ih vratom. Osjeća da je sunce saželo danas u njegovu krv vatrene sokove i da su galeotov govor i oluja istresli iz njegove duše svaki strah, onako kao što vihar kida sa stabla sve suho i gnjilo. Klikće Jože u tami vjetru i kiši. Uživa u toj prvoj borbi i poziva na mejdan talase. Nalik na čopor divljih konja jure valovi preko hridine, ali je gorostas uvijek tu, uspravan i napet kao luk. Prkosi bijesu i pjeva.“ (Nazor, 2018: 31-32)

Jože uživa u svojoj slobodi u kojoj spoznaje svoju veličinu. Možemo reći da je gotovo u ekstazi koju osjeća kao užitek („uživa u toj prvoj borbi“). Osim užitka, Jože napokon osjeća svoju snagu („uspravan i napet kao luk“) pa se u njemu aktivira i ponos što je uz užitek

manifestacija radosti. Obuzet radošću Jože okuplja istarske divove u zajednicu u kojoj će svi zajedno djelovati slobodni:

„Od zore do mraka zveketahu motike po ledinama. Krčevine se pretvoriše u njive i vrtove. U zemlji klijalo sjeme i pupale mladike; trava rasla sočna i rosna; goveda se množila. Težaci se sami čuđahu toj blagoslovenoj grudi koja je bogato naplaćivala njihov trud. Kao da su vile sijale preko noći u brazde sjemenje, jer bi već do koji dan probile na oranici klice, pa su orači govorili: »Tko nam to pred zoru prostire zelene sagove na polja i njive?« – Radovahu se divovi; jedino je Jože mrštio čelo kao da mu ipak nije pravo. Preko cijelog dana kopao je u docu, kineći se kao nitko drugi. Zemlja je škripala, stenjala i ječila pod udarcem njegove motike, pod snagom njegova pluga. Gô do pojasa, crven od napora, prašan i kaljav, parao je i rezao zemlju u sunčanoj žegi, u vjetrini i na kiši, ali kad bi se uveče vraćao na goru, kliknuo bi: »To je sve dobro i lepo, ma je galjot Ilija htel neč drugega od nas!« (Nazor, 2018: 35)

Divovi su oduševljeni obiljem i plodnošću zemlje koju obrađuju. Oni svoju sreću pronalaze u fizičkom radu i trudu povezanom uz prirodu, dakle uz kopanje njiva i uzgoj stoke. Priroda im odgovara svojim plodovima što doprinosi njihovoj ispunjenosti. Ispunjenost povezujemo uz zanos koji se realizira kao radost. Ipak, Jože je nezadovoljan („Jože mrštio čelo kao da mu ipak nije pravo“). On, kao i njegovi drugovi divovi, obrađuje zemlju, no nesiguran je jer smatra da to nije ono što je Ilija zahtijevao. Muči ga nedoumica između emocije koju osjeća i emocije koju mu je Ilija sugerirao da bi trebao osjećati. Svoje ponašanje i ponašanje ostalih divova smatra nedostojnim Ilijinih zamisli što ga dovodi do osjećaja nesigurnosti. Najjednostavnije rečeno, Jože se boji da ne iznevjeri Iliju. U prethodnom citatu među divovima dominira emocija radosti, dok Jožom upravlja strah.

„Mučili su se kao nikada dosad, al ih je ta rabota opajala zadovoljstvom, srećom, koju su osjećali prvi put u životu. A kad vidješe da je sve zeleno i zlatno okolo brda, počese popravljati zidine svoga grada i graditi u njemu noćišta. Posjekoše grede po šumama i podigoše na glavici brijega daščare za stoku i za se. Drven grad, opasan zidom kamenja i okrunjen vijencem cerova, uzniže se na vrhuncu.“ (Nazor, 2018: 35)

Divovi osjećaju zadovoljstvo i sreću kada su slobodni. *Tablica odnosa emocija* sugerira da se zadovoljstvo vezuje uz zabavu i znatiželju, no kod divova nije tako jer oni svoje zadovoljstvo pronalaze u radu. Ipak, možemo reći da divovi posjeduju znatiželju jer takve osjećaje imaju „prvi put u životu“ što znači da je upravo rijetkost takvih osjećaja mogla

potaknuti znatiželju kod divova, a zatim se ostvariti kao zadovoljstvo s obzirom na to da im je trud urodio plodom. Što se pak tiče sreće, nju se povezuje uz ekstazu i užitak, a s obzirom na to da divovi po prvi put u životu osjećaju užitak on ih potiče na daljnji napredak povezan uz organizaciju prostora za život („posjekoše grede po šumama i podigoše na glavici brijega daščare“). Užitak koji divovi osjećaju zarazan je do te mjere da ga žele osjećati što dulje pa prelaze na popravljavanje grada koji bi mogao biti idući stupanj njihova užitka ili zadovoljstva. Do ovog trenutka, divovi još uvijek proživljavaju radost vlastite slobode, no uskoro dolazi do prvih nesuglasica:

„– Znaš, Jurić, da ti se prav čudim. I ti si s njimi uvek – najednom će Jože.

– Nego da sam, kad imaju pravo. Ča ni tako sve u redu? Gospodari nas pušćaju u miru, a mi njih?

– A da najedanput pridu?

– E, onput bi jim rekli nek pojdu, da ne ćemo. Ča bi nam?

– A, tako! Ali je galjot Ilija drugačije predikal; nek nam oni daju nazad ča je naše!

– I ti odmah s tim svojim Ilijom. On ni znal ča nam treba. Mi smo takovi. Ubit, izgoret, isterat! Ma zač kad nam je tako dobro: bez napasti i bez greha. I sve ti je zaludu ča govoriš. Učinili smo te za poglavara, a ti si sam obećal da nas ne ćeš voditi na tuje.“ (Nazor, 2018: 36)

U prethodnom odlomku Jurić i Jože raspravljaju o odnosu s bivšim gospodarima pri čemu se sukobljavaju njihovi koncepti slobode. Jurić zagovara mir po načelu „drži se svoga i ne diraj u tuđe“. On je, za razliku od Jože, zadovoljan kada obrađuje zemlju i uživa u njenim plodovima te nema potrebe za konfliktima s bivšim gospodarima. Jurić izražava obzir prema građanima time što vjeruje da ih neće napasti, a i ako ih napadnu da će pristati na kompromis. Time iskazuje svoje poštovanje prema građanima, a ono se vezuje uz osjećaj zanosu i prerasta u radost. Jože se, s druge strane, ponovo poziva na Iliju i njegovu ideju kakva bi njihova sloboda trebala biti („galjot Ilija drugačije predikal“), čime pokazuje da i on gaji poštovanje prema Iliji, no za razliku od Jurića Jožino poštovanje prema Iliji bliže je očaranosti jer on slijepo slijedi Ilijine riječi bez propitivanja. Jurić mu na to odgovara „on ni znal ča nam treba“ i u pravu je jer se svaki čovjek razlikuje po svojem doživljaju određenih emocija. Jurić je iskren prema svom glavaru Joži te ga još jednom poziva na skromnost i zadovoljstvo onim što imaju („kad nam je tako dobro“) te se protivi nasilju („bez napasti i bez greha“) iz čega vidimo da je Jurićeva sloboda drugačija od Ilijine za koju smo ranije utvrdili da ju odlikuje junaštvo, osveta i ponos. Uz to, Jurić dobronamjerno podsjeća Jožu da su ga oni izabrali za poglavara i da im je pritom obećao da neće biti junačenja i otimanja tuđeg vlasništva. Dakle, Jurića odlikuju dvije

realizacije radosti, a to su zanos i otvorenost dok iz Jože progovara radost u obliku očaranosti koja se pojavljuje kao zanesenost. Jože od samog početka citata izražava čuđenje i nije mu jasan Jurićev stav što pokazuje nizom pitanja koja mu postavlja. Čuđenje se povezuje sa zapanjenošću koja prerasta u osjećaj začuđenosti, a kod Jože se realizira u burnoj reakciji na Jurićeve iskrene odgovore pa možemo zaključiti da Jožu u prethodnom citatu obuzima izrazito iznenađenje. Slika 5. prikazuje sličnosti i razlike između Jože i Jurića te njihovih koncepata slobode u obliku Vennova dijagrama. Dvojica divova se ne razumiju dobro što znači da nisu komunikacijski i emocionalno kompatibilni kao Ilija i Jože, no ipak imaju zajedničku želju za slobodom koja se nalazi u sredini dijagrama.

Slika 5. Razlike u poimanju slobode kod Jože i Jurića, izrada autora

Jože iskazuje svoj autoritet kada se plemići pojavljuju na njihovom teritoriju:

„Divovi nisu znali hoće li vojsci ususret, kad zaori s visoka Jožin poziv.

– Poslušajmo glavara! – reče Liberat.

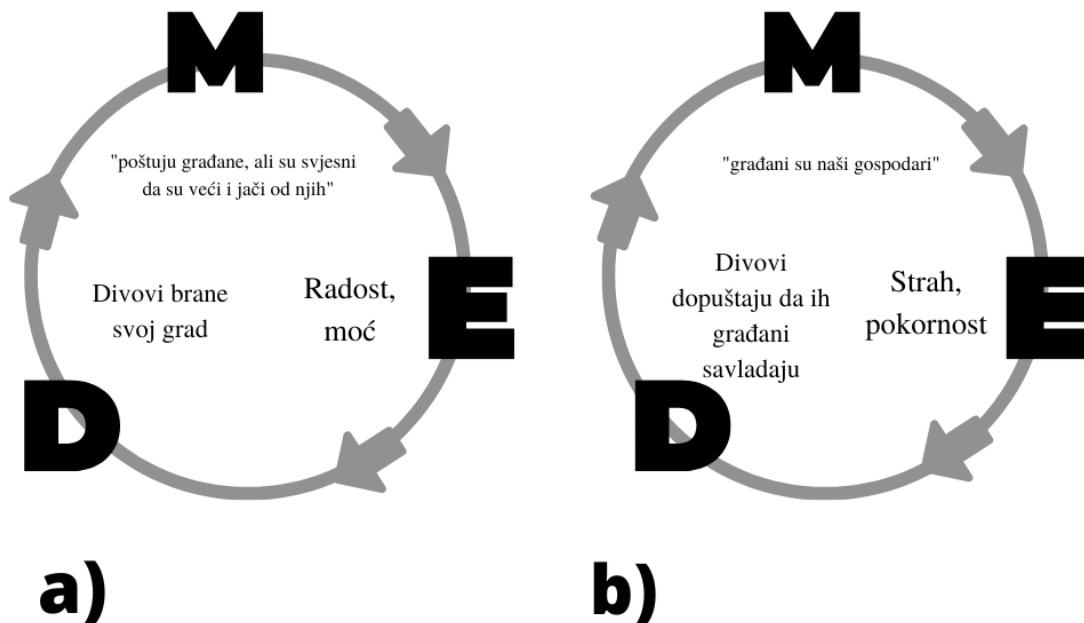
Ne potraja dugo, i divovi su sjedjeli okolo Jože na zidini Psoglavčeva grada. Jože ih opet savjetovaše da potuku te silnike i osvete galeota Iliju. Ali se stariji kmetovi opriješe.

Dogovoriše se da ne liju krvi, ali da nikako ne puste građane preko zidine. Kad im dozlogrde, onda će ih potjerati. Ta što bi ti žabići protiv dvadesetak ljudi? Sve je lako kad ih se oni više ne boje kao ono prije. Gle, građani su već stali: rekao bi da im se ne da preko doca.“ (Nazor, 2018: 37)

Liberat i ostali divovi pokazuju poštovanje prema Joži („poslušajmo glavara“) tako što se odazivaju na njegov poziv i slušaju njegove ideje. Naime, sami su ga izabrali za glavara čime su se obavezali da će ga poštovati, no ne i da će bezuvjetno prihvaćati njegove odluke što se vidi već u rečenici „ali se stariji kmetovi opriješe“. Kao i Jurić u ranijem citatu, divovi se drže dogovora da neće biti nasilni prema građanima, ali da će braniti svoj grad ako ih građani napadnu. Time pokazuju obzir prema građanima kao prema ljudima koji su im ravnopravni i koji zaslužuju mir jednako kao i oni. Što se pak tiče obrane prilikom napada, prirodno je da se čovjek brani kad se osjeća ugroženo što smo vidjeli još na početku kada Jože ubija providurova magarca koji je jeo njegovo sijeno. Divovi još od početka njihovog osamostaljenja proživljavaju radost kroz različite osjećaje pa se tako nastavlja i u ovoj raspravi o odnosu s građanima. Prvo se okreću osjećaju mira kroz nadu da ih građani neće napasti, no ako ih ipak napadnu okrenut će se osjećaju moći i obraniti vlastitu postojanost. Uz ova dva dominantna osjećaja upliće se i zanos koji se dominantno realizira kao poštovanje prema Joži i građanima. S druge strane, Joža još uvijek pokazuje slijepi zanos prema Iliji i zahtjeva od divova osvetu tj. napad na građane što znači da se i on još nalazi u okrilju radosti. No, u ovom trenutku Jože više nije očaran Ilijom, već ga samo poštuje jer donosi konkretan savjet „savjetovaše da potuke te silnike i osvete galeota Iliju“. To znači da ih u tom trenutku građani već napadaju pa Jože ima podlogu da zahtjeva osvetu za razliku od prethodnog citata u kojem su njegove riječi bile bez podloge jer građana još nije bilo pa se Joža činio romantično očaran idejama koje mu je Ilija predstavio. Dakle, tek kada postoji konkretna opasnost od građana Jožini osjećaji prema Iliji prelaze iz očaranosti u poštovanje.

Slika 6. ilustrira MED ciklus iz prethodnog citata te alternativni MED ciklus koji se mogao realizirati da divovi nisu doživjeli promjenu u shvaćanju sebe, a koji nam ilustrira kako dvije različite misli mogu pokrenuti čitav spektar različitih emocija i događaja. U prvom ciklusu divovi su gajili određeno poštovanje prema građanima, no bili su spremni obraniti se ukoliko bi ih građani napali što nam sugerira da ih kod njihovog djelovanja vodi radost kroz realizaciju osjećaja mira ili moći, ovisno o situaciji. Vođeni takvim osjećajima divovi odlučuju obraniti svoj grad. No, da su građani napali divove prije osamostaljenja kada još nisu bili svjesni vlastite snage i veličine onda bi se kod divova manifestirao strah kroz pokornost i osjećaj bezvrijednosti

te se nošeni tim osjećajima divovi ne bi mogli obraniti odnosno vrlo vjerojatno bi se predali zbog strahopoštovanja prema građani. To nam dokazuje da je ključan pokretač emocija i događaja način na koji divovi vide građane. U prvom slučaju interpretiraju ih kao ljude koji su slabiji od njih, dok ih u drugom slučaju vide kao gospodare.

Slika 6. MED ciklus u situaciji kada građani napadaju grad divova te alternativna mogućnost, izrada autora

Stariji divovi znaju kakvu bi slobodu htjeli, no među divovima postoje razilaženja u toj ideji što dovodi do zbunjenosti u djelovanju:

„Divovi se smeli, ne znadu šta će; guraju građane rukama i nogama, straše ih riječima. To potiče osvajače na veću smjelost; penju se i po nogama divova – psuju kao pravi gospodari svoje glupe kmetove.

– Jože, – javi se Jurić koga peče rana na nozi – ćemo ih?

– E, – odgovara Jože, – ja bih.

– Ne! – kliče kmet Liberat.“ (Nazor, 2018: 38)

Zbunjenost divova („ne znadu šta će“) doprinosi hrabrosti građana koji iskorištavaju situaciju kako bi ponizili divove („psuju kao pravi gospodari svoje glupe kmetove“). Takvo

ponašanje građana rezultira bijesom divova. Jurić, koji je ranije zagovarao mir, progovara prvi i traži od Jože potvrdu da može napasti građane što Jože podržava kao što je ranije i rekao. Ipak, početne misli razlikuju se kod Jurića i Jože. Jurić je bijesan zbog rane na nozi koju su prouzročili građani i takav bijes ga navodi na nasilje. S druge strane, Jože se sjeća svog obećanja Iliji te ga upravo to nagoni da postane nasilan prema građanima i da ih smatra neprijateljima. Ovdje vidimo kako se Jurić nije priklonio Joži, već su ga drugačije misli i emocije dovele do istog događaja. No, prije srdžbe divova do koje je došlo prvenstveno zato što su ih građani ponižavali i tako potaknuli njihov bijes, divovi su bili iznenađeni. Sve je krenulo u trenutku kada se više nisu mogli snaći u borbi s građanima što je dovelo do zbrke koju su građani iskoristili. Dakle, iznenađenje divova potaknulo je građane na hrabrost koja je prvenstveno iskaz moći i manifestacija radosti što je naposljetku rezultiralo srdžbom Jurića i Jože te očajnim krikom diva Liberata koji je osjetio beznadnost vlastitog položaja i uvidio da ne može učiniti ništa da spriječi sukob divova i građana.

Nakon što smo uočili emocije tijekom sukoba građana i divova promotrit ćemo odlomak u kojem razgovaraju Jože i građani koji propituju Jožinu slobodu:

„Zašto se dakle ne vraća gospodarima? Čemu je pobjegao u to leglo Psoglavaca, u tu prokletu goru?

– Al nam je tu lepo! Delamo. Slobodni smo.

Podeštata nije očekivao da će iz Jožinih usta čuti te riječi, pa nije znao što bi odgovorio. Ali se umiješa kamarlengo i zamoli Jožu, neka mu pokaže pismo u kojem stoji da je kmet ravan građanima i da može biti slobodan. Jože se zbuni. Kamarlengo ga onda upita, zna li on što to znači biti slobodan:

– Ne znam, ma eto... Sada mi je nekako drugačije. Sad mi je delo milije. Sad je sve to moje. Čovik sam ka i oni.

– Tako je! Tako! – oglasiše se ona druga dva gorostasa.

Civetta ne odgovori. Divovi mu se pričinise u taj čas još veći no zbilja i bijahu.“ (Nazor, 2018: 39)

Jože govori podeštatu da im je lijepo jer rade i slobodni su čime se opet vraćamo na Jurićevu konstataciju da osjećaj slobode proizlazi iz mira i zadovoljstva nakon odrađenog fizičkog posla. Takva Jožina izjava u potpunosti zbuni podeštata („nije znao što bi odgovorio“), no upleće se kamarlengo koji traži pisanu potvrdu Jožine slobode te traži od Jože da mu definira slobodu. Građani traže temelj slobode u spisima i zakonima pa njihova sloboda nije emocija, već fizičko pravo koje je netko omogućio drugome. Jože se zbunio jer je iznenađen pitanjem koje mu je

postavio Civetta te u prvom trenutku doživljava pomutnju i odugovlači s odgovorom „Ne znam, ma eto...“. Naposljetku, Jože uspijeva shvatiti da je za njega sloboda užitek u radu i u svijesti da su plodovi njegova rada njegovo vlasništvo te slobodi pridaje dimenziju ljudskosti „čovik sam ka i oni“ što nam govori da je sloboda prvenstveno osjećaj pravde, uvažavanja jednakosti svakog pojedinca. Takva definicija slobode dovodi do konsenzusa među divovima o čemu svjedoče povici „tako je! Tako!“. Sloboda divova temelji se na pravdi i osjeća kao užitek te se realizira kao radost. Osim toga, Jožina sloboda temelji se i na spoznaji o vlastitom značaju i vrijednosti, dakle na osjećaju ponosa koji je također jedna od manifestacija radosti. Iako je na prvi pogled iznenađen, Jože se snalazi i objašnjava svoju emociju koju vežu uz slobodu. Civetta od proživljenog šoka ne može ni odgovoriti, a začuđenost zbog Jožine izjave o slobodi dovodi ga do toga da vidi divove veće nego što jesu što znači da ga obuzima iznenađenje. Osim naglog iznenađenja, Civettu obuzima i strah odnosno strahopoštovanje prema divovima zbog koje i dobiva dojam o predimenzioniranosti divova. Ako su mu se divovi činili „veći no zbilja i bijahu“ znači da je sebe doživio manjim i time i manje vrijednim od divova što je i potaknulo njegov strah. U nastavku razgovora strah Civette i podeštata doseže vrhunac:

„– Gospodine, – odvrati div – pustite vi nas! Da bi kmeti hteli mene poslušat, došli bi mi k vam da nam povrnete sve ono ča je poli vas, a je naša muka i trud.

Podeštat se uprepasti na te riječi. Udari u obećanja. Kmet će uživati ista prava kao i građanin; općina će ga hraniti.

– Znaju, gospodine, – prozbori kmet Toma, – mi ne ćemo nikako više k vama. Pozabavite nas i delajte sami na onih njivah.“ (Nazor, 2018: 40)

Jože iznosi javno da postoji neslaganje među divovima čime priznaje njihovu slabost („da bi kmeti hteli mene poslušat“), a kada iznosi svoje zahtjeve podeštat od straha zaboravlja na sve što je prethodno rekao i obećava kmetovima slobodu i prava. Podeštat osjeća ugroženost od divova što ga navodi na priznavanje prava, no ta prava su isključivo na papiru i neće pružiti divovima emociju koju žele, čega je svjestan div Toma pa odlučno odbija podeštata obećanja. Zanimljivo je promotriti podeštatovu zgroženost nakon Jožine izjave. Užas je toliko brzo prerastao u strah da je podeštat gotovo istog trenutka krenuo obećavati divovima povlastice. Ipak, situacija se mijenja kada divovi na svom brdu otkrivaju škrinje zlata:

„Iz Jožinih ručeta padalo prstenje, lanci i dukati u plemićke šešire. Podeštati gurahu jedan drugoga, dizahu se na prste; spružena vrata, uzdignute glave, otvorenih ustiju i raskolačenih očiju tiskahu uvijek naviše šešire, prema rukama iz kojih je padala zlatna kiša.

- Ima ga još, Jože?
- A meni ništa! – reče kamarlengo.
- Tebi ne dam! Si hud čovik – rekne div i skoči na zidinu.“ (Nazor, 2018: 40)

Građani pokazuju pohlepu za zlatom („gurahu jedan drugoga, dizahu se na prste...“), a Jože im ga daruje jer sam ne osjeća nikakvu pohlepu ni žudnju. Građani su nestrpljivi što doprinosi njihovom pojačanom uzbuđenju. Uzbuđenost vežemo uz iznenađenje što je itekako primjetno kod građana koji nisu očekivali da će kod Jože pronaći toliko bogatstvo. Darivanje građana je i svojevrsan iskaz moći kojim Jože dokazuje svoju postojanost, no ono će kasnije dovesti do sukoba među divovima. Ovdje Joža pokazuje i notu pravednosti time što ne želi dati nakit kamarlengu jer ga smatra zlim čovjekom. Pravda je vezana uz osjećaj slobode, a realizira se kao užitak pa možemo zaključiti da zbog osobnog užitka Jože iznosi sud o kamarlengu. No, Jožina pravednost je ograničena jer se nije dogovorio s ostalim divovima što će učiniti sa zlatom, već ga je samovoljno podijelio građanima. Poznato nam je da je Joža glavar, no ranije smo vidjeli da se odluke donose u raspravi te da Joža nema pravo odlučivanja bez dogovora s ostalim divovima pa je ovakvo Jožino djelovanje izraz oholosti koja može biti rezultat srdžbe. Jože osjeća srdžbu prema ostalim divovima zato što nisu htjeli slijepo provoditi Ilijine zamisli što znači da im zamjera njihovo ponašanje. S obzirom na to da svoje zamjerke nije podijelio s divovima dovele su ga do frustracije koju vidimo kao izraz srdžbe. Jože propituje vlastite postupke nakon što je podijelio pronađeno zlato građanima što ga dovodi do nedoumice:

„Jože se uznemiri. Imao je u šakama crevljara i četiri od onih momaka koji mu začepiše kaljavim sijenom usta, kad je ono pjevao pred motovunskom zidinom. Kao da sada opet čuje Ilijine riječi: »Osveti sebe i mene!« Ta on se zakleo galeotu da će se otresti ropstva i da će se osvetiti, a ovoga drugog obećanja nije još izvršio. Dosta mu je malo bolje stisnuti pesti i Iliji će biti odmah lakše na dnu mora, u utrobi utopljene lađe. Ali kao da čuje glas kmeta Liberata: »Ne lij krv – greh je!« i te mu riječi grme u ušima kao zapovijed. Jože otvara šaku; ne će da ih zgnječi kao crve, ali će iskušati njihovu gordost od koje je toliko pretrpio.

- Želite zlata?
- Zlata! – kliknuše građani, i Jože vidje kako im oči zasjaše u tami.
- Ja, al vam ga ne ću darovat. Morate ga zaslužiti.“ (Nazor, 2018: 42)

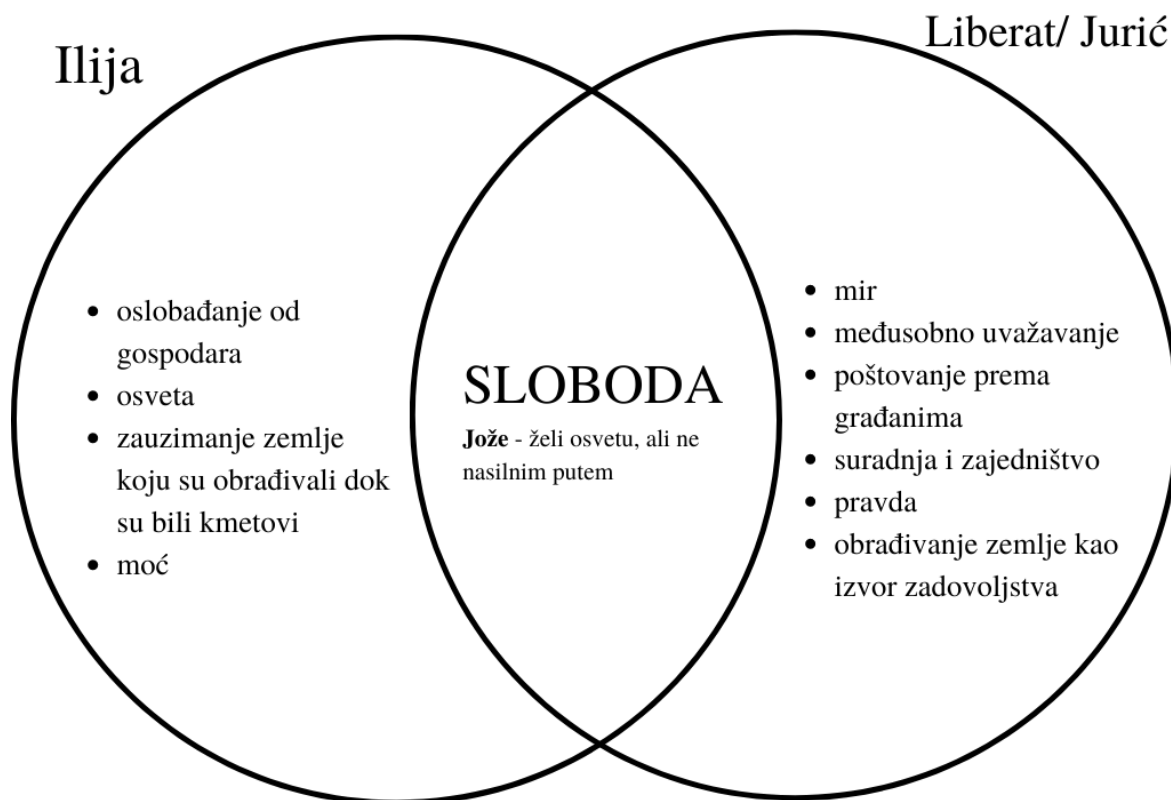
Jože je razapet između Ilijinog i Liberatovog shvaćanja slobode. Uznemiren je jer ne zna koji put pratiti, hoće li se osvetiti za Iliju ili će živjeti bez grijeha kao Liberat. U nedoumici je pa postaje zbunjen jer ne može pronaći pravo rješenje. Pod utjecajem emocije iznenađenja

Jože bira svoj put koji je kombinacija Ilijinog i Liberatovog koncepta te se odlučuje osvetiti građanima tako što će iskušavati njihovu pohlepu za zlatom. No, osim iznenađenja, kod Jože postoje i naznake tuge. On se osjeća krivim jer nije ispunio Ilijinu zakletvu, što je istaknuto na nekoliko mjesta u priči te se čini kao da mu ta zakletva postaje ogroman teret i naposljetku razlog zbog kojeg se sukobljava s ostalim divovima. Ranije smo vidjeli da se krivnja vezuje uz žalost, no Jože se u ovom slučaju više stidi, nego što žali za neostvarenim obećanjima. Jože pokazuje da poštuje Iliju kao čovjeka koji mu je otvorio oči time što se toliko trudi ispuniti zakletvu, no od prvih osjećaja nade i mira koje je Ilija pobudio u Joži došlo je do krivnje i tuge. Iako je izabrao svoj put Joža počinje naginjati jednoj od koncepcija slobode:

„Jože leži na travi, gleda u tamu i osjeća kako mu noćni mir prodire u dušu da ga raznježi i udobrovolji. Glas mu šapće iz dubljine duše da je lijepo i plemenito, što odolje napasti i ne zadavi one patuljke.“ (Nazor, 2018: 43)

U prethodnom citatu Jože ipak uviđa da mu je bliži Liberatov put i da se osjeća spokojno jer nije ubio građane. Miran je i ponosan na sebe jer ga nije preuzela Ilijina osvetnička emocija te je dosegao određenu ispunjenost. Glas koji mu govori iz dubine je njegova savjest što znači da je Jože zapravo miroljubivog karaktera. Jože je u ovom kratkom citatu prihvatio sam sebe i to ga je dovelo u stanje zanosu u kojem je spoznao emociju radosti. Nakon ovog citata možemo početi propitivati Jožinu empatiju s Ilijom. Iako je osjetio empatiju, Jože se nije u potpunosti identificirao s Ilijom i ne može u potpunosti primijeniti Ilijine želje na svoj život. Do sada je uspio realizirati aspekt izlaska iz ropstva, no aspekt osвете ne može i ne želi realizirati. Ilija ga je doveo do uvida, no polako shvaća da ne može ostvariti sve što mu je obećao.

Slika 7. prikazuje različita poimanja slobode Ilije te divova Jurića i Liberata. Joža stoji na sredini između dva koncepta i nije siguran kojoj bi se strani priklonio iako prihvaća ideje s obje strane.

Slika 7. Vennov dijagram poimanja slobode galijota Ilije te divova Liberata i Jurića, izrada autora

Nakon susreta s pohlepnim građanima u Joži se počinju buditi neke nove emocije:

„Divovi se razidoše. Jože baci na rame motiku i siđe u dolinu. Dočekaše ga crevljar i četiri momka. Lica im blijeda i kisela, glave pokunjene. Gorostasu bijaše čudno pri duši; nije znao kako da govori s tim ljudima u koje je prije gledao kao u bogove. Pita se, da li su to zbilja oni isti koji su ga onako mučili na motovunskoj zidini.“ (Nazor, 2018: 44)

Jože se nalazi u poziciji nadređenog po prvi put u životu pa se ne snalazi najbolje („čudno pri duši“). Ranije smo nesnalaženje povezali s riječima poput smušenosti i zbrkanosti kao realizacija emocije iznenađenja, što se ponavlja i u ovom citatu („nije znao kako da govori s tim ljudima“). Jože uviđa da se u građanima dogodila promjena te propituje svoj odnos s njima:

„Građani se zamisliše. Šapat poleti logorom.
 – Bili smo nagli i okrutni.
 – Veli Jože dobro plaća!
 – Pet takvih nadnica, pa si bogat čovjek.

– Braćo – klikne neki Labinjanin – ja ću biti iskren. Mi smo svi siromašni građani, a za siromaha nije sramota raditi.“ (Nazor, 2018: 45)

Građane mijenja vlastita pohlepa i Jožino poštenje te polako transformiraju svoj odnos prema njemu. Zanimljiva je konstatacija „mi smo svi siromašni građani, a za siromaha nije sramota raditi“, što znači da su spremni raditi za nekoga koga su smatrali kmetom i čovjekom bez prava. Kod građana se prepoznaje blago iznenađenje. Čine se prilično šokirani činjenicom da Jože dobro plaća što je izraz začuđenosti, a ta ih spoznaja dovodi do iskrenosti koju Labinjanin priznaje („ja ću biti iskren“). Kada su došli do spoznaje da su spremni raditi za Jožu već se i njihova emocije promijenila iz iznenađenja u radost, točnije u otvorenost kao izraz radosti koja se očituje u njihovom razgovoru s Jožom. Time što pristaju raditi za Jožu građani potvrđuju njegovu slobodu kao što možemo vidjeti iz idućeg citata:

„– Jože, naši su nas glavari nahuckali na vas. Otvorismo oči, uvidjesmo prevaru.

– Pa ča ću vam ja?

– Unajmi nas ti!

– Ma ja vas ne trebam.

– Šjor Jože, kušajte nas jedan dan pa ćete vidjeti, da znamo i mi kako se drži motika u ruci i nosi kamenje i trijebi trnje. Danas ćemo badava raditi.

– To ne! Svako se delo mora pošteno platit. Čovik ni blago.“ (Nazor, 2018: 46)

Građani postaju krotki i pokorni te nagovaraju Jožu da ih zaposli. Jože je svjestan svoje samodostatnosti („ma ja vas ne trebam“), ali je još uvijek dovoljno naivan i dobroćudan pa ga građani uspijevaju nagovoriti. U početku citata ostaje iznenađen kao i ranije, no onda dolazimo do najvažnijih Jožinih riječi „Svako se delo mora pošteno platit. Čovik ni blago“ gdje vidimo kako Joža neće dopustiti nepravdu koju je osjetio na vlastitoj koži. Jože pokazuje poštovanje prema građanima što vezujemo uz osjećaj zanosu. Je li Jože u zanosu nije u potpunosti jasno iz ovoga citata, no možemo zaključiti da će Jože osjećati radost u trenutku kada građanima nudi poštenu plaću za njihov rad jer će ga to još više približiti ispunjenosti kao drugoj manifestaciji zanosu. Jože djelomično iskazuje moć nad građanima tako što se nameće kao figura koja odlučuje i postavlja pravila i to pravila koja on smatra pravednima. Ipak, Joža neće dugo ostati pošten i uzvišen, a promjenu koja mu se događa promotrit ćemo u idućem odlomku:

„Grad je kmetova-orijaša za vrijeme žetve kao veliko srce koje prima iz stotinu žila krv, punu sokova i topline, da se prometne u dojku iz koje će, kao iz vrela, ići zemnicima hrana. Raduju

se divovi. I građanima je uskliktalo srce. Glavar divova, onaj neotesani Jože, darežljiv je kao sunce na nebu. Otkada se vratio kamarlengo Civetta iz Motovuna s nekoliko vozova vina, Jože se pomalo sasvim promijenio i postao uzor-čovjekom. Pije kao kakav vlastelin, jogunast je i ponosi se da je praunuk nekoga kralja Dragonje, čija čaša i kruna da rese i dan-danas oltare motovunske crkve. – Građane ne boli glava što se taj varvarin uzoholio i što se počeo svađati sa svojim drugovima. Jože se gotovo sprijateljio s bivšim gospodarima; daje svakome zarade i sipa novac na pregršti. Vitezova i plemića nestade sa Štrigine glavice. Rekoše da im ponos ne dopušta ugovarati s kmetima i prosjačiti od njih milostinju, pa odjezdiše svojim kulama.“ (Nazor, 2018: 47)

Divovi su radosni i sretni jer ubiru plodove svoga rada. Njihova radost proizlazi iz toga da su neovisni o građanima („Raduju se divovi“) te imaju dovoljno hrane za svoje potrebe što prvenstveno znači da žive u obilju. Njihovo obilje povezat ćemo uz ispunjenost, a zatim i sa zanosom što su sve manifestacije radosti kod divova. Osim divova, raduju se i građani također radi obilja, no njihovo obilje nije hrana, već novac koji dobivaju od Jože („daje svakom zarade i sipa novac na pregršti“). Radostan je i Jože, ali i dalje u sukobu s ostalim divovima. Divovi ga ne razumiju i s njima ne može postići dogovor pa se okreće građanima u nadi da će ga oni razumjeti. Jože mora s nekim podijeliti brige koje nosi još od susreta s Ilijom, a te brige su vezane uz ostvareni koncept slobode. U citatu stoji da se Jože ponosi svojim podrijetlom, a ponos smo već dovodili u vezu s važnošću i doživljajem vlastite veličine stoga možemo reći da Jožom upravlja ponos još od trenutka kad je odlučio građanima ponuditi novac u zamjenu za njihov rad što se manifestiralo primarno na njegovom ponašanju. O Jožinom uzvišenom ponašanju govori i usporedba s vlastelinom („pije kao kakav vlastelin“) pa ako se Jože doživljava vlastelinom znači da smatra da je značajna osoba i da je bolji od ostalih. No, je li Jožino ponašanje isključivo rezultat ponosa ili je u pozadini neka druga emocija? Jože nailazi na nerazumijevanje kod drugih divova te gotovo ostaje bez prijatelja. Time što se konstantno sukobljava s divovima Jože se sve više osjeća napušteno, gotovo izolirano, što su sinonimi za osjećaj usamljenosti i naposljetku za Jožinu tugu. Dakle, Jožom upravlja ponos u čijoj se pozadini krije tuga. Vitezovi i plemići pak odlaze zbog ponosa („rekoše da im ponos ne dopušta ugovarati s kmetima“). Oni smatraju sebe privilegiranim članovima društva te si neće dopustiti suradnju s divovima kmetovima što znači da se kod njih aktivirala ista emocija kao i kod Jože koji se prisjeća da je potomak bana Dragonje, a koja se temelji na spoznaji vlastite važnosti. Slično čine i ostali divovi koji od početka djeluju tako da rade sami i ne upliću druge u to, što je prvi promijenio Jože:

„Kamarlengu je pače pošlo za rukom umiješati se u svađe što nastase između divova; govorka se da im je on nekom prilikom i sudio, te ih pomirio. Civetta ne psuje građane što rade kao težaci i stiska oba oka da koješta ne vidi. Podeštati odlaze; on ostaje sa svojim slugama. Gradi na Štriginoj glavici daščaru – sigurno će prezimiti u tim gorama. Što snuje taj Mlečić, kad su kmeti slobodni i jaki a div Jože prosipa posljednje dukate? Svršila je žetva za divove i berba zlata za građane – doba da se ide. Kad svane premaljeće, oni će opet amo da vide je li Veli Jože naišao na koju novu riznicu.“ (Nazor, 2018: 48)

Bez obzira na Jožina djela, divovi uskoro dobivaju što su željeli. Građani se povlače i ostavljaju ih da uživaju u svojoj slobodi. Čine to jer su zadovoljni zbog dobivena novca i koristi izvučene od Jože, no Civetta nije u takvom raspoloženju. On ostaje s divovima i iznosi svoje planove. Civetta djeluje tajnovito i nitko zapravo ne zna što želi i planira („Što snuje taj Mlečić“). Takvo ponašanje možemo povezati s još jednom manifestacijom ponosa. Do sad smo spominjali važnost kao manifestaciju ponosa, no ponos se može manifestirati i kao povjerljivost što je slučaj kod Civette. On se divovima nameće kao osoba od povjerenja, dok istovremeno ne otkriva svoje interese. Ipak, Civetta je inteligentan čovjek koji se ne predaje emocijama što vidimo u njegovom razgovoru s jednim od građana:

„– Ja ću natrag s Velim Jožom.

– Šalite se, kamarlengo. Izgubili smo zauvijek kmete.

– Nismo.

– Al ne vidite što se zbilom!? Prenuše se, složiše se. Muka im urodi. Oni nas više ne trebaju.

– Trebaju. Staza je do slobode duga i trnovita.

– Oni je već prevališe svojim orijaškim nogama. Oni nas prekoračiše. Građani su služili svome bivšemu robu.

– Građani su služili zlatu. Puzali su pred zlatnim teletom: nisu se klanjali tom orijašu sa glinenim nogama. Dobro je što naši izmamiše novac iz kmetских šaka, ali je kmet sam rudnik koji ne smije nikako iz naših ruku. Ono što gorostas mora svladati da dođe do prave slobode, leži u njemu. S time računamo.

– Vi se onda nadate da ćete u njemu utući čovjeka.

– Taj je čovjek još uvijek tako malen da ga ne treba ni svladati. Dosta mi je da kakogod pospješim ono što će se svakako desiti.“ (Nazor, 2018: 48)

Civetta je odlučan oko ideje da će vratiti građanima kmeta Jožu te pokazuje izuzetno razumijevanje slobode i onoga što s njom dolazi: „Ono što gorostas mora svladati da dođe do prave slobode, leži u njemu“. Civetta nam time želi reći da čovjek mora biti svjestan sebe da bi

bio slobodan. Ne samo svjestan sebe, nego i svojih misli, djelovanja i emocija te njihovog učinka na druge čime se implicira da sloboda uključuje odgovornost. Civetta uviđa da se takvo što još nije javilo u Joži i divovima i u tome vidi mogućnost da ih vrati na staro. Civetta pokazuje građaninu gdje su divovi pogriješili. Iako su se osamostalili u aspektu fizičkog rada i stvaranja vlastite hrane, oni nisu pokorili građane i natjerali ih da ih poštuju, već su isključivo potpirivali njihovu pohlepu za zlatom odnosno njihov zanos. Kada govorimo o emocijama, u prethodnom citatu primjetno je samo čuđenje građanina koji ne vjeruje da Civetta zaista misli vratiti Jožu („Šalite se kamerlengo. Izgubili smo zauvijek kmete“) i povodi ga iznenađenje, dok je Civetta staložen te se kod njega može djelomično prepoznati optimizam koji je potaknula njegova misao da će vratiti Jožu. Kao što su ranije Joži kao inspiracija poslužili njegovi preci i galijot Ilija, tako sada Civetta koji smatra da dobro poznaje Jožu i njegovo razmišljanje koristi Jožu kao svoju inspiraciju da vrati kmeta građanima. Da se kod Civette inspiriranost Jožom preljeva u optimizam vidimo u samouvjerenim odgovorima koje daje građaninu u kojima je u potpunosti uvjeren u ostvarenje svojih zamisli i ne da se razuvjeriti pa je optimizam u tom slučaju izraz radosti. A da je staza do slobode zaista „duga i trnovita“ kao što je to utvrdio Civetta, vidimo već pri podjeli ljetine:

„Na poljani usred Psoglavčeva grada sastali se svi divovi da proslave svoj uspjeh i da se dogovore kako će porazdijeliti među sobom ljetinu. Veselje njihovo iskreno je i veliko – ta prvi je put što imaju u rukama nešto svoje. Slobodni su i imućni; odbili su napadaje plemića a građani se vratiše k svojim kućama. Prvi je put što su svi na okupu, ne da rade, no da se vesele.“ (Nazor, 2018: 49)

Divovi su oduševljeni svojim obiljem i ispunjenošću, gotovo su u zanosu jer je sve prošlo tako dobro za njih. Iskreno se vesele i iskazuju svoju radost, no do ključnog problema dolazi na kraju: „Prvi je put što su svi na okupu, ne da rade, no da se vesele“ zato što se divovi do sada još nisu nalazili u takvoj situaciji i u potpunosti im je nepoznata. Dok su bili kmetovi stalno su radili, a i otkad su zajedno vrijeme im je prošlo u radu. Sada je došao trenutak da uživaju te nas *Tablica emocija* upozorava da se uz slobodu veže užitek što po prvi put divovi doživljavaju još od trenutka kada su se oslobodili od gospodara. Uz to, nadaju se da je ovo kraj svega lošeg i početak nečeg novog:

„U posljednje su se doba često svađali, palo je i grdnih riječi, ali će danas sve to prestati. Jože se doduše nešto osilio i stekao neprijateljâ u družini, no on je ipak čovjek; ta bez njega ne bi

bili dočekali takova dana. Pravo je što je sio na prvo mjesto kao kakav gazda. Kmet je Liberat sada njihov glavar, al je Veli Jože ipak najjači među njima, pa nek se momak ponosi.

Divovi jedu i piju. Jože se povalio na bok, podupro laktom glavu; priča po stoti put o oluji na moru i o galeotu Iliji. Govori kako bi valjalo sazdati grad od kamena, kao što je bio onaj bana Dragonje.

– A, ja! Pa da te zatim okrunimo za kralja. To bi ti htel – ogłosi se Ivan, mlad ovčar.

– Muč! – zagrmi Jože. Ti si za brave past i za nič drugo.

– Ma ti jiš moje brave.

– Bravi su svih nas, a paseš jih na mojoj zemlji.

– Ma baš tvoja!

– A čigova? Sva je zemlja va dolcu moja.“ (Nazor, 2018: 49)

U prethodnom odlomku saznajemo da je Liberat novi glavar te da mu je Jože predao tu poziciju. Divovi su radosni i u njima se pobuđuje nova nada jer njihova uzdanica postaje Liberat. Uz Liberata divovi se mogu nadati da će doći mirna vremena, a oprostili su i Joži njegovo oholo ponašanje te mu priznaju njegovu vrijednost. Jože si pak pripisuje poziciju vođe jer ih je on svih okupio i jer je najjači što mu daje za pravo da se s nekima od njih ne slaže. To znači da ponos i dalje upravlja Jožinim ponašanjem, ali ga usmjerava prema taštini. Dolazi do svađe jer div Ivan komentira da bi Jože htio da izgrade grad od kamena po uzoru na bana Dragonju kako bi Jožu okrunili za kralja. Takav udarac na Jožin ponos prouzroči srdžbu kod Jože koji zatim omalovažava Ivana i njegovo zanimanje. Svađa dovodi do svojatanja zemlje i stoke. Zbog Ivanove provokacije došlo je do Jožine agresije i iskazivanja posesivnosti po pitanju zemlje. U ovom odlomku vidimo da sloboda nije samo prisvajanje onoga što smatramo svojim, već da mora uključivati poštivanje drugog i spremnost na dogovor, ali i spremnost na odricanje od nečeg svog za dobrobit zajednice što divovima, a posebice Joži, ovdje nije jasno i doprinosi svađi:

„Nisu htjeli da se danas svađaju; samo je Liberata i Jurića nešto i sada bockalo protiv Jože, pa su sokolili pogledima ovčara. Liberat je bio kivan na Jožu, jer mu Branenčanin ote zemlju u docu. Jurić je pak govorio da ga je Jože prevario i pokrao. Prevari ga, zatajivši mu vrijednost zlata; a pokrade ga, potrošivši novac što ga je on, Jurić, prvi našao.“ (Nazor, 2018: 49)

Divovi se nisu htjeli svađati, no Jurić i Liberat osjećali su se povrijeđeno zbog Jožina nepravednog čina („samo je Liberata i Jurića nešto i sada bockalo protiv Jože“). Obojica zamjeraju Joži što im je učinio nepravdu, a to ih dovodi do srditosti koja prerasta u frustraciju

i iskazuje se kao srdžba posebno zato što nisu javno ukazali na nanesenu nepravdu, nego su ju zadržali za sebe. Jože je ipak pokazao da on svoju slobodu ostvaruje prisilnim prisvajanjem tuđeg kako bi iskazao svoju moć i superiornost prema ostalim divovima. Iskazivanje moći kod Jože uočili smo i u ranijem citatu kada se svađa s Ivanom i bez ustručavanja konstatira da je sva zemlja u dolcu njegova što znači da smatra i da ima potpuno pravo na nju. Time je Joža zaboravio da ne ostvaruje slobodu samo za sebe, već za sve divove kako je to samostalno odlučio u početku:

„– Smo bili kako blago!

Jože šuti, al drži visoko glavu. To nije više onaj težak koji je negda čučio pod motovunskom zidinom čekajući pečenu. Nešto ponosno i tvrdo stoji sada orijašu između obrva a oči mu gore. Opio ga slobodan život, rad i osjećaj snage. U njemu se probudi nešto što se ne umiri poniženjem građana i bijegom plemića; kao da traži otpor protiv koga će razviti snagu što ga guši i sili da plane. Od nekoga vremena on vidi da su kmetovi nezahvalni prema njemu, da bi se svaki od njih htio postaviti na čelo zadruga, a to ga boli. Priznaju mu da je najjači, ali ga ne drže dosta pametnim. A tko je više od njega doživio i na kopnu i na moru? Tko im otvori oči? Jože se ipak nada da će ga danas nagraditi i udijeliti mu obilatiji dio: vidjet će se kod diobe kako ga štiju.“ (Nazor, 2018: 50)

Jože se osjeća ispunjeno, no i dalje nije sretan i ima želju za manifestacijom vlastite snage i moći, čak i za svojevrsnom osvetom. Njegova radost ima dva iskaza. Prvi kroz ponos („Nešto ponosno i tvrdo stoji sada orijašu između obrva“) i drugi kroz moć koju ne može ostvariti („kao da traži otpor protiv koga će razviti snagu“) niti u aspektu hrabrosti, a još manje kao postojanost. Istovremeno ga obuzima i tuga, prvenstveno kroz bol koju osjeća kada vidi da su ostali divovi nezahvalni prema njemu. Takva bol dovodi ga do stanja bespomoćnosti i gotovo očaja što se uočava u nizu pitanja koja si postavlja, a u kojim propituje svoju važnost. Ipak, ne dopušta da ga tuga obuzme te polaže svoju nadu u pravednu diobu pa ipak ostaje unutar emocije radosti:

„Digoše se da započnu diobom. Već kad su dijelili drva, neki se od njih naljutiše i počeše vikati. Teškom mukom pođe za rukom starijim kmetima umiriti nezadovoljne, te priđeše k stoci o koju gotovo da se ne potukoše. Ovčara Ivana moradoše vezati da ne navali na glavara Liberata. Bili su već svi kivni jedan na drugoga kadno prijeđoše na žito i kukuruz. Jože se prvi pomami tvrdeći da njega ide mnogo više.“ (Nazor, 2018: 50)

Dioba je dovela do ljutnje među divovima. Gotovi svi su smatrali da je dioba nepoštena i da zaslužuju više od onoga što su dobili. Ispadi bijesa dovode do sukoba („gotovo da se ne potukoše“). Srdžba je prisutna kod svih i realizira se kroz ljutnju popraćenu divljom nasilnom reakcijom. Sada Jože po prvi put javno progovara o mislima iz prethodnog citata kada je ustanovio da on zaslužuje više nego ostali jer je najjači i najiskusniji te zato što ih je on okupio na što mu odgovara div Marko:

„– Svaka čas' tebi, Jože! – rekne stari kmet Marko. Si čovik i znaš s ljudima ishajaj. Ja, dolac je dal čuda žita, ma su delali oni iz grada. Ti si ležal i pil. Ne govori da si se puno mučil. Smo mi već nego ti. Svaka čas' tebi, Jože! Ma si ih plaćeval s beči ča jih je našal Jurić, a su bili beči svih nas. – Ča ni tako, ljudi?“ (Nazor, 2018: 50)

Marko priznaje Joži određeni značaj („Svaka čas tebi, Jože“) što znači da ga poštuje, no usuđuje mu se uputiti kritiku. Marko pritom progovara o činjenicama, da Jože nije sav dolac obradio sam već uz pomoć građana te da je građanima podijelio novac koji je pronašao Jurić bez da se o tome prethodno dogovorio s divovima što nam govori da iskreno progovara o događajima koji su prethodili. Pritom kod Marka možemo primijetiti dva izraza radosti, prvi je zanos koji se realizira kao poštovanje prema Joži i drugi otvorenost što vidimo u komunikaciji Marka s Jožom gdje mu jasno govori o situaciji s građanima i novcem. U ranijim citatima Liberat i Jurić pokazivali su srdžbu prema Joži koja im se realizirala kao frustracija jer svoje misli nisu htjeli podijeliti s ostalima ili s Jožom. Marko ima drugačiji pristup i otvoreno govori Joži kako stvari stoje. Kako se Jože ne bi uvrijedio, Marko dva puta izražava poštovanje „Svaka čas tebi, Jože“ i još traži da ostali divovi potvrde njegove riječi da dokaže njihovu istinitost sa „Ča ni tako, ljudi“. Ipak, Markov dobar pristup nije naišao na razumijevanje kod Jože, pa su se divovi ipak osjetili povrijeđeni te su odbili dati Joži dio koji zahtjeva:

„– A ča će ti sve to žito?

– Ča te briga! Ča je moje – je moje.

– Volil bi jopet služit gospodinu nego tebi – vikne Jurić.“ (Nazor, 2018: 51)

Jože je u ovom citatu već razdražen pa na pitanje odgovara nervozno te pritom beskompromisno prisvaja ono što smatra svojim („ča je moje – je moje“). Jožina ranija nada da će divovi prepoznati njegovu važnost i dati mu dio koji zaslužuje nije se realizirala pa iz Jože izbija frustracija potaknuta nervoznom reakcijom („Ča te briga!“) koju prepoznamo kao izraz srdžbe. Jurić se osjeća povrijeđeno zbog takvog Jožinog postupka pa mu odgovara da bi radije

služio gospodarima, nego Joži čime mu želi dati do znanja da im nije omogućio slobodu kakvu je obećao na početku, već da se ponaša gotovo kao veleposjednik. Jurić smatra da ih je Jože ponizio time što ih smatra manje važnima što dodatno pridonosi njegovoj srdžbi. Dakle, u prethodnom citatu i Joža i Jurić su pod utjecajem srdžbe koja upravlja njihovim reakcijama. Uskoro dolazi do vrhunca sukoba između Jože i divova nakon čega Jože zapali njihov grad na gori:

„Jože je sjedio i gledao mrko preda se.

– Lupeži! Vragi! Mene udril! Čemo videt!

Civetta je šutio i čekao.

– Tko je upalio grad? – upita.

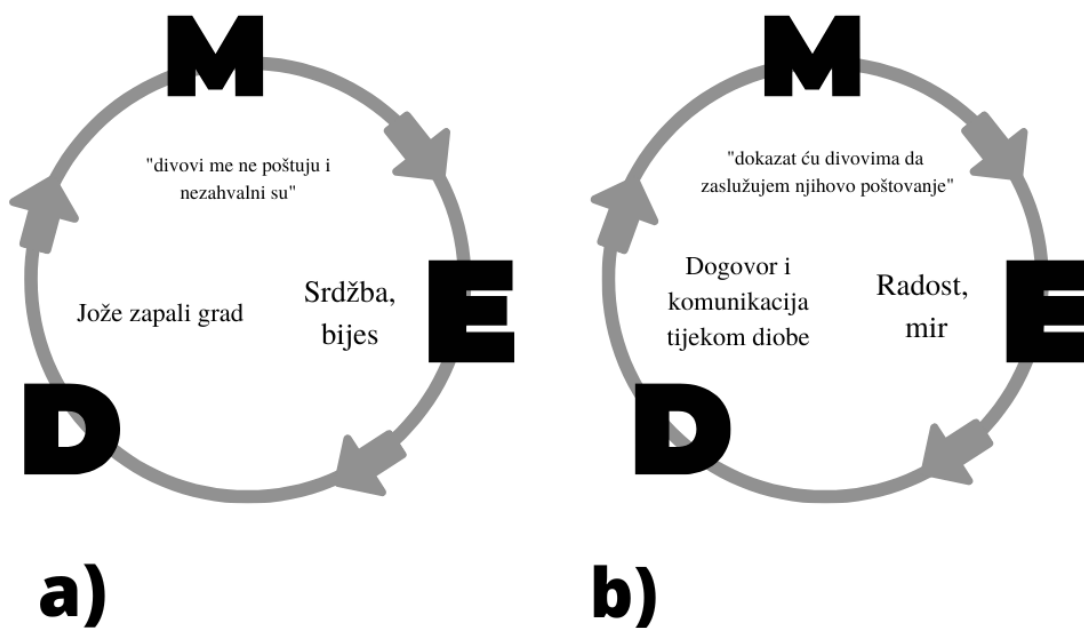
– Ja.

– A zašto?

– Ukrali su moje žito. Hteli bi moju muku. Sve za njih! Ča su oni meni? Nič. Ja sam iz jednoga kraja, a oni iz drugoga. Govore kako ja, i to je sve...“ (Nazor, 2018: 52)

Jožina srdžba dosegla je razorne razmjere, no ovaj put takvu reakciju nisu potaknule provokacije, već konstruktivne kritike ostalih divova koji su zahtijevali objašnjenje. Jožina misao da ga ostali divovi smatraju glupim te da mu ne žele dati veći dio je još dodatno pojačala njegovu srdžbu. Ovakvom reakcijom Jože je divovima samo dokazao da zaista i jest onakav kakvim ga smatraju jer nije pristajao na nikakav oblik komunikacije, već je isključivo zahtijevao da bude po njegovoj želji. No, Jože nije dokazao samo da su divovi u pravu, već i da je Civetta bio u pravu kada je rekao da prava sloboda leži u divu te da je put do slobode dug i trnovit. Jožina srdžba kreće se u dva smjera. Jedno je krenulo s njegovom divljom reakcijom na kritike i bijesom koji se prelio u ljutnju. Drugo je počelo s Jožinim prisvajanjem zemlje odnosno s iskazom posesivnosti. Ona se povezuje s ljubomorom i prijetnjom pa ćemo zaključiti da se Jožina srdžba aktivirala kada je počeo divove gledati kao prijetnju i prema njima osjećati dozu ljubomore. Slika 8. pod a) prikazuje MED ciklus u situaciji kada se Jože odlučuje zapaliti grad, dok verzija b) nudi alternativnu mogućnost koja ilustrira kako samo promjena misli može dovesti do različite emocije i događaja. Već smo spomenuli da je Jože zapalio grad potaknut mislima da ga divovi ne poštuju i da su nepravedni prema njemu što je rezultiralo srdžbom. No, da su početne misli bile drugačije, na primjer, da je Jože pomislio kako može zaslužiti poštovanje divova i razgovorom ih uvjeriti u svoju važnost ili da će divovi poštovati njega ako i on poštuje njih onda bi se u njemu pokrenuli osjećaji mira ili zanosna temeljenog na poštovanju

pa bi njegova daljnja reakcija bila temeljena na emociji radosti što bi konačno pridonijelo pozitivnijem ishodu diobe.

Slika 8. *MED ciklus razvoja Jožine srdžbe i alternativna mogućnost razmišljanja, izrada autora*

U razgovoru s Civettom Jože izlaže svoje razloge zašto je zapalio grad, no Civetta mu svojim odgovorima samo pojačava srdžbu:

„– A ča je moje, morem i zgoret. Oni mene tuć, ubit? Su huji od grajana. Va gradu su gospoda, a oni? Kmeti kao i ja.

– Da nije tebe bilo, služili bi sada gospodarima.

– Nego da bi! Sad bi oni hteli da ja njim služim. Ću raje delat jopet za gospodu. Gospodin je gospodin, a ča su oni?

– S nama ti je ipak bolje bilo.

– Je hudo bilo, ma drugačije. Znal sam barem koga služim. Ča? Liberat da bude moj glavlar? Čujte, gospodine, neka mi daju moj plug i voz i motiku pa ja ne grem već na grad.

Ću živet sam va dolcu; ću sam delat.“ (Nazor, 2018: 52)

Jože pokazuje da divovi jedni drugima nisu priznavali važnost odnosno da jedan prema drugome nemaju poštovanja („su huji od grajana“). Iskazuje novu razinu sebičnosti jer si daje pravo da čak i uništi ono što smatra da mu pripada („a čaj je moje, morem i zgoret“). Ljut je jer smatra da divovi žele da im služi čime još jednom pokazuje nerazumijevanje situacije. Kao što smo vidjeli u prethodnim odlomcima, divovi nisu zahtijevali da im služi, već da im položi račune za svoje postupke koji se tiču svih njih. Jožina ljutnja manifestira se u frustraciju što se uočava u negativnom i negirajućem tonu koji ima prema divovima („Gospodin je gospodin, a ča su oni?“) pa zaključujemo da je Jože i dalje pod utjecajem srdžbe. No, osim što je i dalje srdit, Jože i omalovažava divove čime pokazuje da ih ne odobrava, ali ih istovremeno i odbacuje time što odlučuje raditi i živjeti sam. Sve navedeno u prethodnoj rečenici govori nam da Jože osjeća gađenje prema divovima, što je nova emocija kod Jože. No, situacija nije bolja ni kod ostalih divova kojima dolazi Civetta kako bi izvidio situaciju:

„– A tko vam je glavlar?“

– Sam ja.

– I vi ste to dopustili?“

– A ča ću ja kad me ne slušaju? Svi su zločesti, a Jože je najhuji. Delaju i muče se, ma su kao munjeni.“ (Nazor, 2018: 53)

Liberat je u razgovoru s Civettom u potpunosti iskren i ne skriva svoju zbunjenost događajima koji su prethodili. On uviđa kakvi su ostali divovi, ali kao da ne vidi izlaz iz situacije u kojoj se nalaze. Iskrenost se manifestira kao otvorenost i jedan je od aspekata radosti, no bez obzira na početnu otvorenost Liberat već polako prelazi u stanje ravnodušnosti što možemo vidjeti kao jedan od aspekata tuge („A ča ću ja kad me ne slušaju?“). U takvom stanju Liberat će se prepustiti Civettinim savjetima jer shvaća da čak ni kao glavlar ne može promijeniti stanje među divovima. Ivan predlaže drugo rješenje:

„– Ni to, ne! Zemlja je Božja. Nego čujte, gospodine – reče kmet Ivan. Mi nimamo pravega čovika, ki bi s nami ravnat. Mi smo brižni kmeti. Htel bi nam se čovik pametan, študijan, ki bi s nami znal lepo ravnat i rekal nam ča i kako, i kega bi mi štimali i rad poslušali. Onda bi sve dobro bilo i ne bi se takove stvari dogajale. Ma ovako, ča nam koristi bit liberi?“ (Nazor, 2018: 54)

Ivan priznaje da im nedostaje vođa jer nitko od njih nije spreman za takvu poziciju. On shvaća da je uzalud biti slobodan ako nema mira i sloge među divovima, a da će to postići samo

tako da se odreknu djela vlastite slobode i pristanu na vlast nekog pojedinca koji će pritom pravedno vladati i preuzimati odgovornost za svoje postupke. Ivan zapravo smatra da su divovi neprikladni za ulogu vođe odnosno da ne posjeduju odgovarajuće vještine za takvu poziciju. Iz takvog mišljenja uviđamo njegovu nesigurnost što proizlazi iz straha koji svi divovi osjećaju za vlastitu budućnost („Ma ovako, ča nam koristi bit liberi“). Međutim, naivni i neiskusni divovi izabiru Civettu za glavara ne znajući koje su njegove istinske namjere. On im je obećao da će im razdijeliti zemlju što je dovelo do novog sukoba među divovima:

„Nov se osjećaj budio u težaku – biti vlasnik, moći kazati: »To je moja njiva! Moja šuma!« On će podignuti strehu na svojoj grudi, napuniti je marvom i pšenicom, živjeti sam i slobodan. Kmetovi se latiše motika i pohrliše na krčevine i ledine da kušaju zemlju. Ali ne potraja dugo, i neki rekoše: »Zapala me loša zemlja: susjedova je mnogo bolja!« Drugi protužiše: »Nije najgore, ali je moj dio najmanji, i susjed prelazi preko mojega.« Do nekoliko dana svi su tvrdili da ih drugi prevariše.“ (Nazor, 2018: 56)

U divovima se ponovno javlja osjećaj važnosti („moja njima, moja šuma“) koji smo već ranije povezivali uz ponos i vidjeli kao izraz radosti, no ovdje se radost brzo razvija u nezadovoljstvo. Ljubomorni su jedni na druge, smatraju druge divove prijetnjom. Istovremeno, osjećaju se poniženima jer je netko dobio bolje od njih i međusobno se preziru. Iz navedenog možemo zaključiti da se kod divova nakon diobe miješaju strah i srdžba nakon kratke početne radosti. Pohlepni su i gotovo se ne razlikuju od građana koji su se borili za zlato dok su radili za Jožu:

„Zabrinu ih stoka koja je naglo iščezavala. Civetta im poruči da izaberu novoga glavara, jer se on vraća u Motovun. I sada je svaki od njih htio dovinuti se te časti: – starci su kazivali svoje sijede vlasi, mlađi svoje jake mišice. Divovi su opet provodili dane u svađi i život im postajaše sve teži.“ (Nazor, 2018: 57)

Uz pohlepu za dobrom zemljom, javlja se i pohlepa za vlašću. Svatko misli da posjeduje baš ono što treba da bi bio glavar („stari su kazivali svoje sijede vlasi, mlađi svoje jake mišice“), no ne mogu doći do konačnog dogovora jer nitko nije spreman popustiti i odreći se svojih pogodnosti. U divovima se opet javlja moć gdje svatko od njih želi dokazati da baš on posjeduje ono što je potrebno da bude glavar odnosno da baš on ima neku upečatljivu osobinu koja ga čini postojanim i spremnim da bude glavar („stari su kazivali svoje sijede vlasi, mlađi svoje jake mišice“). Baš zato što moć vežemo uz radost svatko od njih je imao snažnu želju da

svoje osjećaje i realizira, no dogodilo se upravo suprotno, među divovima je raslo neprijateljstvo koje ih je odvodilo u srdžbu („Divovi su opet provodili dane u svađi i život im postajao sve teži“):

„– Niste ljudi! – ljutio se Liberat.

– Ča mi imamo od toga ča smo skupa? Ma baš nič! – govorio je kmet Marko.“ (Nazor, 2018: 57)

Liberat izriče duboku misao. On govori divovima da nisu ljudi, čime implicira da se ponašaju instinktivno poput životinja. Prisjetimo se, ranije je Jože kada je opisivao vlastitu slobodu rekao da je čovjek kao i oni i da ga to čini slobodnim, a to što Liberat ovdje više „Niste ljudi“ govori nam o gubitku te slobode koja je postojala ranije. Uz to, Marko zaključuje da nema koristi od njihove zajednice. Razočaran je jer njihova zajednica nije dovela do promjene koju su očekivali, no ne shvaćaju da ni nisu imali jasna očekivanja. Razočaranje je jedna od manifestacija gađenja i vezuje se uz revoltiranost što možemo primijetiti kod Marka koji odgovara Liberatu prilično ljutito („Ma baš nič!“) te negoduje zbog situacije u koju su se doveli. Civetta ih napušta i ostavlja da se sami suoče s Jožom nakon što im je podijelio zemlju:

„– Uredite sve to sami! Ta, niste djeca.

– Smo huji nego otroki. Ako grete, ćemo se poklat mej nami.

Civetta se ne daje skloniti. Nije htio ništa čuti o Joži i o diobi zemlje.

– Glejte, – reče Liberat – zel sam motiku. Rad bih išal dole na dolac da delam... ma oni Antikrist. Ne će bit dobrega!

– Pa idite Vi niste star i slab kao Marko. Jože će se Vas čuvati.

– Ho'te i Vi s manom.

– Ne pačam se. Čujte, Liberato; evo Vam ugovor i pokažite ga Joži. Drž'te i svetu knjigu pa se Branenčanin ne će usuditi da Vam se opre. Čuvat će se svetogrđa.“ (Nazor, 2018: 58)

Civetta koji je dosad pokazivao smirenost i odlučnost polako postaje razdražljiv. Ne želi imati više posla s divovima („nije htio ništa čuti o Joži i o diobi zemlje“) te i njega pomalo zahvaća srdžba. Ne odgovara divovima više tajanstveno i uzvišeno, već onoliko koliko je dovoljno da ga više ne upleću u svoje probleme, no uvidjevši koliko je teško postići dogovor s divovima Civetta dolazi pod utjecaj frustracije što možemo vidjeti u njegovim pomalo grubim odgovorima poput „Uredite sve to sami!“ ili „Ne pačam se.“. Divovi su pak u strahu. Uznemireni su jer ne znaju kako će Jože postupiti te nisu zadovoljni diobom zemlje. Sve to

rezultira nemirom među divovima. Čak se i Liberat boji Jože, no Civetta ga usmjerava na svetu knjigu koja će ga zaštititi. Pritom se poziva na poštovanje koje bi kod Jože trebala aktivirati sveta knjiga i tako ga spriječiti da prekrši dogovor. No, Liberat nije poput ostalih divova, on gaji određeno poštovanje prema Joži, ali ga i dobro poznaje pa je njegov strah opravdan. Ipak, povjerenje u Civettine odluke smanjuje njegov strah pa ipak odlučuje otići raditi na svojoj zemlji:

„Liberat je sav blažen promatrao svoju zemlju. Uze motiku, raširi noge i zamahnu. Crnica je bila masna, gusta i jedra – pravi bubreg zemlje. Ej, kako će je on rado kopati i orati! Kako će je s veseljem sijati! Al će mu ona prokljati u proljeće! Ljeti će on spavati u docu, u šumoru klasja, u žuborenju vode i šuštanju jablana koji strše na obali potoka poput stražara njegove zemlje.“ (Nazor, 2018: 58-59)

Liberat je istinski sretan. Ispunjava ga kvaliteta zemlje i ljepota prirode. Zamišlja kako će i u budućnosti osjećati radost zbog obrađivanja zemlje, ali i mir kada zemlja prokljia. Još jednom nam dokazuje da divovi najveći užitak slobode doživljavaju u dodiru sa zemljom. Istovremeno proživljava užitak zbog mogućnosti da obrađuje zemlje i na njoj proživljava trenutke svoje sreće, no pokazuje i svoju privrženost prema zemlji tj. odnos pun ljubavi i poštovanja koji ima prema zemlji koju obrađuje („Ljeti će on spavati u docu, u šumoru klasja, u žuborenju vode i šuštanju jablana koji strše na obali potoka poput stražara njegove zemlje“). No, Jože prekida njegovu sreću:

„Jože je stajao pred Liberatom, crvenih očiju i blijedih obraza; na mršavu njegovu licu vidjeli se tragovi bdijenja i srdžbe.

– Jože – reče Liberat – budi čovjek. Pusti me nek u miru delam. Smo ljudi, ali otroki?

– Liberat! Si čovik ti... o, si! Sam te vazda štimal. Si bil naš glavlar. Ma ča ne gre, ne gre!

– Ja znam ča delam. Viš, imam kartu! – pokaže Liberat ugovor i upre prstom u pečat.

– Ča će mi karta?

– A imam i sveti libar. Viš križ na njemu!

– Ča križ? Ča libar? Greš? Ma odmah! – ražesti se Jože i gurne Liberatu knjigu iz ruke.

Liberat se ne maknu, kao da mu se noge ukopaše u grudu.

– Hodi s vragom! Grdobo! – okosi se Liberat i oči mu zaplamtješe.

Jože jurnu na njega.“ (Nazor, 2018: 59)

Jože je obuzet srdžbom i to toliko da ne može ni spavati („na mršavu njegovu licu vidjeli su se tragovi bdijenja“). Sebično dokazivanje da je zemlja njegova dovelo ga je do fizičkog uništenja i nemira. Reagira žestoko i brzo ga obuzima bijes kao rezultat ljutnje na divove. Liberat ga poziva da bude čovjek i pusti ga da radi, gdje mu po treći put usmjerava misli na ljudskost i na potrebu da se međusobno poštuju kao jednaki što Jože odbija. Jože ne priznaje ni ugovor ni svetu knjigu, a kada Liberat to uvidi počinje se bojati („kao da mu se noge ukopaše u grudu“). Liberat je zgrožen Jožinom reakcijom. Obuzet strahom, Liberat reagira uvredama i omalovažavanjem Jože čime pokazuje gađenje, dok mu Jože uzvraća agresijom i naposljetku ubija Liberata. Agresija je obično rezultat provokacije pa možemo reći da su Liberatove uvrede izazvale Jožu. No, Joža je bio izazvan još u trenutku kada mu je Liberat pokazao pečat i svetu knjigu pa su uvrede bile samo okidač Jožine srdžbe. Nazor je jednog od divova imenovao Liberatom prema glagolu liberati se što znači osloboditi se pa čin ubijanja Liberata možemo smatrati simboličkim trenutkom u kojem Jože ubija slobodu. U nastavku divovi gube nadu u potpunosti:

„– Vero, tuka ne moremo već ostat. Ni blagoslova. Pa nimamo ni od čega živet.

– Potražite nov kraj.

– To je sve lako reć, ma mi nismo za to. Mi smo brižni kmeti i sami ne znamo nič delat.

A za živet ni dosta znat kopat. Mi ne znamo bit liberi.“ (Nazor, 2018: 61)

Ostali divovi spoznaju beznadnost svoje situacije. U tuzi zbog gubitka glavara Liberata, shvaćaju da je jedino što njima pruža zadovoljstvo rad na zemlji, a da se u drugo ne razumiju. To im nije dovoljno da budu slobodni. Napokon shvaćaju da je sloboda puno više od obrađivanja zemlje te da još nisu dosegli razinu na kojoj mogu ostvariti vlastitu slobodu („mi ne znamo bit liberi“). Kao da se pomalo stide što su dopustili Liberatovu smrt te su svjesni da nakon toga ne mogu živjeti u miru („ni blagoslova“). Njihova krivnja je u neznanju. Njihova tuga temelji se na krivnji zbog Liberatove smrti, ali i na depresiji zbog osjećaja vlastite beznačajnosti. Beznačajnost ne mora biti isključivo vezana uz tugu, već i uz strah. Pojam koji stoji između straha i beznačajnosti je podčinjenost što se očituje u riječima „Mi smo brižni kmeti i sami ne znamo nič delat“. Spoj tuge i straha dovodi divove do odluke da će se vratiti svojim gospodarima, no tek u trenutku kada se rastaju divovi osjećaju da među njima postoji zajedništvo:

„Stari se kmet Ivan dugo borio, ali ne odolje: suze mu udariše niz obraze, zaplače kao

dijete.

– A, rane moje! Brižni i tužni moji! Ma zač je sve to tako? Zač ni sada kako onih prvih dni? Jože, zač si onput onako govoril!

I stari kmet stane čupati svoje sijede vlasi.

Nov bol tištio je srca onih ljudi. Baš u času kad su se dijelili – prožeti mržnjom, izmoreni svađama, bojazni i razdorom – osjetiše, kao nikad prije, da su iste krvi i iste puti, da su žrtve istoga stradanja. Osjetiše da ih i sada veže nešto što se ne da prekinuti.“ (Nazor, 2018: 61)

Ivan je nostalgičan i tuga ga je obuzela u potpunosti („zaplače kao dijete“), dok žali za boljim danima zapravo osjeća krivnju jer su dopustili da se sve tako razvije. Ostali su također tužni, prožima ih bol u trenucima dok spoznaju vlastitu bespomoćnost. Istovremeno su prožeti strahom i srdžbom („prožeti mržnjom, izmoreni svađama, bojazni i razdorom“), no u posljednjem trenutku osjećaju određenu intimnost, zajedništvo („osjetiše da ih i sada veže nešto što se ne da prekinuti“). Prožela ih je ispunjenost i poštovanje koja prerasta u zanos i vidimo ju kao izraz radosti. U prethodnom ulomku divovi osjećaju četiri različite emocije: tugu, strah, srdžbu i radost koja kulminira kao tuga:

„Divovi prignuše glave. Osjećahu u dnu srca odvratnost prema gospodaru i sramotu zbog svoga vladanja. Posljednji ugarak vatre što je Veli Jože potakne, a složan je rad razmahnu, tinjao je još negdje u kutu težačkih duša – al iskra ne usplamti u požar; nestade je opet u dubljinu njihova bića.“ (Nazor, 2018: 61)

Divovi osjećaju sramotu zbog vlastitog ponašanja i gađenje prema gospodarima kao rezultat razočaranja koje su proživjeli. Sram, kao i žaljenje, dovode do krivnje kao izraza tuge. Onaj „ugarak vatre“ koji je u njima postojao je nada da će biti slobodni, nada koju je pokrenuo Jože svojim pričama o Iliji, a razvila se kroz zadovoljstvo rada na zemlji i sada, kao i u samom početku priče kada se Jože prisjeća svojih predaka, nada se potiskuje. Slično se događa i s Jožom:

„Al je Jože sve tromije koračao. Gledao je njive na kojima se dugo mučio kao pašče, a za one loše gospodare. Gledao je šumu u kojoj se lomio pod šjor-Zuaninim bičem, mrske mu zidine gradske i lađe, daleko tamo na ušću rijeke. Vidje povorku građana i sjeti se patnjâ, uvredâ i sramote. Zar biti opet igračkom u ruci tih patuljaka? Iskusio je slobodu; zna što znači biti svoj; uvjerio se da su građani gori od njega, da ih se nema zašto bojati. Zašto da im opet robuje? Al on je prolio krv, uvrijedio svoje drugove, smeo ih, pa je bilo bruke, štete i sramote. – Na tu

promisao obuze ga opet tuga; duša mu klone. Šane: »Grešnik sam« – pa okrenu dalje za kamarlengom.“ (Nazor, 2018: 62)

Jože se prisjeća svoje prošlosti i emocija koje su mu prouzročili njegovi bivši gospodari. Prisjeća se straha koji je osjećao zbog poniženja koje su mu nanijeli građani svojim uvredama. Osjeća empatiju sam prema sebi i propituje razloge zbog kojih se vraća gospodarima. Uviđa da se ne mora bojati građana, no osjeća krivnju zbog štete koju je nanio ostalim divovima („on je prolio krv, uvrijedio svoje drugove..“). Krivnja prerasta u tugu i Jože osjeća da je ostao sam pa mu se čini ispravnim da se vrati gospodarima i pati zbog svojih grijeha. Osim osjećaja krivnje, Jože osjeća i usamljenost jer su ga ostali divovi napustili. No, Jože ne ostaje zarobljen među negativnim emocijama:

„Gorostas se sjeti rike vode sred proljetne noći i svoje pjesme u lupi talasa i u vijanju vjetra. Svega se spomenu i pričini mu se da ga nešto lupnu u lice; osjeti odjednom buru u krvi i nemir u njedrima.“ (Nazor, 2018: 62)

Jože se još jednom vratio u prošlost, no ovaj put ne u patnje, već u doživljaje na moru koji su u njemu pobudili pozitivne emocije („osjeti odjednom buru u krvi i nemir u njedrima“). Jože je još jednom osjetio vlastitu moć:

„Gorostas se trgnu i stane. – »Galjot Ilija!« prošapta. I pričini mu se da sve one ruke upriješe prstom prema gorama u srce istarske zemlje, baš kao da mu nalažu: »Idi odavle! Tamo je tvoj spas.« I pričini se orijašu da mu galeot sipa opet u lice iskre i varnice, da ga drma rukama i da mu više na obje uši: »Ne budi robom! Čovjek si i ti.« – Pričinja se Joži da opet čuje galeotovu pjesmu u utrobi galije. Gorostas se smeo i uznemirio; čuje lupu svoga srca; sve misli: koraknem li naprijed, uzbibat će se more, zagrmjet će mi: »Sramota!« a ruke, one će me udarati u obraze... Da! Ja ću natrag. Okajat ću svoj grijeh. Radit ću sam i čekati braću. I ona će doći – i ako ne odmah, a onda makar do stotinu, do hiljadu godina. Natrag! Natrag!“ (Nazor, 2018: 63)

Jože je osjetio nadu koju su njegovi drugovi potisnuli u dubinu duše. Sjetio se doživljaja s Ilijom i emocija koje su u njemu pobudili ti događaji i te je emocije osjetio u sadašnjem trenutku. Pogađa ga iznenađenje („Gorostas se smeo i uznemirio“) jer se uzбудio zbog prisjećanja na doživljaje iz prošlosti. Vraća mu se odlučnost, ali i optimizam („radit ću sam i čekati braću. I ona će doći.“) te postaje svjestan svojih loših djela, preuzima odgovornost za

njih i odlučuje se promijeniti. Jože je ponovo doživio nadahnuće koje je postalo inspiracija da optimistično krene dalje. Istovremeno, dobio je i nadu da će jednom dočekati ostale divove koja mu je omogućila primirenje. Zaključno, finalna emocija djela *Veli Jože* je radost. Time se vraćamo na Civettinu misao da je divova sloboda u njemu samom što se kod Jože napokon realiziralo u posljednjem odlomku.

8. Rezultati i rasprava

U istaknutim citatima uočili smo ukupno 138 pojavljivanja emocija. Od ukupnog broja emocija najzastupljenija emocija je radost koja se pojavljuje 58 puta što čini 42% ukupnih emocija. U djelu *Veli Jože* radost ima tri dominantna izraza. Radost se najčešće izražava kao ponos koji se doživljava kao važnost i u istaknutim citatima pojavljuje se devet puta. Nakon ponosa najzastupljeniji izraz je zanos koji se sedam puta doživljavao kao ispunjenost te pet puta kao poštovanje čime je zanos u ukupnom zbroju doživljaja najbrojniji izraz emocije radosti. Treći izraz radosti je mir koji se šest puta u djelu doživio kao nada.

Nakon radosti slijedi srdžba. Nju smo uočili 25 puta te je njezina zastupljenost u ukupnom broju emocija 18%. Likovi najčešće izražavaju srdžbu kao ljutnju koja se doživljava kao bijes te kao agresiju koja se doživljava kao neprijateljstvo. Oba izraza pojavljuju se pet puta, no dok se ljutnja doživljava isključivo kao bijes, agresija se tri puta doživjela kao provokacija što znači da se agresija kao izraz srdžbe pojavila ukupno osam puta.

Treća najzastupljenija emocija je tuga s 14% zastupljenosti. Ukupno se pojavljuje 19 puta kao sedam različitih doživljaja i pet izraza. Kao i kod srdžbe, dva najzastupljenija izraza pojavljuju se svaki po pet puta. Prvi dominantni izraz tuge je krivnja koja se doživljava kao žaljenje, dok je drugi izraz očajanje koje se doživljava kao bespomoćnost. I dok očajanje ima samo spomenuti doživljaj, krivnja se tri puta doživljavala kao sram čime krivnja postaje najbrojniji izraz tuge s ukupno osam pojavljivanja.

Strah se pojavljuje samo tri puta manje nego tuga čime čini 12% ukupnih emocija. Svih pet izraza straha pojavljuju se podjednako pa ne možemo reći da postoji dominantni izraz straha. Ipak, izdvojit ćemo podčinjenost kao izraz tuge koji se tri puta doživljava kao bezvrijednost te uznemirenost koja se također tri puta izražava zabrinuto.

Samo 10% emocija čini iznenađenje koje se pojavljuje 14 puta. Slično kao i kod straha, po tri puta pojavljuju se zbunjenost doživljena kao nedoumica i zbrkanost doživljena kao smušenost.

Posljednja i najmanje zastupljena emocija je gađenje koje smo uočili šest puta što čini 4% ukupnih emocija. Dva puta se pojavio izraz neodobravanja koji se doživljava kao osuđivanje, dok se ostali doživljaji pojavljuju svaki pojedinačno u samo jednom slučaju. Zanimljivo je istaknuti doživljaj slobode koji je bio i primarna motivacija za pisanje ovoga rada. Iako su sve navedene emocije povezane s motivom slobode, konkretni doživljaj slobode kao izraz užitka i emocije radosti pojavljuje se samo pet puta.

U tablici 1. prikazane su sve emocije koje smo uočili u istaknutim citatima iz djela *Veli Jože*. Uz temeljne emocije nalaze se i načini na koje se one izražavaju te doživljavaju. Istaknuto je i koliko puta se određena emocija izrazila i doživjela na isti način te koliko se puta pojavila pojedina emocija. Uz ukupan broj određene emocije nalazi se i udio pojedine emocije u ukupnom broju emocija koje smo uočili u izabranim citatima. Emocije su poredane redosljedom kako su navedene u *Tablici odnosa emocija i njihovih sinonima*, samo su izbačeni oni izrazi i doživljaji koji se nisu pojavili niti jednom.

Tablica 1. *Popis svih emocija s njihovim izrazima i doživljajima te ukupnim brojem i udjelima*

Emocija	Izraz	Doživljaj	Ukupno	
Radost	Zaljubljenost	Očaranost	1	
	Užitak	Sloboda	5	
		Ekstaza	3	
	Zadovoljstvo	Znatiželja	2	
	Ponos	Važnost	9	
		Povjerljivost	1	
	Zanos	Ispunjenost	7	
		Poštovanje	5	
	Moć	Hrabrost	4	
		Postojanost	5	
	Mir	Nada	6	
		Ljubav	1	
	Intimnost	Zaigranost	1	
	Optimizam	Inspiriranost	4	
Otvorenost		4		
			58	42%
Iznenadenje	Zaćuđenost	Šokiranost	2	
		Zapanjenost	2	
	Zbunjenost	Razočaranje	1	
		Nedoumica	3	
	Zbrkanost	Smušenost	3	
	Uzbuđenost	Sklonost	1	
		Napetost	2	

			14	10%
Tuga	Krivnja	Žaljenje	5	
		Sram	3	
	Očajanje	Bespomoćnost	5	
	Depresija	Beznačajnost	2	
	Usamljenost	Napuštenost	1	
		Izoliranost	2	
	Dosada	Apatija	1	
			19	14%
Strah	Poniženje	Obezvrijeđenost	2	
	Podčinjenost	Beznačajnost	1	
		Bezvrijednost	3	
	Nesigurnost	Inferiornost	1	
		Neodgovarajuće	2	
	Uznemirenost	Zabrinuto	3	
	Bojazan	Preplašenost	2	
Užasnutost		2		
			16	12%
Srdžba	Povrijeđenost	Poniženost	2	
		Osramoćenost	1	
	Prijetnja	Ljubomora/zavist	2	
		Nesigurno	1	
	Ljutnja	Bijes	5	
	Agresija	Provokacija	3	
		Neprijateljstvo	5	
	Frustracija	Srditost	4	
Nervoznost		2		
			25	18%
Gadenje	Neodobranje	Osuđivanje	2	
		Neprihvatanje	1	
	Razočaranje	Revoltiranost	1	
		Neukus	1	

	Odbijanje	Odvratnost	1	
			6	4%
		Ukupno:	138	

Ustanovili smo koliko se emocija pojavilo te koji su dominantni izrazi i doživljaji svake temeljne emocije pa ćemo sada obratiti pažnju na likove koji su izrazili najviše emocija. Također, potvrdili smo prvu hipotezu ovog rada jer se u djelu *Veli Jože* pojavljuje svih pet temeljnih emocija što dokazuje i gornja tablica.

Najviše emocija iskazao je glavni lik Jože. Radi se o 61 emociji što čini 44% svih iskazanih emocija. Najzastupljenija emocija kod diva Jože je radost koju je osjećao 26 puta što potvrđuje treću hipotezu ovoga rada. Nakon radosti kod Jože je najdominantnija emocija srdžba koja se pojavljuje 11 puta, zatim tuga s jednim pojavljivanjem manje. Slijedi iznenađenje koje je osjećao sedam puta te strah sa šest pojavljivanja. Gađenje se kod Jože pojavljuje samo jednom, no to je bilo dovoljno da potvrdimo i drugu hipotezu ovoga rada odnosno da dokažemo da je Jože iskazao svih šest temeljnih emocija.

Tablica 2. *Emocije koje je iskazao div Jože u djelu Veli Jože i njihov broj te udio u broju ukupnih emocija*

Emocija	Ukupno	
Radost	26	
Iznenađenje	7	
Tuga	10	
Strah	6	
Srdžba	11	
Gađenje	1	
	61	44%

Nakon Jože najviše emocija iskazuju divovi. Oni iskazuju ukupno 27 emocija što čini 20% ukupnih emocija. Kao i kod Jože, divovima je dominantna emocija radost koju slijede strah i srdžba. Divovi također iskazuju svih šest temeljnih emocija.

Tablica 3. *Emocije koje iskazuju divovi u djelu Veli Jože i njihov broj te udio u broju ukupnih emocija*

Emocija	Ukupno	
Radost	11	
Iznenadjenje	1	
Tuga	4	
Strah	5	
Srdžba	5	
Gađenje	1	
	27	20%

Emocije koje iskazuju Jože i divovi čine 64% ukupnog broja emocija što nam govori da većina emocija otpada na navedene dvije skupine likova. Od preostalih 36% ukupnih emocija najviše otpada na građane koji iskazuju 8% ukupnih emocija te na galijota Iliju sa 7%. Po 4% ili pet emocija iskazuju svaki pojedinačno div Jurić i Civetta, dok na diva Liberata otpada 5%. Od ostalih divova div Marko osjeća tri emocije te ulazi u 2% ukupnih emocija. Podeštat i konservator iskazuju svaki po 1% ukupnih emocija. Do sad su navedeni likovi koji su iskazali dvije ili više emocija, a preostaju nam likovi koji su iskazali samo po jednu emociju i ulaze u kategoriju Ostali te pokrivaju 4% ukupnih emocija. Među njima se nalaze Mlečani, Providur, plemići, građanin i div Ivan.

Osim prethodno iznesenih emocija, u radu je iskazano pet MED ciklusa koji prikazuju komunikacijski događaj realiziran u djelu te alternativnu verziju misli koja bi pokrenula drugačiju emociju te naposljetku i događaj. Stvorena su i tri dijagrama koja prikazuju različite razine komunikacijske komplementarnosti i emocionalnog paralelizma između različitih likova, konkretno između Jože i Ilije, Jože i Jurića te Ilije i Liberata/ Jurića. Dijagrami su pokazali kako različiti likovi imaju različite koncepte slobode, ali i da različite emocije povezuju s motivom slobode.

S obzirom na to da nisu pronađeni radovi koji su se bavili sličnom tematikom ne možemo ove rezultate usporediti s prethodnim istraživanjima. Analiza provedena u ovom radu ograničila se na citate povezane uz motiv slobode te bi u budućim istraživanjima svakako trebalo proširiti analizu na cjelovito djelo kako bi se dobio potpun popis emocija koje se pojavljuju u djelu. Također, djelo *Veli Jože* je samo jedno iz širokog opusa Vladimira Nazora te bi bilo zanimljivo obraditi i ostala Nazorova djela te napraviti usporedbu emocija iz različitih djela.

9. Zaključak

Biblioterapijska analiza djela *Veli Jože* donijela nam je popis emocija koje likovi vezuju uz motiv slobode. Uz pomoć metode MED ciklus i sustavne interpretacije ustanovili smo da se uz motiv slobode veže svih šest temeljnih emocija. Jože i divovi izrazili su najveći broj emocija jer je njihova sloboda tema djela *Veli Jože*, no kod Jože i divova postoji isti redoslijed zastupljenosti emocija. Oni najviše izražavaju radost, pa zatim iznenađenje, tugu, strah, srdžbu i najmanje gađenje. To nam govori da bez obzira na njihove međusobne razmirice i sukobe, Jože i divovi posjeduju snažan emocionalni paralelizam.

Prema ukupnom broju emocija nameće se zaključak da je sloboda u ovom djelu realizacija različitih izraza emocije radosti, prvenstveno ponosa, zanosu i mira. Kada likovi osjećaju da je njihova sloboda ugrožena javljaju se emocije poput straha, srdžbe i gađenja. Preostale emocije, tuga i iznenađenje, javljaju se tijekom pokušaja realizacije vlastite slobode.

Prema svemu navedenom, sloboda je proces tijekom kojeg se pojavljuje svih šest temeljnih emocija, no ona kulminira unutar emocije radosti. Osim toga, sloboda se ostvaruje kada je osoba svjesna vlastite važnosti, gaji poštovanje prema okolini, osjeća se ispunjeno te živi u nadi koja joj donosi mir. Naposljetku, važan je i osjećaj pravde bez kojeg ne može biti istinske slobode.

Zajednica divova pokazala nam je da je put do slobode zaista dug i trnovit te da uključuje pozitivne i negativne emocije. Divovi ipak nisu uspjeli realizirati vlastitu slobodu jer nisu ostvarili međusobnu komunikacijsku komplementarnost, a prema Jožinim posljednjim razmišljanjima vidimo da postoji nada da će jednom divovi emocionalno sazrijeti i ostvariti svoj ideal slobode. Divovi su nas naučili koliko je važno razumjeti vlastite emocije i pokazali nam kako emocije mogu biti ključni razlog raspada zajednice. Time smo postigli glavnu svrhu literarne biblioterapije, interpretirali smo književno djelo s ciljem stjecanja uvida i boljeg razumijevanja emocija u književnom djelu, ali i vlastitih emocija.

10. Popis literature

1. Bašić, I. (2021). *Biblioterapija i poetska terapija*, Zagreb: Školska knjiga.
2. Bešker, I. (2011). "Ova mržnja stara" - Nazor i stereotipi o Talijanima u hratskoj štokavskoj književnosti, *Časopis hrvatskih studija*, 7(1), 31-48.
3. Bošnjaković, J; Radionov, T. (2018). Empathy: Concepts, Theories and Neuroscientific Basis, *Alcoholism and psychiatry research : Journal on psychiatric research and addictions*, 54(2), 123-150.
4. Bratulić, J. (1987). *Istarske književne teme*, Pula: Istarska naklada; Zagreb: Međunarodni slavistički centar SRH.
5. Bušljeta, R; Piskač, D. (2018). *Literarna biblioterapija u nastavi književnosti*, Zagreb: Hrvatski studiji.
6. Conett, C. E; Conett, C. F. (1980). *Bibliotherapy: The right book at the right time*, Bloomington: Phi Delta Kappa Educational Foundation.
7. Donat, B. (1987). *Studije i portreti o hrvatskim piscima*, Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
8. Dorkin, M. (1985/86). Vladimir Nazor - pjesnik moderne. Literarno-interpretacijski pristup, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti*, 25(15), 129-165.
9. Johnson-Laird, P. N; Oatley, K. (2008). Emotions, Music and Literature, U: Lewis, M; Haviland-Jones, J. M; Barrett, L. F. (ur.) *Handbook of emotion*, New York: Guilford Press.
10. Koroman, B. (2015). Postkolonijalno čitanje Nazorova Velog Jože, *Tabula: Časopis Filozofskog fakulteta, Sveučilište Jurja Dobrile u Puli*, 13/1, 176-195.
11. Nazor, V. (2018). *Veli Jože*, Zagreb: Bulaja naklada. Elektronička knjiga, <https://lektire.skole.hr/>.
12. Paščenko, J. (2011). Mitološka simbolika u Nazorovom stvaralaštvu, *Časopis hrvatskih studija*, 7(1), 141-156.
13. Paščenko, J. (2000). Secesijski stil Vladimira Nazora, U: Tomasović, M; Glunčić-Bužančić, V. (ur.) *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova II. (Moderna) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1999. godine u Splitu (str. 89-101.), Split: Književni krug Split.
14. Pavličić, P. (2002). Što je danas hrvatska moderna?, *Dani Hvarskog kazališta*, 28(1), 5-16.
15. Piskač, D. (2018). *O književnosti i životu*, Zagreb: Hrvatski studiji.

- 16 Pogačnik, J. (1991). Hrvatska moderna i književnosti zapadnoeuropskoga kruga, *Croatica*, 22(35-36), 39-57.
17. Prosperov Novak, S. (2003) *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb: Golden marketing.
18. Solomon, R. (2008). The Philosophy of Emotion, U: Lewis, M; Haviland-Jones, J. M; Barrett, L. F. (ur.) *Handbook of emotion*, New York: Guilford Press.
19. Subotić, M. (1991). Dječja književnost hrvatske moderne, *Croatica*, 22(35-36), 119-140.
20. Šicel, M. (2005). *Povijest hrvatske književnosti*, Knjiga III. - Moderna, Zagreb: Naklada Ljevak.
21. Vučetić, Š. (1976). *Vladimir Nazor - čovjek i pisac*, Zagreb: Mladost.
22. Vuković, D; Bošnjaković, J. (2016). Empatija, suosjećanje i milosrđe: psihološke i teološke perspektive, *Bogoslovna smotra*, 86(3), 31-756.
23. Zlatar, A. (2000). Moderna - pitanja periodizacije, U: Tomasović, M; Glunčić-Bužančić, V. (ur.) *Komparativna povijest hrvatske književnosti*, Zbornik radova II. (Moderna) sa znanstvenog skupa održanog 28. i 29. rujna 1999. godine u Splitu (str. 7-15.), Split: Književni krug Split.
24. Žeželj, M. (1973). *Tragom pjesnika Vladimira Nazora*, Zagreb: Stvarnost.

Mrežni izvori:

1. De Vignemont, F; Singer, T. (2006). The empathic brain: how, when and why?, *Trends in Cognitive Sciences*, 10(10), 435.-441., Pristupljeno 1. 8. 2022.
<https://sci-hub.se/10.1016/j.tics.2006.08.008>.
2. Nazor, Vladimir. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. (2021). Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Pristupljeno 9. 3. 2022.
<<http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=43168>>.
3. Pang, Y; Song, C; Ma, C. (2022). Effect of Different Types of Empathy on Prosocial Behavior: Gratitude as Mediator, *Frontiers in Psychology*, 13, Pristupljeno 1. 8. 2022.
<https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fpsyg.2022.768827/full>.

11. Prilozi

11.1. Popis slika

Slika 1. MED ciklusi prilikom Jožinog susreta s Mlečanima, izrada autora	26
Slika 2. MED ciklusi u Jožinoj pjesmi, izrada autora	30
Slika 3. MED procesi u pjesmi galijota Ilije, izrada autora	33
Slika 4: Komunikacijska komplementarnost i emocionalni paralelizam između Jože i Ilije, izrada autora	37
Slika 5. Razlike u poimanju slobode kod Jože i Jurića, izrada autora	40
Slika 6. MED ciklus u situaciji kada građani napadaju grad divova te alternativna mogućnost, izrada autora	42
Slika 7. Vennov dijagram poimanja slobode galijota Ilije te divova Liberata i Jurića, izrada autora	47
Slika 8. MED ciklus razvoja Jožine srdžbe i alternativna mogućnost razmišljanja, izrada autora	56

11.2. Popis tablica

Tablica 1: Popis svih emocija s njihovim izrazima i doživljajima te ukupnim brojem i udjelima	66
Tablica 2: Emocije koje je iskazao div Jože u djelu Veli Jože i njihov broj te udio u broju ukupnih emocija koje se pojavljuju u djelu	68
Tablica 3: Emocije koje iskazuju divovi u djelu Veli Jože i njihov broj te udio u broju ukupnih emocija koje se pojavljuju u djelu	69